

LÁSZLÓ JENŐ D^R

**ERDÉLY SORSA
AZ UNIÓTÓL
TRIANONIG**

BUDAPEST, 1940.

Felelős kiadó: dr. László Jenő, Budapest.

Tábori és Társa BT. Budapest, VII., Dohány u. 16-18.
Telefon: 142-632.

BEVEZETÉS

Az 1848. évi VII. t.-c. létrehozta Erdélynek Magyarországgal való egyesítését, s az törvényerőre emelkedve, meg is valósult. Így Erdély, mint különálló nagyfejedelemség, ezidőtől kezdve meg is szűnt, az anyaországba beolvadt, mégis a magyarság történelmében századokon keresztül átéli önállósága ma még olyan utóhatással bír, hogy Erdélyt, mint egységes, külön országrészt említik és foglalkoznak vele.

Erdély történelmének talán egy fejezete sem volt annyira gazdag kimagasló eseményekben, mint éppen az anyaországgal létrejött egyesülésével és utána elkövetkezett időben.

Az Unió történelmi fontosságát, annak elhivatottságát és életrevalóságát igazolta Erdélynek rohamos fejlődése.

Ám az Unió után eltelt hét évtizedre Erdély sorsa súlyos megpróbáltatásokat hozott magával.

A világháború befejezésével legelőbb ezen országrész érezte meg a trianoni békediktátum átkos hatását.

Erdély bizonytalan időre elveszett. Védelme azonban, hű fiai által, a hazaszeretet és a honvédelem egyik legdicsebb ténykedése volt s ha az egyelőre még eredménytelen is, ez az abban résztvettek ha-

zafiúi érzületére, — bár fájón, — de mégis megnyugtató lehet.

A könyv első részében a békés, gazdag, boldog Erdély.

A másodikban a magára maradt, szabadságáért, nemzeti létéért és integritásáért küzdő Erdély szomorúan sívár képe, megláncolva minden idők leggyilkosabb békeművével: Trianonnal.

Méltán kérdezhetjük: megérdemelte-e sorsát a magyar? Szolgáltattott-e okot erre ez a nemzet, mely évszázadokon keresztül a művelt nyugat védőbástyájaként viselt el meg nem számlálható szenvedéseket és megpróbáltatásokat?

Tiltakozásunk csak az lehet. »Nem, nem, soha!«

A trianoni békediktátum előtti, osztatlan Magyarországon e táján legkorábban ébredt öntudatra a nemzet itt lakó része s cselekvésének célja csak egy volt: Erdély bármi úton való megmentése, szabadságának és földjének, ha kell, fegyverek útján való magvédelem s egyszersmind biztosítása is.

Ez a mentés és védelem mindvégig heroikus, de egyszersmind tragikus is volt. úgy az anyaország, mint Erdély nem volt elkészülve ilyen rettenetes csa-

pésra s talán ebben lehet keresni s egyszersmind feltalálni is a védelmi harcban való közös veszteségeket.

Amikor e könyv egyik fejezetében a nemzeti csapásunk szülte harcok sok névtelen hőségnek és bátor vezetőinek küzdelmeit és azok sorozatában elvonuló tényeket is igyekszem megrögzíteni, az egyes események ok és okozati összefüggéseit szem előtt tartva, kimutatni megkísérlem, hogy Erdély elvesztése nem következett volna be abban az esetben, ha a védelmére fegyvert fogott hű fiai hősi vállalkozása nem maradt volna minden támogatás nélkül, s ma már több, mint 20 év távlatából nézve az akkori eseményeket, végre be keli ismerjük, hogy Erdély földje megmenthető lett volna.

Mint annakidején a Székelyhadosztály és dandár kikülönített katonai ügyészségéhez beosztott hadbírószági közegnek, alkalmam volt 1918. és 1919. években, közvetlen tapasztalatok, megfigyelések, eredeti iratok, jegyzőkönyvek, katonai tényleírások és vázlatok, de különösen egy, az 1918. október havától kezdődőleg vezetett katonai naplószerű feljegyzés, valamint más hivatalos adatok és források alapján megírnom e szerény mű főrészét, — a Székelyhad-

osztály szerepét Erdély védelmében, — melynek egyes részeit és e könyv egyes fejezeteinek adatait már a Hargitta váralja jelképes székely községek hazafias összejövetelein, különböző helyeken és alkalmakkor, részben már felolvastam és ismertettem.

Mindezeket most könyvalakba összefoglalva kívánom közreadni,

E könyv II. részének tartalma Erdély s egyben Magyarország történelmének egyik legszomorúbb fejezetét képezi.

Szándékosan el akarom kerülni Erdély vérvő korában lefolyt védelmi és támadási harcok kronologikus sorrendben való történeti ismertetését és megörökítését, — talán ez nem is sikerülhetne nekem, — úgy hiszem, hogy ezt majd magában fogja foglalni más érdemes mű, e könyv csupán a meggyőződés, közvetlen tapasztalatok, különböző, de ezekkel azonban szorosan egybefüggőleg szerzett ismeretekből és tényekből —! s e könyvnek ez is a célja, — tanulságot óhajtok levonni, következtetéseket tenni arra s ha ezek valóknak fogadtatnának el, úgy bizonyítani, de egyszersmind a magyar jövőre való tekintettel elretentő példaként odaállítani azt az igazságot, — amit ma már be kell ismernünk, — hogy nagyrészen

Trianoni. — s áll ez különösen és elsősorban is Erdélyt illetőleg, — nem az akkori Entente-hatalmak képviselőinek még földrajzi ismeretekben is meglepően elszomorító járatlanságot eláruló békegyártói hozták létre, karöltve az elferdített útmutatások és különböző történelmi tényeknek és számos statisztikai adatnak egyszerű elhallgatása vagy félrevezetése mellett, — hanem az ősi, magyart és székelyt egyaránt jellemző, egy évezreden keresztül kísértő örökös átok: a nemzeti erőnek, a nemzeti gondolatnak, az egymást támogatásnak vagy az összeforrottságnak sokszor céltalan pártoskodás útján való szétforgácsoltatása s ezzel igen gyakran párhuzamosan menő és éppen véreinket pusztító ellenségeinkkel szemben tanúsított, csaknem az alázatosságig eljutó lovagias ciondolkodás, s olyan magatartás, párosulva ez néha vétkes könnyelműséggel is, amelynek ára az adott esetben is felmérhetetlen nemzeti pusztulásra és veszteségre vezetett!

Áll ez elsősorban Erdélyt illetőleg!

De e szerény mű célja az is, hogy egyfelől némi képen rövid betekintést nyerjen az érdeklődő Erdély történelmi fejlődése során az utolsó évtizedek fontosabb eseményeibe s így e könyv értelme és je-

lentősége: nem az egységes magyar nemzeti történelem erre az időre való összefoglalása, hanem csupán Erdély életében ez idő alatt: lefolyt események egyszerű megörökítése. Aki tehát ezekről az évtizedekről Erdélyt illetőleg egy minden kritikái: kiálló, nagykoncepciójú történeti munkát vár, avagy éppen lát e szerény műben, — reménységében erősen csalatkozni fog, aki azonban a le viharzott utolsó évtizedeknek Erdélyt érintő eseményei feői kíván tájékozódni, elérheti célját s bátran tekintheti ezeket tájékozódásaiban iránymértékül.

ismétlem e könyv már elmondott másik célját is: rámutatni nemzeti hibánkra, s amennyire lehet, odahatni, hogy ez kiküszöböltessék.

Soha, sehol, más időben nem vo;i olyan szükség arra, hogy minden magyar elkerülje e végzetes hibát, mint éppen most, Európa új térképének ma ugyan **még homályos, de mindjobban közeledő, új kialakulása és megalkotása** idejében.

De amennyire fontos e vérünkben levő ősi hibánk kiküszöbölése, éppen annyira szemünk előtt kell álljon az a valóság, hogy széles e világon csak bátor nyugalommal állhatunk meg helyünkön s ne higyjünk abban, de ne is várjuk, hogy elsősorban

talán saját hibánkból is annak idején eredő összeomlásunk után főleg idegen eszmékké! fogunk cíhez érni. Ismerjük el, hogy nemzeti tragédiánk bekövetkezéséért legelsősorban is saját magunk vagyunk felelősek és nem kevésbé hibásak, — s ennek okait ne keressük olyan tényekben, amelyekről ma már el kell ismernünk, hogy ha azok akkor valóban fenn is állottak, a nemzet egyöntetű összefogása mellett e csapás be nem következett és elhárítható nem lett volna.

Elég volt a méltatlan szenvedésekből !

Félre a szétforgácsoló, kicsinyes egyenetlenségekkel, amelyek e nemzet életében már sokszor születtek és okozhatnak ma is egy, az egész országra kiterjedhető megpróbáltatásokat.

Cél, mindenem keresztül: béke s úton, mások jogainak szem előtt tartásával: az ezeréves Magyarország visszaállítása s a Duna medencéjében a béke megszilárdítása.

Hisszük, mert hinnünk keli, hogy ez mihamarább be is fog következni.

Bár mindnyájunk hite és bizalma ez irányban olyan erős lenne, mint volt e nemzetnek mindig, ak-

kor és olyan időkben, amikor a veszély a legnagyobb volt, de az összetartás és a nemzet tetteje a legerősebb.

Úgy legyen!

Budapesten, az Úrník 1939. évében.

A SZERZŐ.

I. RÉSZ.
I. FEJEZET.
Az Unió eredete.

Bár Erdélynek Magyarországgal való egyesülése: a két ország között évszázadokon keresztül vitatott eszmék, kívánságok és követelések, egymás közötti szoros kapcsolatok és főleg közös küzdelmeik eredményének gyümölcse volt, a legfőbb jelentősége mégis abban emelkedett ki, hogy ezt a törvényt megalkotó nagyjelentőségű elvvitáknak lényeges és sarkalatos pontját az képezte, mikép kivált nemzeti-ségi, is így felette igen kényes érdekekkel összekapcsolódva a különös rendeltetésüknél fogva is egymásra utalt két területet a külső támadásokkal szemben erőssé tegye, úgy különösen éppen a nemzetiségi téren felmerülhető súrlódásokat minden nagyobb meg-rázkództatás nélkül le is vezethesse.

A XIX. századnak Magyar- és Erdélyországra vonatkozó részében melyik volt nagyobb esemény:

Magyarország egy évezredet meghaladó alkotmányos életének a kiegyezés alkalmával történt békés helyreállítása s ez a magyar nép hatalmas erkölcsi erejét és életképességét, valamint fegyelmeztségét, — nemkülönben a Duna-medencéjében örök időre kivívott elhivatottságát bizonyította és szilárdá tette az ország és a trón között létrejött békét, — vagy Erdélynek Kolozsvárott, 1848. május hó 29. napján megtartott erdélyi országgyűlésen kimondott Uniója, egy testvérterület önkéntes csatlakozása az anyaországhoz, valamint azok az elvitathatatlan történeti tények, hogy Erdély az egész magyar nemzet érdekében nemcsak igen sok esetben gyakorolt döntő befolyást a két országot érintő kérdésekben, hanem mindenkor segítségére sietett az anyaországnak, az azt érintő veszélyek között is, — kétségtelen, hogy összehasonlítás tárgyát képezhetné, de bármi is lenne ennek az eredménye, az a tény sohasem lenne vitás, hogy az anyaországnak és Erdélynek e rendkívül nagy fontossággal bíró és jelentőségében beláthatatlan horderővel jelentkező egybekapcsolódása azon időben egész Európára kiható jelentőséggel bírt, s hogy ez valóban az is volt, azt legjobban azon események bizonyítják, amelyek az 1918. év végén, illetve

1919. év tavaszán Erdélyben lejátszódtak ebben az időben, csaknem az egész Európát előntő bolsevizmus terjedésének megakadályozása tekintetében.

Erdélynek Magyarországgal való egyesítésére irányuló törekvések már a XVII. század elején észlelhetők voltak. Bocskay István erdélyi fejedelem foglalkozott legelőször komoly formák között e tervvel. Céljául tűzte ki, hogy a mohácsi vész után a királyválasztás miatt két részre szakadt ország: a tulajdonképpeni anyaország és Erdély egyesítését elérje. Közvetlen az 1606. június 23-án megkötött bécsi béke után merült fel ez a terv. Bocskay István felismerte a két ország azonos céljait hirdette, hogy Magyarország és Erdély egyesülése felette fontos s annak keresztülvitele mindkét ország közös érdeke.

Bár Bocskay István a bécsi béke megkötése után annak eredményeként sikeres harcaival Erdély területéhez több magyarországi vármegyét is hozzácsatolt s azt így hatalmas kiterjedésű területekkel gyarapította, a két ország egyesítésének reményeége komolyabb formában a tervnél előbbre nem jutott.

Mindenesetre a Bocskay István szeme előtt felmerülő terv alapköve a protestantizmuson keresztül látszott lerakódni, de ezt a fejedelemnek 1606. de-

cember 29-én bekövetkezett halála bár végleg meg is gátolta, mégis közvetlenül ezután, éppen a protestantizmus alapján kapcsolódott össze Magyarország és annak örökös tartományai egy államszövetségszerű formában, melynek célját azonban csak a külső támadások ellen szükséges és lehetőleg egységes védekezés képezte.

Az 1688. évben Erdély a török iga alól felszabadulva, visszakerült a magyar szent korona és jogar fennhatósága alá, de azzal jogilag egyesítve mégsem lett az 1542. évben történt elszakadás után. Másfél századnyi különválás folyama alatt sem szűnt meg az anyaországhoz való visszatérésének gondolata, azonban a török uralom megszűnése után Erdély minden lehető alkalmat felhasznált arra, hogy Magyarországgal való egyesülését keresztülvigye s noha elvben ezt az egyesülést később maga Rákóczi Ferenc is szorgalmazta s azt az 1705. évben megtartott s Szécsényben összehívott országgyűlés ki is mondotta, végrehajtására mégsem került a sor.

A felvetett eszme terjedése tehát jó időre megállott. Majd Rudolf császár és király uralkodása alatt csaknem végleg megszűntnek látszott; e téren történt kisebb-nagyobb, de célra nem vezető próbálkozások

után. Oka nyilván abban volt feltalálható, hogy a két egymásra utalt testvérország azonos érdekei bár egyirányúak voltak, de az egyesülésre vonatkozó törekvéseknek a most említett időben nemcsak hiányoztak a felvetett eszme hathatós pártfogói, de a két haza felett elhúzódozó különféle eszmeáramlatok, s különösen a birodalom külpolitikai helyzete kevésbé tették alkalmassá az időt arra, hogy az egyesülés eszméje a megvalósulás formáját elérhesse.

Kétségkívül megáll, hogy ebben az időben is, mint az volt később is, az eszmének voltak követői, de ellenfelei is, s ha a két szembenálló tábor híveiben az eszme a döntés stádiumáig ekkor még nem is érett meg, — az végleg el sem évült, s ezt a feltevést bizonyíthatta azután az a tény is, hogy csaknem másfél század múlt el, hogy ismét előtérbe léphetett az Unió kérdése, de ennyi tengernyi idő eltelté után sem vesztített az egyesülés eszméje a két testvérhaza népének gondolatában beidegzett varázsából.

Tény az, hogy ekkor merült fel legelőbb törvényes formák között s tétetett róla említés az 1741. évben Pozsonyban megtartott országgyűlésen, ahol a többek között meghozott törvények 18. pontjában

már meg van említve az az elismerés, hogy »Őszent-séges Királyi Felsége...« stb., »... a magyar Koronához tartozó Erdélyt, mint a Maga, mint utódai, mint Magyarország királyai fogják bírni és igazgatni...«

Erdélynek az anyaországgal való egyesülésére vonatkozó törekvés fejlődése lassan haladt előre, a két ország között időközben felmerült viták, melyeknek tartama hosszabb vagy rövidebb ideig terjedt, csak legtöbb esetben nehezítette az amúgy is lassan kialakuló egyesülési folyamatot. Nem egy-egy hatalmi kérdés is közbejárt az eszme fejlődési folyamatánál, akadtak Erdélyben hatalmukat féltő főnemesek, akik ellenséges magatartást tápláltak a megvalósulás eszméjével szemben, de bár az arra váró terv nem egyszer éppen ilyen okok miatt hatalmas akadályokba is ütközött, megszűnni azonban soha nem tudott. Erdélyben különösen a köznemesség s főként a székelység volt már ekkor lelkes támogatója az egyesülés eszméjének.

Fontos szerepet játszott az egyesülés bekövetkezése Erdélyben a magyarságon és székelységen kívül lakó két nemzetiség: a szászok és a románság szempontjából.

Annak szükségessége, vagy ellenzése szerint ala-

kultak ki a különböző nézetek, általában véve az erdélyi nemzetiségek magatartása az Unió szempontjából az volt, hogy a magyarság és a székelyek az Unió terve mellett állottak s az eszme keresztülvitele érdekében minden, lehető módot megragadtak s ez volt a helyzet a két nemzetenél mindjárt kezdetben is, míg ezzel szemben a nagyszámú románság előbb látszólag sem mellette, sem ellene nem volt, csupán a szászok tiltakoztak ellene teljes nyíltsággal.

Később azután a szászok nyílt ellenszegülő magatartása változtatott a román állásponton is, amikor is az előbb az Unióra nézve ártalmatlan román közöny felhagyott addig követett álláspontjával és magatartásával határozott tiltakozó ellenállást fejtett ki.

Az Unió ismételt tárgyalás alá vétele az 1790-91. évi országgyűléseken történt meg újra.

II. József császár az 1790. január 28-án kelt rendeletével megszüntette és hatályon kívül helyezte mind Magyarország, mind Erdély alkotmányos jogait sértő rendeleteit, a visszavonó rendelkezésével egyidejűleg az alkotmányon esett sérelmek orvoslására országgyűlések összehívását is elrendelte mindkét

hazában; azonban ezt az akaratát az 1790. év február 20-án bekövetkezett hirtelen halála miatt végre nem hajthatta s így csak utódja, II. Lipót rendelte el az időközben elhalálozott II. József végakarátát s ennek értelmében össze is hívta a magyar országgyűlést Budára 1790. év június havára, míg Erdély országgyűlését ugyanazon év őszére Kolozsvárra.

Bár igen tekintélyes számú híve volt az Unió eszméjének e Budán megnyílt országgyűlésen a Magyarország minden részéről összesereglett követek közötti s meg volt a remény s az igyekezet abban az irányban, hogy az Unió terve érdemlegesen le is tárgyalassék, a fáradozás sikerre nem vezetett, — ennél sokkal hatalmasabb erővel tört előre az eszme Erdélyben az országgyűlés összehívásának elrendelése hírére és nagy lelkesedések között élt a remény annak sikeres keresztülvitelében is.

Ezen eszme zászlaját legerősebben hordozta a II. József császár alatt egyesített három vármegye; u. m. Közép-Szolnok, Kraszna és Kővár vidéke. Ezen vármegyéik voltak a kezdeményezők, majd a Partium többi része is, maguk között gyűlést hívtak össze, ahol erélyesen tárgyalták a legnagyobb lelkesé-

sedések között Partiumnak Magyarországhoz való csatlósását.

E cselekvésükre erős hatást gyakorolt az a felhívás is, amit időközben több magyarországi vármegye intézett e tárgyban biztatólag az erdélyi rendekhez s biztosították őket abban, hogy az Unió ügyének a magyar országgyűlésen való előbbrevitelét a maguk részéről minden erejükkel támogatni fogják.

Egyezerhatszázkilencvenegy év június havában Erdély követei meg is jelentek a budai magyar országgyűlésen előadták kérelmeiket- Legelőbb Közép-Szolnok Kraszna vármegye és Kővár vidékének követei adták elő, hogy ők nemcsak szóval, hanem ezúttal írásban is kérik Magyarországhoz való visszaszatelésukat.

Sorrendben következtek ezután a többi vármegyék követei. így elsősorban a székely-székek követi, akik a magukkal hozott írásbeli nyilatkozatban adták elő az Unióhoz való feltétlen ragaszkodásukat s bizonyítani kívánták, hogy Erdély a különválás óta is lényegében most is Magyarországhoz tartozik, azzal együtiérez és szenved.

Majd egyes vármegyék követi külön-külön is

memorandumokat hoztak magukkal s benne küldőik egyhangú lelkesedéssel szálltak síkra az Unió érdekében még a Százszság küldöttei is hasonló értelemben terjesztették elő kérelmeiket s ezekben kifejezték az Unióihoz való ragaszkodásukat. Egész Erdélynek törhetetlen kívánsága és megnyilatkozása volt ez az Unió melleit kivétel nélkül.

Eképpen teljes összhangban előterjesztett kérelmek 1790 június 18-ával kerültek az országgyűlésen tárgyalásra, amely azután egy 75 tagból álló bizottságot küldött ki az Unió tervének részletes kidolgozására. Ez a bizottság a tervet 25 pontban dolgozta ki és foglalta össze, s ezen tervezet 21 -ik pontjában részletesen ismertette van Erdély Uniójának terve, amelynek végcélja az volt, hogy ezáltal a két testvér-Ország alkotmányos élete biztosíttassák és szilárd alapokra helyezettessék.

Az 1790. évi szeptember hó 20-án kelt 11. Lipót császárnak a Karok és a Rendekhez intézett azon leírata, amelyben nyíltan hivatkozik előbbi nyilatkozatára és ismét kijelenti, hogy ezúttal is a Károly- vagy Mária Terézia-féle diplomát tekinti olyannak, miniami akaratával és tetszésével megegyező. Ugyanekkor — 1790. szeptember 21-én — kelt Erdélyre vonat-

kozólag írt válasza is, amelyben 1741. évi XVIII. t. c.-et tekinti alapvető törvénynek Erdély jogi helyzetét illetően, s egyszersmind kimondja, hogy Erdély ügye — az Unió — a két testvérország között lefolytatandó rendes országgyűléseken tárgyalandó íe, illetve az ezeken hozandó határozatok alapján bírálendő és döntendő el.

Bár ezután még egy ízben kérték a Karok és a Rendek a koronázási diplomának kívánságuk szerint való elfogadását, de II. Lipót az 1790. év október 13-án kelt végleges válaszában ezt is ismét elutasította — hangsúlyozta azonban ugyanekkor azt is, hogy az 1790. évi szeptember 21-én közölt magas elhatározása mellett óhajt továbbra is megmaradni s így Erdélynek azon kívánsága, hogy az általa megszabott feltételek koronázási diplomába befoglaltassanak, ismét nem ment teljeseésbe.

De ugyanezen érdekek elnyeréséért így jártak a Karok és a Rendek az 1790. évi november 14-én felterjesztett folyamodványukkal is, amelynek az alapkérelme az volt, hogy az u. n. koronázási diplomából kimaradt javaslatok törvény alakjában erősíttessenek meg a király Őfelsége által s ezt a célt szolgálta a folyamodványnak különösen Erdélyre vonatkozó ré-

sze, azonban ez is ezúttal is eredménytelen lett, mert bár ezen t. c. jóváhagyását a leghatározottabban kérték, a király ezt sem hagyta jóvá s ezen magas, végleges döntést az 1791. évi január 8-án kelt lei rátában tudomásul is adni rendelte a Karoknak és Rendeknek. Majd ezt az elhatározást követte a II. József által egyesített magyar és erdélyi udvari királyi kancellária szétválasztása is, amely azonban az egész ország egységes tiltakozását vonta maga után, s ezt Őfelségével közölték is, az 1791. évi március 5-én meghozott felirati javaslatban, azonban a felirati javaslatnak sem lett kedvezőbb elintézése, mint az előbbieknek. E felirati javaslatban foglalt kérelemre sem érkezett ugyanis kedvező válasz és így 1791. március 13-án bezárattott a magyar országgyűlés anélkül, hogy Erdélyt illetőleg az Unió ügye érdemleges elintézést nyert volna, sőt inkább az volt a kialakult helyzet, hogy hosszabb időn át függőben marad a kérdés letárgyalása s az is bekövetkezhetett könnyen, hogy előzőleg egyesített két kancelláriának szétválasztásával ez a komoly törekvés egy messzebbi időpontra fog eltolódni, jöllehet, hogy az 1791. évi március 8-án kelt Lipót-féle leirat magában foglalja s kijelenti, hogy a két kancellária elválasztásával Őfelsége csupán csak

azon kötelezettségét teljesítette, sőt azt is hangsúlyozta Őfelsége, hogy minden körülmények között szem előtt tartja az 1741. évi XVIII. t. c.-et, amely szerint Erdélyt úgy ő, mint utódai, mint a Magyar Szent Koronához tartozó részt fogják bírni igazgatni s azt meg is tartani.

Végeredményében tehát befejeződött az 1790—91. évi magyar országgyűlés anélkül, hogy a két tesívérhazának az egyesülés iránti közös megegyezés folytán hangoztatott igyekezete és óhajtása teljesedésbe ment volna. De a magyarországi Karok és Rendek részére összehívott országgyűlés mellett nem vitte előbbre ezt az ügyet az erdélyi országgyűlés sem, amely Kolozsvárra 1790. év december 12-re volt összehívva. Az 1790. évi december 21-én folyólagosan megtartott erdélyi országgyűlésen a Karok és a Rendek a Leopold-féle hitlevél ügyében Őfelségéhez fordultak s feliratukban azt kérték, hogy a megújítandó diploma a (magyarországi királyságra koronázás előtt, de egyben külön Erdély részére is áldásak ki és hogy a magyarországi hitformában most már Erdély is szószerint bevétessék.

Erdélynek ez volt a legelső hivatalos kinyilatkoztatása Magyarországgal való egyesülése tekintetében.

Az erdélyi ez évi országgyűlésen az Unió kérdése tulajdonképpen az 1791. évi február 11-én megtartott ülésben tárgyalatott le legelőbb érdemlegesen. Itt ugyanis elhatározták ez alkalommal a Karok és Rendek, hogy Erdélynek Magyarországgal való szorosabb egyesüléséről kívánnak bővebben tárgyalni s határozatukat törvénycikkekbe foglalva követeik útján Őfelségéhez fogják felterjeszteni s erre nézve egy bizottságot neveznek ki, amely munkáját megkezdve, azt 1791. március 4-én csakugyan be is végezte s az egyesülés feltételeit az alábbi 7 pontban foglalta össze:

»1. Erdély megismétli azon nyilatkozatát, amelyet 1688. május 9-én tett II. Lipót császárról és királynak, hogy kész a Magyar Koronához csatlakozni s ezt Őfelsége a császár és király 1691. december 4-én az általa kiadott s róla elnevezett diplomában el is fogadta.

2. Minthogy a II. Lipót által kiadott diploma Erdély és a császár között megegyezés és egyben bizonyítéka volt annak, hogy Erdély önként jelentette ki csatlakozását s ezért a Lipót-féle hitlevél egyben biztosíték arra nézve is, hogy ezentúl is mint eddig

»Erdély jogai, törvényei és szokásai a császár és király, vagy utódai által is tiszteletben tartatnak.« — s ezen jogot Magyarország külön törvényben is hajlandó Erdélynek biztosítani.

3. Minden magyar király köteles megkoronázta-
tásakor a Lipót-fele hitlevelet újjólag megerősíteni
s Erdély külön törvényeinek megtartására is esküt
íanni s lerről királyi hitlevelet tartozik kiadni.

4. Meg legyen Erdélynek az a joga, hogy külön
országgyűléseket tarthasson s amennyiben az szük-
ségesnek mutatkozik, az országgyűlésein olyan tör-
vényeket hozhasson, amelyek Erdély különleges al-
kotmányjogi és államjogi életét lesznek hivatva sza-
bályozni.

5. A királyi kormányzó tanács és a megyei tör-
vénszékek megtartassanak és az erdélyi kancellár-
ria a Budán székelő magyarországi kancelláriával
egyesíttessék, melynek feje lenne a magyarországi
fő, míg Erdélyben az alkancellár.

6. úgy az erdélyi, mint a magyarországi nemes-
ség mindkét országban nemesi jogaikkal és szabad-
ságaikkal rendelkezhessenek és háboríthatatlan él-
hessenek s mindezeket akadálytalanul gyakorolhassák.

7. Végleg szűnjék meg a II. József császár által eltörölt harmincad.«

Ezeket a 7 pontban egybefoglalt kívánságokat állította fel az Erdélyben egyesült három nemzet, lamely azután az 1791. évi március 7-én hozott országgyűlésben felirati formában is elkészült és azután Ófelségéhez fel is terjesztették.

De nem vitte ezt az ügyet előbbre a Kolozsvárott 1792 augusztus hó 28-tól október 19-ig bezárólag megtartott erdélyi országgyűlés sem, s hosszú idők teltek el addig, amíg az Unió ügyében érdemlegesen intézkedés történt.

Összegezve az Unió ügyében elért eredményeket, mindössze addig jutott a haladás, hogy az 1790—91. magyar országgyűlés LXVSI. t. c-ben elrendelte az Unió tervének hivatalos kidolgozását. Ámde ugyanezt tette az 1825—27. években megtartott országgyűlésnek külön e célra kiküldött bizottsága is. Azonban sem az első, sem a második terv országgyűlés elé nem került, mert e tárgy feletti vitákban ismét kísértett az örökös magyar átok: a viszálykodás és a hazafias és szent cél helyett a két testvérkor szag egymás elleni harca és vádaskodása foglalta el a helyet és az időt, akadályozta a tárgyalásokat, amely azonban

szerencsére lassanként mégis elsimult, de semmi esetre sem volt hasznára az egyesülés céljainak.

A kronologikus sorrendben maradván, az 1825—26-iki magyar országgyűlés határozatai figyelemre méltóak, ahol Erdély ügye és a Partium emlegetett kérelme a megoldásra váró kérdések között is a legfontosabbnak jelzett ügyként volt napirendre tűzve.

De sem ez, sem az 1830. évi, valamint az 1833. évi országgyűlési felterjesztések az Unió és a Partium ügyében nem hoztak különösebb eredményt.

Az 1841—43. években Kolozsvárra összehívott erdélyi országgyűlésnek az Unióra vonatkozó részében a legnevezetesebb esemény az 1842. évi február 17-én megtartott országgyűlés igen fontos határozata, amely már több ízben kifejtett s az Unióra vonatkozó tervekhez kiegészítőleg hozzátette, hogy Erdély osztatlan, egyhangú akaratnyilvánítással hajlandó Magyarországgal ismét egyesülni s e leél keresztülvitele mellett már különböző egyezkedések és tervek vannak folyamatbajn; s Ibár az 1836. évi XXI. t. c. elrendelte a Partiamnak Magyarországhoz való visszacsatolását, — tannak végrehajtása függőben maradt, s elintézése bizonytalan időre elhalasztatott.

Az 1836. évi XXI. t. c.-hez fűzött remény és

bizakodás nem hozta meg a várt eredményeket. A valóság ugyanis az volt, hogy a hivatkozott t. c. Magyarországhoz csatolni rendelte el a Partiumot, azonban a törvény végrehajtásának Erdély ellenszegült.

Bizonyos az, hogy a két testvérország között ebből kifolyólag megindult alkotmányos vita nem használt és nem segítette elő az Unió céljait.

Az ebből keletkező viszály lassan ugyan elenyészett s az erdélyi rendek igen bölcsen akként vélték elintézni a vitájs kérdést, hogy hadadi báró Wesselényi Miklós Közép-Szolnok megyei követ vezetésével az 1847—48. évre Pozsonyban összehívott országgyűlésre követek indultak a partium! vármegyék-ből, hogy egyhangúan tiltakozzanak a helyzet ellen, a hovatarozandóságukáé végleg tisztázzák. E küldöttség vezetője volt az említett hadadi báró Wesselényi Miklós, az erdélyi Unió lelke s annak igazi megteremtője és bátor harcosa.

Wesselényi, az Unió megteremtője.

Ifj. hadadi báró Wesselényi Miklós 1796. december 30-án született a szilágymegyei Zsibó községben.

Húszon két éves korában lépett politikai pályára, amidőn Szilágy vármegyéhez assessornak neveztetett ki 1818. december 10-én. Nemsokára generális széki bíró és tiszteletbeli főjegyző lett.

Wesselényi bárónak politikai pályára lépése idején igen zavaros idők vonultak végig nemcsak Magyar és Erdélyország egén, hanem az egész európai horizonton keresztül.

Megtört a francia forradalom, letűnt a népjog és szabadságéskék csillaga, elcsendesültek a napóleoni hadjáratok, előretört az abszolutizmus, amely sem Erdélyt, sem Magyarországot nem kerülte el. Ez volt a helyzet ifj. Wesselényi Miklós báró politikai működésének kezdetén.

Ilyen volt a helyzet, amikor ifj. Wesselényi Miklós báró azt a feladatot vállalta, hogy Magyarország és Erdély között létrehozza az Uniót. Wesselényi báró abban a szilárd meggyőződésben cselekedett, s azt hirdette, hogy hazája ügyét önzetlenül csak úgy segítheti elő, ha a haza felett egyre jobban elhatalmasodó önkényuralomnak nyíltan ellentáll s a politikai tevékenysége teljes egészében a haza ügyét kell szolgálni.

A súlyos feladat elvégzésére Wesselényi báró-

nál kiválóbb és alkalmasabb ember alig akadt abban az időben egész Erdélyben. Már kora ifjúságától kezdve készült egyetlen nagy eszme szolgálatában vállalni azt a súlyos terhet, ami az Unió megteremtésével hárult vállaira. Élete gazdag volt nagy cselekedetekben és tevékenységekben. Politikai törekvésének és munkásságának főcélja az volt, hogy Erdélyt az anyaországgal egyesítse. Hatalmas látnoki tehetséggel volt felruházva, történelmi tudományokban nyert kiképzetése a szülői házban a legnagyobb gonddal történt s tudományos képzettségénél talán csak az izzó hazaszeretete volt nagyobb. Világosfejű, tiszta látású politikus volt, aki megismerte Erdélynek az időben rendkívüli súlyos helyzetét. Az 1843. évben kiadott sötét jóslatú munkája: a »Szózat« vészkiáltás volt a jövőbe. Intelem a román, szláv veszedelemre. Józan politikai következtetései megdöbbenő módon következtek be. Előre meglátta a román veszedelmet, a minden román él-mát: Máre-Romániának Besszarábiától a Tiszáig terjedhető előretörését, megjósolta az osztrák politika nemzetiségi kérdésekben követett irányának teljes csődjét, sőt messze a jövőbeni éles előrelátással már ekkor bejelenti, hogy az elkövetkező évtizedekben

francia-orsz szöetség jön létre s mennydörögve hívja fel követtársait eszméjének törhetetlen támogatására, Erdélynek az anyaországgal való egyesítésére. Jól ismerte hazájának élő és holt törvényieit s az erdélyi gyűléseken élesen hangoztatta és indokolta, hogy nincs alkotmányos kormányzás az országban a Lipót-féle hitlevél kiadása óta, rámutatott arra, hogy e hitlevél kiadása óta folyton olyan törvények kerültek ki a királyi szentesítés alól, amelyek a két ország! alkotmányát csak gyengíteni és megszorítani voltak hi váltva s hogy az országgyűlések hatáskörét mind szűkebb határok közé szorítani igyekeztek. Hangoztatta, hogy Erdély közjoga súlyos csorbát szenvedett azáltal, hogy kiváltságai folyton gyengültek s ezt csak úgy látta megakadályozhatónak, ha Erdély Magyarországgal egyesül, s így az egész nemzet egyesült erővel, saját kiváltságos jogainak fenntartását nemcsak hogy megvédheti, de biztosítani képes is, szerinte ez akkor érhető el teljes sikerrel, ha Erdély Magyarországgal egyesül.

Wesselényi Miklós báró mély államférfiúi előre látással megértette és hirdette, hogy Erdély helyzete ©nélkül bizonytalan, sőt előbb-utóbb tarthatatlanná válik s azon eredményes munkálkodás mellett, hogy

ezt a magyar közszellemben állandóan ébrentartsa, legfőbb munkássága abban merült ki, hogy Erdély közjogi helyzetét változtasson, ámde erre csak egy mód mutatkozott keresztülvihetőnek: Erdélynek Magyarországgal való egyesítése: az Unió. Ez volt Wesselényinek legfőbb vágya, legfőbb törekvése s folyton azon fáradozott, hogy keresztülvigye tervét, azt az országgyűlés elé hozhassa s így lehetővé tegye ennek törvények megoldását.

Ezt a célját azonban igen sok akadályokon keresztül haladva, oldhatta meg. Csak lépésről-lépésről haladhatott terve megvalósításában.

Rendkívüli jelentőségű volt a célja végleges megoldásának szempontjából az a körülmény is, hogy az úgynevezett Részeket, amelyhez tartoztak annakidején Közép-Szolnok, Kraszna, Zaránd vármegyék és Kővár vidéke, — az u. in. Partium — tehát a tulajdonképpeni Magyarország és Erdély között elfekvő rész, ami — Erdély különválása óta hol ide, hol oda tartozott —, annak az anyaországhoz való végleges csatolását elérhette, mielőtt az Unio ügyét sikerrel előbbre vihette volna.

Wesselényi hatalmas politikai és társadalmi munkájának volt ez az eredménye.

A Részek visszacsatolásával ugyanis Wesselényi-nek az volt a terve, hogy egész életének legtöbb célját: Erdélynek az anyaországhoz való egyesítését elérhesse. Igaz, hogy Wesselényi a Partium visszacsatolásától nem remélt végleges eredményt, ebben csupán végleges célja elérésének kezdetét látta és annak bekövetkezését akarta megkönnyíteni. Igen jól tudta ugyanis s előtte lebegett a jövő réme, hogy az erdélyi nemzetiségi mozgalom feltámadását csak úgy lehet kellően ellensúlyozni, ha Erdély és Magyarország elválaszthatatlanul egyesülnek. Sajnos, az elkövetkező idők nemcsak igazolták, de túl is szárnyalták e tekintetben Wesselényi látnoki jóslatait abban az irányban, hogy a már annakidején előre látott erdélyi veszedelemmel szemben a nemzetiségi előretörések megfékezésénél még az Unió is gyengének bizonyult.

Wesselényi báró rendkívül erős politikai és társadalmi mozgalmat indított a Részeknek törvénybe iktatott visszacsatolása után abban az irányban, hogy a törvényhozás a két testvérházat egyesítse. Fáradhatatlan tevékenysége indította meg Erdélyben azt a mozgalmat s talált az eszme lelkes támogatásra s most már arra irányult az egyedüli cél, hogy az or-

szágyűlés összehívattassék, amely hivatva volt há-
tározni és dönten a két ország egyesülése felől.

József császár alkotmányellenes rendeleteit visz-
szavonva érezhető lett azáltal úgy Erdélyben, mint
gyarországon, hogy az abszolutisztikus irányzat gyen-
gül. Változást jelentett az Erdélyben is, feléledt újra
a rendi élet s ekkor ismét újra felújult az Unió
terve is. Egyre gyakrabban volt szó a két testvérhaza
egyesítéséről. Különösen sürgette ezt a kérdést az
erdélyi magyarság helyzete is, mert az volt a szilárd
meggyőződés, hogy ha a két ország az egyesülés-
sel erőteljes védelemhez jut, Erdély népe védve van
az esetleges nemzetiségi túlkapásokkal szemben. Szük-
ség volt erre azért is, mert az Unió kérdésében nem
volt egyöntetű megegyezés teljesen a magyar, székely;
és szász nemzetek között sem és az is valóság volt,
hogy a magyar és székelység között is vita folyt az
Unió kérdésében, miután a székelyek között akad-
tak olyanok, akik az egyesülést hevesen ellenezték,
míg előfordult igen gyakran az az eset is, hogy a
a szászok egyenesen az Unió létrejötte ellen dol-
goztak.

E kérdés előtérbe jutásával tűnt ki legjobban
Wesselényi báró hatalmas államférfíúi előrelátása, aki

hangoztatta, hogy Erdély létkérdése ez, hogy a románság ügyét mielőbb tárgyalás alá vegye. Erre vonatkozólag Wesselényi kész javaslatot dolgozott ki, amely lényegében azt foglalta magában, hogy adassék meg a románságnak az őket illető jog, de a kötelezettség is, amely Erdélynek minden egyes polgárát egyetemlegesen és egyöntetűen kell, hogy terhelje.

Wesselényinek ezen javaslatával szemben az erdélyi Rendekek tiltakozásukat jelentették be és ellenvéleményeket terjesztettek elő, természetes, hogy az ebből keletkező viták csak árthattak az Unió eszméjének és erősen akadályozták annak előbbre jutását. Wesselényi most már az Unió ügyével párhuzamosain a már égetővé vált román kérdés rendezését is sürgette, de ebben újra ellenzésre talált. Ellenérvként hozták fel előtte, hogy e kérdés tisztázásának alkotmányjogi szempontból nem is lenne olyan nagy akadálya, valamint az is, hogy a románság egyetemes nemesi és polgári osztályra tagozódjék, mint ahogy ez ipl. a magyarságnál vagy a székelyeknél meg van, de hangsúlyozták az ellenérvek, hogy ennek az alapfeltevétele csak a nemzetiség nem lehet, hanem egyedül a különböző rendi kiváltságok s majd voltak olyan ér-

vek is, hogy a románság alacsony szellemi foka is akadálya az egyenjogúság elismerésének, holott — s ezt el kell ismernünk — e téren fokról-fokra történt emelkedés és volt látható javulás, ám de ha ez valóban így is volt s bár meg volt adva a lehetőség ennek az oknak kiküszöbölésére és fokozatos javítására, azt is be kell ismerni, hogy ezeknek érdekében mi sem történt. Már ekkor el volt vetve Erdély elvesztésének magva, a veszedelem ez irányában folyton élt és fejlődött, de figyelmet nem fordítottak reá s ennek ára volt a trianoni békediktátum. Különös, hogy e szomorú vég bekövetkezését Wesselényi Miklós már akkor megjósolta, ez a végzetet okozó momentumokra hivatkozva nem győzte eléggé figyelmeztetni a Rendeket, hogy vegyék komolyan, az erdélyi nemzetiségi kérdés tárgyalását.

Amennyire terjedt e téren az elégtelenség és szemmel láthatólag észlelhető volt a nemzetiségi szervezkedés, olyan mértékben érezte meg Erdély, hogy itt van az idő a Magyarországgal való mielőbbi egyesülésre s belátta Erdély népe azt is, hogy védelme csak úgy van biztosítva a nemzetiségek mindjobban feltörő követelésével szemben, de elismerte Magyarország is már akkor, hogy ha az Unió minél előbb

létrejön, mert ezáltal mindkét ország védelmet és biztosítékot nyújthat egymásnak a feltámadó veszedelmekkel szemben. Erdély pedig érezte, hogy számára semmisen sürgősebb az Unión kívül, mint a nemzetiségi kérdések égetően fontos rendezése, ám az efelőli tárgyalások eredménye az volt, hogy most már nemcsak az erdélyi, hanem azok a kívánságok, hogy végre komolyan kezdjék meg az Unió tárgyalását, de ez a kérdés lassú ütemben haladt előre, mégis elérkezett ahhoz a határához, ahol azt a napirendről többé levenni már nem lehetett. Így az Unió eszméje s annak megvalósítása ezentúl bár lassú, de végre biztos menetben indult el és haladt a végleges megvalósulás felé.

Wesselényi báró hatalmas munkásságának volt köszönhető, hogy Őfelsége a király az 1809. óta szünetelt erdélyi országgyűlést végre 1832. évben összehívatta. Ekkor már a nép elégedetlensége, valamint az Unió erőteljes sürgetése olyan magasra fokozta az izgalmat, hogy a további törvénytelen állapot már a legrosszabbra vezetett volna a most mindent az Uniótól várt Erdély népe s remélte a helyzet javulását.

Egyetlen kívánságban tömörült az erdélyi nép

sérelme, ennek orvoslását csupán az Unióban, illetve ennek megvalósulásában látta és várta. Sajnos, azonban, hogy e célt (elérendő, sem az 1832. évi, sem az 1834. évben összehívott országgyűlés ezt a kérdést újból nem vitte előre, — sőt az 1834. évben megtartott erdélyi országgyűlésen e téren már csaknem megszokottá vált a császári udvar hajthatatlan politikája, amely az Unió eszméjének állandó akadályozója volt, hanem mindezekon felül — sajnos — még az erdélyi főnemesek közül is akadnak olyanok, akik az egyéni érvényesülés, a fékezhetetlen önzés, a földjeit féltő, de még több jogot akaró néhány erdélyi nemes ellenkezésével az Unió létrejötte ekkor sem történt meg, ezeknek a nemeseknek előbbre való volt az öncélú egyéni ^érvényesülés, mint Erdély boldogulása, de meg is volt ennek szomorú eredménye, mert itt is szintén elkövetkezett és bevégződött az 1835. évre összehívott országgyűlés anélkül, hogy az Unió révbe jutott volna.

De ugyanez volt az eredménye az Erdélyben 1837. évben összehívott országgyűlésnek is, itt sem történt semmi érdemleges az Uniót illetőleg, de el-
lenvetés sem hangzott el ellene. Az országgyűlés be-

fejezése után azonban különösen érezhető volt a román kérdés súlyosbodása, amihez nagyban hozzájárult a különben csendes és békés nép soraiban bujkáló titkos bujtogatók és lázítók aknamunkája, amit segített a szászág kétarcú megtartása is. Így újabb országgyűlés összehívása vált megint szükségessé, hogy az Unió gondolatát tető alá tudják hozni. Ezen összehívásra vonatkozó óhajtásnak lett eredménye azután az 1842. évben megtartott újabb erdélyi országgyűlés, ez ugyan az Uniót illetőleg ekkor sem hozott érdemleges eredményeket, csupán annyit tett, hogy a Partiumnak Erdély nélkül Magyarországhoz való csatolása ellen fejtett ki erőteljes tiltakozást.

Elkövetkezett ezután az 1847. évben megtartott erdélyi országgyűlés, amely most már kimondotta végleg, hogy hajlandó közös megegyezés alapján Magyarországgal egyesülni. Ilyen volt a helyzet az 1848. év bekövetkeztéig, amely azután végleg meghozta a sokat várt és vitatott Uniót. Az 1848. évi márciusi forradalmi eszmék döntő hatásúak voltak a hosszú éveken át vajdúó Unióra és vele együtt a Partium helyzetének végleges rendezésére. Magyarországon ekkor megalakult az első felelős magyar minisztériumi s Erdély is látta ekkor, hogy itt a cselekvés ideje. 1848.

évi március 21-én kezdődött meg a mozgalom Erdélyben Kolozsvánott s (ez a mozgalom azután megadta a leinjdületet az Unió végleges keresztülvitelére.

1848. május 30-án az országgyűlés második napján báró Wesselényi Miklós terjesztette elő hatalmas beszéd kíséretében az Unió törvényjavaslatát. Hangoztatta, hogy mindkét ország közös érdeke ennek keresztülvitele. Az ezen törvényjavaslat felett tartott rövid vita után, amelyben a résztvett magyar, székely, szász és románság képviselői egyhangúlag ki-mondották az Uniót, amit Őfelségéhez 1848 június 10-én fel is terjesztettek! s a szentesítés után törvényerőre is emelkedett.

Így született meg az Unió: Erdélynek Magyarországgal való egyesülése, így jött létre 1848. évi VII. t-c, amely által Erdély különállása megszűnt, Magyarország eképpen teljes földrajzi egésszé alakult s jött létre az egyesülés.

Így indult el Erdély Magyarországgal az egyesülés után közös cél felé.

Sajnos, Wesselényi hatalmas művének: az Uniónak — az általa oly sokszor megsürgetett s könnyen megbomló alap-pillére — a nemzetiségi kérdés tüzetes megvitatása és azzal való beható foglalkozás —

az Unió létrejötte után lassan feledésbe ment. Ámde szikrája a zsarátnok alatt, minek szítói egyre többen lettek, tovább égett, de Wesselényin kívül alig hitte valaki, hogy e veszedelmes kérdés figyelmen kívül hagyása alig hét évtized elmúlásával Erdély vesztét fogja okozni.

Wesselényi munkássága.

Wesselényit az Unió megteremtésével minden kétséget kizárólag az a cél vezette, hogy Erdélyt s vele együtt Magyarországot egyrészt erőssé és ellenállóvá tegye a kívülről jöhető bárminemű támadásokkal szemben, másrészt az ország belső életében is könnyen feltámadható nemzetiségi kérdéseket ezáltal hathatósabban ellensúlyozhassa. Politikai korlátai közül talán Wesselényi volt egyedül az, aki a legtisztábban látott a magyarság jövőjébe és érezte meg a legjobban az arra háromolható veszedelmeket és megpróbáltatásokat.

Nagyértékű beszédeiben ösztönszerűleg tért időnként vissza a magyarságot fenyegető veszedelmekre. Látta lelki szemei előtt elvonulni a nemzetek

között támadó harcokat, hirdette, hogy egyszer öntudatra ébrednek az országot lakó különböző nemzeti-ségek, melyeknek feltámadása végzetessé válhat annak népére.

Meggyőző szónoklataiban nem hallgatta el és nem is igyekezett eltitkolni, hogy a magyarság létér-dekeiben fenyegető nemzetiségi kérdések elhanya-golása nemcsak közvetlenül a magyar érdekeket, ha-nem ezen keresztül az egész európai civilizációt fe-nyegeti. Bátor fejtegetéseiben nem mulasztotta el sze-mére vetni nemzetének azokat a hibákat, amelyeket e veszedelem láttára ő maga jelölt meg és rótt fel imint mulasztásokat éppen a nemzetiségi téren el-odázott, szerinte égetően fontos és megoldásra váró kérdésekben.

Nemzetének állampolitikáját szigorúan ostorozta, mint elmulasztott helyrehozandó hibákat, amelyek, mint mondotta: »Égetően fontosak.« Hatalmas mű-ve: a »Szózat« jövőbelátásának megdöbbentő bi-zonyossággal bekövetkezett sorozata.

Az abszolutizmus ellen küzdő, fáját és hazáját rajongásig szerető, nemesi szabadságát féltő, de az ezt biztosító jogokat e hazának minden polgára ja-vára egyformáin kiterjeszteni igyekvő s ennek érde-

kében harcoló, de alkotmánytisztelő Wesselényi, meggyőző igazsággal hirdette az akkori állampolitika csődjét. Magyar fájának és nemzetiségének gyarapítására vonatkozó teljes elhanyagoltságot és ezzel egyidejűleg az országban mindjobban éledő idegen nemzetiségű kérdések ébrentartását, azok rendezését hangoztatta folyton és kiemelte, hogy éppen a nemzeti-ségi kérdéseket állami feladatként kell! ea jövőben íkezelini s azokat elsőrendű feladatoknak tekinteni. Elvitázhatatlanul mutatta ki Wesselényi, hogy Erdélyben már akkor kézzelfogható jelei voltak észlelhetők a nemzetiségi feltámadásoknak. Ezért mindkét országgyűlésen hevesen követelte, hogy az ország lakóira nyelv- és valláskülönbség nélkül egyformán terjesztessék ki az alkotmány. Megjelölte azokat a módosításokat és irányt, amelyen keresztül a nemzetiségek egyesítését el lehet érni, hogy egyaránt egyenlő jogú szabad polgárai legyenek a szabad hazának.

Hatalmas elgondolásoktól hevített művében, a »Szózatban« ellentmondást nem tűrően mutatott arra, hogy »erőhatalom által sem egyes nemzetnek jogszerű vágyait, sem egy hatalom alatt álló több nemzetiségnek törekvéseit s nemzeti érdekeit huzamosabban és biztosan elnyomva tartani nem lehet.« Ki-

emeli, hogy a nemzetiségeket az állam alkotmányát illetően a haza más polgáraival egyetemben egyenlőknek kell tekinteni és megszüntetni minden olyan súrlódásokat, amelyek a haza polgárainál egymás közötti viszályra, vagy egyenlenségekre szolgáltatnának okot.

De különösen egyedülálló Wesselényi államférfiúi nagyságával azon a téren is, hogy ő volt a legelső, aki éppen, mint Erdélyt s így a nemzetiségeket is jól ismerő politikus elsőnek szökött az irányban, hogy az erdélyi románságot megfelelő jogokhoz juttatni a nemzetnek kötelessége s ő volt az, aki művében felhívta a közfigyelmet arra, hogy a »fejlődő nemzetiségek jelen korszakában a nemzeti! érzelmek magas szelleme az eddig oláhnak nevezett román népet is törvényesen megillessen.« Majd folytatja: »E néptörzs, mely származását és nyelvét részint Róma nagy nevezetétől vette, e dicső eredetét elnyomás s mecsevézés által bármennyire aláztatott is le, idők hosszú során keresztül soha sem feledte: de most buzgón érzi, hogy egy több millióból álló néptörzsnek, mely Saját származású, saját nyelvű, sőt egyenlő jellemmel és szokással bír s amely Európának politikailag ugyan több részekre osztott, de földabroszi-

lag egybefüggő nagykiterjedésű és a természet egyik leggazdagabban ellátott földdarabját lakja — lehet jövődjöje s nemzeti létre látszik hivatva lenni.«

A hálás utókor — szülőföldje és megyéje — e nagy ember emlékét megörökítendő, Szilágy vármegyében, a megye székhelyén, Zilahon gyönyörű szobrot állított fel s országos ünnepség keretében leplezi azt le 1903 szeptember 20-án.

A trianoni békeszerződés értelmében e megye és város is megszállás alá kerülvén, Wesselényi szobra a város főteréről eltávolított éppen azok részéről, akiknek érdekében oly sok meggyőző érvet hozott fel, s akiknek védelmében — e haza minden polgárát egyenrangúnak hirdetve, — ragyogó szónoklatával igyekezett segítségére lenni és védelmébe venni.

Wesselényi hatalmas műve »Az Unió« örökéletű. Két nemzet, a két haza vérszerződése és egyesülése az, egy második ezredév viharaiiban is állani fog, mert a Gondviselés ez egyesült két hazát, mint a művelt Nyugat kapujának elpusztíthatatlan őret állította be időtlen-időig az Európát lakó nemzetek sorába, a népek, nemzetek igazságának, békéjének és fejlődésének fenntartása és megőrzése érdekében.

II. FEJEZET.

Erdély szerepe az Uniótól a világháború kitöréséig terjedő időben.

Erdélynek Magyarországgal történt egyesülését — az 1848. évi VII. t. c. megalkotását — a már említett belső kényszerítő okokon kívül kétségtelenül különböző külső erők és eszmeáramlatok is elősegítették. Elérkezett a párisi forradalom híre Magyarországra is, de csaknem egész Európaszerte felfigyeltek erre a szabadság után vágyó népek s nálunk is iélénk hatást váltott ki, az amúgy is feltüzelt és háborgó lelkekből.

Ezt követte közvetlenül a bécsi forradalom híre is. Mindkettő szembeszállt és hadat üzent az abszolutizmusnak. Mindkét európai esemény döntő befolyást gyakorolt a magyar nemzetre.

Eme eszmeáramlatokkal egyidőben született meg a liberális felfogás korszaka is az országban. Hatásuk fellelhető ettől az időtől kezdve a vármegyék poli-

तिकai harcaiban is, amelyeknek hevessége idővel nő-tön-nőtt, jelezvén a múltat féltékenyen őrző konzer-vatívok és velük szemben a liberális haladók folyton váltakozó erőpróbáját.

E rendkívüli időben két égbetörő lángelme is gyúlt fel a magyar horizonton, hogy nagyságuk mesz-sze világítsa be a magyar eget nemsokára elborító ső-tét felhőket.

Kossuth Lajos és Széchenyi István gróf állott e viharvert nemzet élére, kiknek megjelenése a ma-gyar sorsban szolgáltatta azt a két vezércsillagot, ami-nek követésére utalva volt e nemzet.

Megszületett a magyar nemzeti kívánságok so-kat áhítózott tizenkét pontja.

Az események egymástkövetve törtek elő.

Létrejött és megalakult az Első Magyar Füg-getlen Felelős Minisztérium és ennek gróf Batthyányi Lajos lett az elnöke.

Mindezek az események nagy örömet váltottak ki a magyarországiakkal egyesült erdélyi Karok és Rendekből, akik ekkor már mint Erdély követeivel ki-bővült és egyesült országgyűlésen teljes számban je-lentek meg Pozsonyban.

Kossuth és Széchenyi célja egy volt: kivívni a sokat szenvedett ország újjászületését.

Ámde céljuk elérésében merőben ellentétes eszközöket választottak s imég az erre szükséges időtartamban sem értettek egyet maguk között.

Kossuth, a tettek embere, egy nemzet létében egy pillanatot jelentő idő alatt teremtett és alkotott, s így valósította meg programját, mert elérte valóban politikai célját, felszabadította jobbgysorsából a magyar nemzetet. Megalkotta és megalapozta annak politikai és ezzel kapcsolatban igen jelentős mérvben gazdasági életének felszabadítását. Nem volt híve az ingadozó politikának, de a megalkuvást sem ismerve, mégha a nemzet érdeke meg is kívánta volna azt.

Ellentétben vele Széchenyi István gróf, a veleszületett konzervatív szellemtől vezetve, lassú és megfontolt, de annál szilárdabb alapokon felépített nagyszabású politikai elgondolásával és terveivel igyekezett elérni nemzetének javát és boldogulását.

Így kezdődött el a márciusi eszmék célkitűzéseiben meginduló új alkotmányszellemben az az országépítő munka, amely az egész nemzet minden egyes polgárának nemzetiségi különbség nélküli bol-

dogulását tűzte ki jobb ügyhöz méltó célul, s így is Indult meg annak sokat ígérő működése.

Valóság volt az, — s ezt a későbbi események is igazolták, hogy az új, vérnélküli alkotmányt minden ízében áthatotta ugyan az az önzetlen cél, ami a nemzet jobb sorsba való jutásának reményében! lassan hajtott egy kártékony rügy, amelyet a még élő, de a haza jobb helyzetre fordulásának reményét vesztő Wesselényi Miklós báró annakidején nem győzött eléggé hangoztatni s ami figyelmen kívül maradt, s amely az akkori sovén törvényhozás túlzott radikalizmusának is tudható be. Ez pedig a nemzetiségi kérdések végleges megoldása és elintézése volt. Igaz ugyan, hogy ebben az időben nem történt semmi intézkedés, vagy ha igen, úgy nagyon csekély mértékben a nemzetiségi kérdéseknek most már égető formában levő *rendelésére*. Hogy ennek okát hol kell keresni, ma már ez céltalan törekvés volna. Talán abból indulhat el egy elgondolás, miképp volt és élt »egy megdönthetetlen hit«, hogy »e földön, e hazában első a magyar, s így természetszerűleg első annak nyelve is, de minden más érdeke is.« El kell hinnni, hogy ez hathatta át és vezette az akkori tényezőket, miszerint a később halálosan elmérgeedett

kérdés érdekében abban az időben kellő méltánylást nem tanúsítottak.

Így történhetett meg hogy Erdélyben a nemzetiségek nyelvhasználata, jogainak megállapítása és törvényben megelégedésre való rendezése ebben az időben nem valósulhatott meg, illetve elmaradt. Hogy ez tudatosan, avagy a nemzetet annyi harc után hirtelen érő felszabadulása felett érzett önzetlen örömben bekövetkezett felbuzdulás, avagy vétkes nemzetörödmőség folytán maradt el legyen, annak bírálata ma már úgysis meddő volna, De itt elvitázhatatlanul fennáll az a való és áldatlan tény, hogy a magyarnemzet új alkotmányának gyökeres keletkezése és felépítése alkalmával a szabadság szellemében meghozott törvények fényében nem történt intézkedés arra nézve, hogy a haza földjén lakó nemzetiségek is, — bár a márciusi elért vívmányok közös és egyenlőjogú birtokká váltak, — megfelelő módon a haza minden egyes polgárát megillető vallási, politikai és kulturális egyenlőségben részesíttessenek.

Ez a hiány a szabadság csírájában lassan növekvő mérges rügy lett azután gyújtó lencséje a később feltámadó nemzetiségi háborgásoknak.

Az ezen okokból folyólag adott helyzetre tekin-

tettel nem volt kétség afelől, hogy miért származott az ország ilyen szerű alkotmányából más és más eredmény. Ennek egyik hatása elsősorban abban mutatkozott, hogy a magyarság a vele született jóindulatnál fogva át volt itatva attól a meggyőződéstől, s az ebből eredő humánus szellemtől, miszerint ez kincsévé vált minden, e haza földjén lakó s bármely nyelvet beszélő polgárának. Míg ezzel merő ellentétben egészen más elgondolást képviseltek e téren a nemzetiségiek, akiknek sérelmei — mint azt útonútfélen panaszták, — igen régi keletűek és súlyos természetűek voltak.

Mindezekon kívül szomorú valóság volt az is, hogy a nemzetiségek felfogását s e téren hangoztatott sűrű panaszait a bécsi kamarilla hol titkon, hol nyíltan állandóan napirenden tartani es az amúgy is folyton égő nemzetiségi elégtelenség tüzeit biztatásával gyakran öntözgetni igyekezett.

A magyarországi horvát és szerb nemzetiségek mozgalmi után támadt fel Erdélyben az erdélyi románság előretörése is. Ezek Balázsfalván összegyűlkezve, önálló nemzetnek nyilvánították ki magukat és sorozatos követelményeik mellett a már szentesített Uniót is semmisnek jelentették ki.

Az ország egén gyülekező viharfelhők elhárítására ekkor szavazta meg a magyar országgyűlés azt a 200.000 katonát és 42 millió forint hadfelszerelési segítyt, amely a magyar szabadságharc küzdelmeiben szolgált alapul a nemzet védelmére.

Csakhamar megindult a magyar szabadságharc dicsőséges fegyvertényeinek sorozata. De az orosz-lán módjára harcoló magyar a haza földjén támadó nemzetiségi előretörésekkel szemben lassan minden erejét felmorzsolta.

Ha ugyanis az ősi magyar átok: a széthúzás: a magyar életben mindig virágzó fájának volt egyik ága a Kossuth—Széchenyi-féle politikai elkülönülés, ahol az egy cél elérésében követendő irányt kereső vezetők egymást meg nem értése szült az egész országra kiható szerencsétlen állapotokat, úgy a nemzet életének földjéről soha ki nem pusztuló átokfa — a viszálykodás — érett gyümölcsének tekinthető volt az az áldatlan helyzet is, ami később Kossuth és a magyar seregek fővezére, Görgey között támadt. Ennek árát csak a nemzet fizette meg, amikor Kossuth, a tettek embere, éppen a hadviselés terén gyors intézkedésre váró rendelkezés helyett késedelmezve egyenetlenségre adott okot, Görgey mellözésével s eb-

ből származólag a magyar seregek sorozatos diadalai-
val elért végleges és döntő támadások alapos stra-
tégiai kihasználására már sem mód, sem idő nem
volt. Bár e győzelmek erejében rejlő igen nagy er-
kölcsei tőke talán elég alapul szolgálhatott volna a sok
vihart megért nemzet részére egy, az Ausztriával
létrejöhethető béke alapfeltételéül, — a megkezdett harc
tovább folyt, aminek balsorsa most már feltartóztat-
lanul haladt előire s a vég be is következett az oro-
szok hatalmas hadseregének az ország földjére való
beözönlésével Világosnál, amidőn a szakadatlan har-
cokban elpusztult és kimerült magyar csapat-töredé-
kek 1849 augusztus 3-án letették a fegyvert, hogy
helyet adjanak az osztrák önkényuralom minden bosz-
szút kereső abszolutizmusának.

Erdély az abszolutizmus alatt.

Az orosz fegyverek segítségével elért osztrák
győzelem az egész ország területén lefektette az ab-
szolutizmus alapkövét, amidőn a kamarilla úgy vé-
lekedett, hogy mint győző, jogait most már teljesen

szabadon és korlátlanul tudja érvényesíteni az idegen segítséggel leigázott magyar földön. Ezt az elgondolást testesítette és teremtette meg Erdélyben és Magyarországon is az abszolútizmuson álló központi osztrák kormány Bach nevű belügyminisztere, miután a Haynau-féle gyilkos politikai megtorlások annyira ártatlan magyar elpusztításával érték véget, s lassanként egy polgári diktatúrára változtak át. Az irányelv adva volt: az egész Magyarországnak Ausztria tartományai közé való beolvasztása. Az osztrák kormányzat e célját legjobban akként vélte elérni, hogy elsősorban semmisnek deklarálta az Uniót, Erdélynek Magyarországgal való egyesítését, majd Erdélyt ismét nagy fejedelemségnek, illetve Ausztria egyik tartományának nyilvánította. Helytartóság lett ismét Erdélyből, aminek számára a rendelkezések egyenesen Bécsből jöttek. Megszűnt az alkotmány, helyébe lépett (az ia számtalan császári rendelettömeg, melyekben ide telepített idegen hivatalnok-sereg végezte és fogatatosította, legtöbb esetben fegyveres katonaság segítségével. Megkezdődött a Bécsből irányított egységes központi kormányzás jegyében úgy Magyarországnak, mint Erdélynek az osztrák birodalmi egységbe tüzzel-vassal való beolvasztása.

Ez a (helyzet különösen súlyos megpróbáltatásokat jelentett Erdélyben.

Ám, a várt eredmény nemcsak hogy nem következett be, hanem egyenesen célt tévesztett, úgy Erdély földjén, mint Magyarországon.

A minden erővel és válogatott eszközökkel folytatott központi centralizálás és germanizálás csődöt mondott. Egyöntetű felelet volt reá a lakosság teljes passzív ellenállása, minden téren való visszahúzódása s ez az állapot különösen észlelhető volt Erdélyben éppen a nemzetiségi oldalról, amely pedig ezideig igen jelentékeny segítséget nyújtott a kamarillának azáltal, hogy állandó támadásaival folyton terrorizálta a magyarságot.

Az a támogatás, amelyet az erdélyi szászok s nem különben az erdélyi románok nyújtott Ausztriának, nem járt kellő eredménnyel, de jutalommal sem. A központi kormányzat eme önfeláldozó cselekményekért igen hálátlanul fizetett. A várva-várt és beígért jutalom nem egyszer jelentkezett súlyos csalódásokban.

Kétségtelen pedig, hogy éppen Erdélyben 1848—49-ben a nemzetiségi előretörések segítették az osztrák fegyveres uralom előbbrejutását. Ezek a

nemzetiségi előretörések határozott kívánságai már szinte követelményszerűen jelentkeztek az orosz fegyverek fényének magyar földön való megcsillanása órájában.

De a bécsi kamarilla a várt ígéretek beváltása helyett merőben ellenkezően cselekedett, éppen a leglelkesebb támogatói: az erdélyi románsággal szemben. Nem tartotta be azt az Ígétét az osztrák császári kormány az erdélyi románsággal szemben, amit megtett az 1848-ban fellázított és félrevezetett, különben csendes néppel szemben, hogy segítségüket föld és birtokok adományozásával fogja jutalmazni. Ez az ígélet is csak mézes madzag volt, mint sok imás, amit Bécstől kaptak az erdélyi nemzetiségek, természetesen mindég a magyarságot sújtó támadásaik ellenértékéül.

Világos volt tehát, hogy ez az eljárás a legnagyobb mértékben felingerelte az itt lakó nemzetiségeket, akik jutalom, birtok és föld helyett Bécstől megkapták a román kommité fegyveres erővel való felosztatását s egyben annak tudomásra hozatalát, hogy a hangzatos jelszavakkal beígért földosztás elmaradt végleg; sőt a már addig kiosztott földeket visszaszolg áltatni voltak kötelesek. Egyedüli vívmány csu-

pán az volt, hogy a románság megkapta az egyházi autonómiát, metropolitájuk császári elismerésben részesült, de már ekkor ez sem segített azon a súlyos csalódáson, amely általában véve érte az erdélyi nemzetiségeket, s ezek között természetesen éppen az osztrák császári ház leghűségesebb támogatóit: a románokat.

Míg az egész országban s Erdélyben teljes erővel folyt a Bach-rendszer erőszakos munkája, addig Ausztria külpolitikai helyzete is erősen megingott, a szinte; Európaszerte viselt és egymásra vesztett háborúk után. Ez a helyzet teremtette ok, melyben nagy része volt a belső viszálykodásnak is, elsöpörte a Bach-rendszert. Előterbe lépett az 1860 október 20-án már felvilágosodott szellemben kiadott úgynevezett »Októberi diploma« teremtette helyzet, mely az ifjú I. Ferenc József császár egyenes kívánságára született meg.

A nemzet továbbra is élte passzív életét. Tudomására adva egyben az uralkodónak, hogy bármikor kész a megegyezésre, de csak az alkotmányos jogainak teljes épségbentartásával.

Az októberi diplomát követte sorrendben azután az 1861 február 26-án kiadott császári pátens, mely-

nek kimondott célja és hivatása az ellenséges felfogású súrlódásoknak kiküszöbölése volt, de ez sem vezetett eredményre.

Megindult mégis a kiegyezési vita, melynek vezetése Deák Ferenc kezében volt, s minthogy Ausztria külpolitikai kedvezőtlen helyzete továbbra is tartott, sikere lett a Deák Ferenc-féle húsvéti cikknek és az ezt követő felirati javaslatoknak, mert Deáknak gróf Andrássy Gyulával egyetemben végre sikerült a kiegyezést tető alá hozni, ami dualisztikus államformában létrejött békében hozta nyugvópontra a nemzet és a Habsburg-ház között annyi vizzályt és harcot átélt évek után megteremtett helyzetet, s amely a megbékülés jeléül a magyar Szentkoronát helyezte fejére az ifjú I. Ferenc Józsefnek az egységes, és ismét Erdéllyel is egyesült Magyarország részéről.

A nemzet és az uralkodó között sok harcot elémészto idő után létrejött kiegyezés jóidőre békét hozott, amely lehetővé tette, hogy a nemzet számtalan viharban átélt szenvedését kipihenhesse és hozzáfogjon építőmunkájához. Ez az idő csaknem egy félszázadig tartott s a béke éveiben végzett alkotások

külsőleg annyira megszilárdították a monarchia tekintélyét, hogy Európa egyik nagy hatalmasságává emelkedett ki.

Belpolitikailag azonban az új alkotmány feletti megelégedés már nem volt ilyen teljes és eredményes. Lassan gyengítette a korábban megszilárdult helyzetet annak számos rése között legfontosabb hibája: a nemzetiségi kérdésnek ismételten való végleges elintézésére irányuló törekvés hiánya. Legerősebben ez éppen Erdélyben volt észlelhető, ahol a legnagyobb szükség volt erre, hiszen már a kiegyezés létrejötte előtt jónéhány évvel 1861. évben az erdélyi románság, amely tiszteletreméltó összetartással vívca harcát létérdekeiért, magát egyenrangú nemzetnek jelentette ki s törekedett egy állami föderáció ködépe felé, mert ekkor még álmoknak is merész gondolatnak hitte titkon óhajtott tervének — Nagyromániának — a valóságban való életrehívását.

Valóság az, hogy különösen az erdélyi románság föderal isziikus törekvései elérésére lényeges támpontot nyújtottak sok esetben a különböző osztrák kormánykörök ilyen irányú, bár homályos, de biztató kijelentései, melyek jövőbeni létrejövetelénél igen sokszor az 1848 előtti hagyományos osztrák politika esz-

ményképei égtek világító fáklyák gyanánt.

Ám, ha elkövetkezett volna már abban az időben a nemzetiségi kérdésnek s így éppen elsősorban is Erdélyt illetően talán valóban a föderáció útján való megoldása, valószínű, hogy ma már nem tartanánk itt, ahol vagyunk.

Bár a magyar állam megalapítása alkalmával első szent királyunk István, valóban, egy magyar országot alapított, amelyben szabadon élhettek a különböző nemzetiségek, használhatták nyelvüket, élhettek a maguk sajátos egyéni életmódját és senkisémmel törekedett őket beolvasztani a magyar nemzet kötelekébe, még kevésbé használt ez irányban erőszakot az államalkotó nagy király, s így fejlődött ki azoknak külön nemzeti életük, amely később a jövő századok harcaiban azután többé-kevésbé fejlődött, avagy megkopott, néha erősödött, vagy gyengült, de a valóságban már első szent királyunk alatt és idejében megvolt.

Ha a századok folyamán később ezek az ősrégi u. in. privilégiumok lassan egy nemzetiségi autonómia után való vágyódásban törekedtek a «megvalósulás felé, ez nem volt más, mint ezeknek az évszázados kívánalmaknak az egyes nemzetiségek részéről támasztott

természetes folyamata. Majd, hogy ez később ismét egy föderaliztikus államalakulatban óhajtotta megérteni s jegyben megérni kívánságait az uralkodóföldön évszázadokkal előbb államot alkotó és fenntartó magyar nemzettel, — ez is ahhoz az elgondoláshoz vezethető vissza, miként ez a gondolat már élt magában, Szent István királyunkban is, aki az itt talált vagy ide telepített másfajú népeket nemcsak, hogy nem törekedett magyarrá; változtatni s őket leigázni, hanem számukra éppen ellenkezőleg engedményeket tett, földek és birtokok adományozásával, jogok elismerésével, sajátsterű privilégiumokat adott és osztogatott, hogy azzal éljenek s minél jobban és hathatósbabban felhasználhassák azokat a birodalom felvirágoztatásának érdekében.

Megint csak vissza kell térni Wesselényi Miklós báró lángelméjében megszületett látnoki képre s ezt vizsgálva, hinnünk kell abban, hogy a magyar birodalom még így fog feltámadni a Duna-Tisza között, a Kárpátok aljában, sokkal nagyobb területi térfogatban, mint volt és bírt ezzel a békeidőben. De ez az elképzelés s a nem is olyan távoli elérhető valóság, nem harcok, nem fegyverek árán, hanem e földön élő népeknek békés megegyezése, a viszályok meg-

szüntetése, összefogása és mindenkinek teljes szabadsága alapján.

Az erdélyi nemzetiségi kérdésnél maradványos volt, hogy sem az 1867. évben anyagi küzdelemmel létrehozott kiegyezés, sem pedig egy évvel később meghozott és szentesített 1868. évii XLIV. t. c, amely a nemzetiségi kérdést volt hivatva rendezni, nem hozta meg a várva-várt megnyugtató eredményt s e téren tovább tartott és folyt a bizonytalanság folyamata. Bár kétségtelen, hogy a 48-as elgondolástól eltérően most már létrejött ilyen értelmű törvény s jennek szelleme és a bennfoglalt rendelkezések teljes mértékben biztosítani igyekeztek a különböző nemzetiségi nyelvek használatát, úgy közigazgatási, mint egyházi téren. E törvény lassú alkalmazása azonban ismét csak egyenlenségeket szült a nemzetiségek és különösen éppen a románság-körében, bárha még ugyanezen évben meghozott felekezeti iskolai törvények és rendeletek éppen Erdélyben tették lehetővé a nemzetiségi iskolák megalapítását, azok fenntartását és fejlesztését. Megmagyarázhatatlan, de mégis az volt a helyzet, hogy éppen ezen iskolai

törvények; s azok végrehajtását szolgáló rendeletek körül támadtak azután azok a román nemzetiségi viták, amelyek lassanként erőteljes irredenta szellemet váltottak ki részükről, s noha a magyarság oldaláról teljes bizonyíthatólag fennállott a törekvés, engedékenység és hajlandóság arra, hogy a fentemlített okokból kifolyólag a románsággal szemben fennálló áldatlan helyzet kiküszöböltessék, ennek végrehajtása nem vezetett eredményre.

Ei az alkotás is igazolni látszik azt, hogy az államfenntartó magyar nemzet az adott csendes helyzetében mindenkor figyelemmel volt és kísérte a nemzetiségi kívánságok lehetőleg való teljesítését és ebből kifolyólag számolni igyekezett annak esetleges politikai következményeivel is. Ám, ha ez a hajlandóság: és megértés a magyarság részéről néha nem is volt valóban olyan mérvű és teljes kielégítésre irányuló akarat, mint aminőt éppen az adott helyzetben nyújtani módjában állott az államfenntartó magyarságnak, ilyen esetben lehetőleg mindég egy külső hatás okozta akadályban is kereshető a hiba, de mindenesetre megdől az a vád, hogy csak »elnyomás« volt a cél, s azt is igazolni látszott, hogy a magyar nemzet őszintén és valójában igyekezett kielégíteni azokat a legfontosabb és leg-

természetesebb közérdekű követelményeket, amelyek csakugyan meg is illették és biztosították az erdélyi nemzetiségek zavartalan boldogulásához vezető utat.

Megtörtént 1879-ben a Monarchiának Németországgal való szövetségre lépése, majd 1882. évben ez a szövetség Olaszország belépésével bővült, míg ugyancsak egy évvel később Románia csatlakozásával az európai központi hatalmak szövetségében négy állam gazdasági és katonai ereje látszott külsőleg összekapcsolódnival és dacolni e frigyvel érhető bármely oldalról jövő támadásokkal szemben.

Bizonyos, hogy a legutóbbi szerződésnél már ekkor kétirányú politikát folytatott, közvetlen a szövetségbe való belépése után.

Eme szövetségi viszonyt zavaró erdélyi nemzeti-ségi politikát később jóidőre megszüntette báró Bánffy Dezső által képviselt új kormányrendszer, az egységes nemzeti állam kiépítését tartván szem előtt, míg politikai elgondolásának zsinórmértéke az volt, hogy úgy gazdasági, mint kulturális, de legfőképpen politikai téren való intézkedés gátat fog vetni a nemzeti-ségi törekvéseknek. Ez az elgondolás s ezek következményeként alkalmazott rendszabályok — sajnos, ép-

pen az ellenkező eredményt hozták meg, mint aminőt ettől annakidején illetékes körök vártak és kívántak.

A monarchia kettős élete lassan haladt a megindulás felé. Lázasan fejlődött szerte az országban a különböző nemzetiségi előretörés, amelyek közül éppen a román volt az, amelyik a Bánffy-féle rendeletekkel megkötve lassan elvonult a mindennapi politikai küzdőtérrel. Beállott részükről a látszólagos passzív rezisztencia. Ennek leple alatt azonban észrevétlenül csak jobban erősödött a nemzetiségi kulturális fejlődés s minthogy ez az államfenntartó magyar faj részéről figyelembe sem lett véve, hatóerejével annál inkább minden különösebb akadály nélkül fejlődött és virágzott a nemzetiségi gazdasági és kulturális politika.

Biztos és előre megállapított terv szerint indult meg a román nemzetiségi gazdasági terjeszkedés, anélkül, hogy annak fejlődési folyamatára és értékére bárki is felfigyelt volna. Ez a nemzetiségi számítás beigazoltnak és célravezetőnek bizonyult. Alatta lobogva élt a román irredentizmus. Adva volt a föld, a hosszú évek sorozata alatt megerősödött kulturális

és anyagi javakban a faj s a trianoni ítélet kihirdetése, illetve megszerkesztésénél már ott állott a kézzel fogható bizonyíték, mely céltudatos, erősen kitartó, de mem nyílt munkával elérte az eredményt. A magyart elvezette a Trianoni útra. Ám, ha akadtak mégis olyanok, akik ezt előre látták, azok intőszava s így legjobban és legkorábban e tekintetben a riadót megfűjő Wesselényi báró figyelmeztetése meghallgatásra nem talált.

Az eredmény egy békeszömy: Trianon.

III. FEJEZET.

Erdély, mint a Monarchia és Rumania viszonyának ütközőpontja a világháborút közvetlen megelőző évek alatt.

Azok a belpolitikai harcok, amelyek a magyar országgyűléseken eszközeiben különböző, de célban egyesült ellenzéki csoportok részéről koncentrikus erővel folytak a kormányzati rendszer ellen, a világháború kitörése előtti éveken keresztül heves politikai összeütközésekre szolgáltattak alkalmakat s mind erőteljesebb mértékben növelték látszólag az ellenzék támadásainak erősségét, de valóságban mégsem hoztak pozitív eredményeket az ország javára, sőt amikor a Monarchia külpolitikai helyzetének folytonos rosszabbodása állott be és lassúmérvű, hátrányos eltolódások kerültek felszínre ezen a téren, a különböző parlamenti pártok harcai egyenesen bénítólag hatottak ezidőben a zavartalan kormányzást illetőleg. Éppen ezért a kicsinyes és legtöbbször meddő

célt szolgáló obstrukciókat megszüntetendő, a magyar országgyűléseken olyan rendszabályok alkalmazására volt szükség, amelyek lehetővé tették azután a kormánynak, hogy célkitűzéseit akadálytalanul végrehajthassa az ország egyetemes rendje és védelmének biztosítása érdekében.

Nem kétséges ugyanis, hogy a magyarság akkori erőskezű, hatalmas kormányelnöke, gróf Tisza István, ki a legeltökéltebb ellenzője volt minden háborús konfliktusnak, már előre látta a Monarchiát és vele együtt természetesen Magyarországot is fenyegető veszélyt.

Míg a belpolitikai harcok erővel dúltak s jóformán az egész nemzet figyelmét lekötötték, — ellenőrizetlen, nyugodt atmoszférában dolgozhattak az ország területén élő nemzetiségek különböző irányú céljaik elérése érdekében. Ha itt-ott történt is e téren aggodó figyelmeztetés és a közvéleménynek, vagy illetékes faktoroknak felhívása a veszélyre való utalással, a mind szélesebb mederben folyó nemzetiségi előretörések, sőt nyílt követelések tekintetében, amelyeknek már ekkor sem tárgyi, sem erkölcsi alapjuk nem volt, ezek rendszerint eredménytelenek voltak. Sőt, legtöbbször beteges agyérmenek titulálták

azokat a haza aggasztó sorsán tépelődőket, akiknek sok esetben már kézzel fogható tárgyi bizonyítékok, — az ország felosztására vonatkozó s már a világ-háború előtti években elkészített s ezt a helyzetet ábrázoló térképek, lázító tartalmú könyvek, ugyanilyen-szerű röpiratok, katonai harcászati utasítások, melyeknek a régi rendszertől eltérően feladata most már a Magyarország elleni esetleges támadás ismertetése és előkészítése volt, — állottak rendelkezésre.

Mindezek a jelenségek fennállottak és természetesen nem gátolták az 1883. évben szövetségstársul szegődő Romániát, hogy külpolitikáját igen átlátszó színezetben, kétirányban vezesse az előtte most már nyílt eshetőségben feltűnő Erdély megszerzése tekintetében.

Igy érthető volt, hogy a Monarchia és Románia viszonya egy biztos alap nélküli, gyenge pillérré volt felépítve, amely csak gondot, de nem hatalmi biztosítékokat jelentett a többi társult szövetséges hatalmaknak. Mélyen találóan jellemezte ezt a helyzetet a német vaskanoellárnak, — Bismarcknak, — Rontóniára vonatkozólag tett kijelentése, mondván: »Románia is azért lett szövetségünk, hogy ne váljon ellenségünk.«. A román külpolitika intézői e bis-

marcki megállapítást is megtették azzal, hogy ennek igazolására Románia valóban jóelőre számolt azzal a gondolattal, hogy amikor kell és adott esetben, amikor lehet, a szövetségestársi viszonyból nyílt ellenségé egyszerűen átváltozni.

A Monarchia és Románia eszerint kezdettől fogva egészségtelen viszonyának természetes főütközőpontja Erdély volt s a cél a románlakta területeknek Romániához való csatolása. Ugyanilyen régi keletű volt a két állam között az a viszály is, amely a Monarchiát a balkáni anneksziós cselekményével ellenkező táborba hajtotta Romániával szemben.

Románia területnagobbodásra törekedett imperialista irányzatú politikáját követve, amit folyton tüzelt az úton-útfélen hallatszó román irredentizmus, hançjosan követelve a szövetséges Monarchia keleti részének, Erdélynek megszállását, s ezen terület elszakításával annak Romániához csatolását.

Bár a tényleges állapotok ezek voltak, Románia hivatalos külpolitikája mindent elkövetett, hogy a Szövetséghez való ragaszkodásának legalább külső látzatát fenntartsa, noha a Szövetséggel szemben tanúsított magatartása már a balkáni háború kezdete óta éppen elég gyanúokat szolgáltatott a bizalmatlan-

ságra. Rendkívüli mértékben növelte ezt a tényleg fennálló helyzetet a román külpolitika ama fényes sikere, amit azáltal ért el, hogy Miklós orosz cár constanzai látogatását keresztülvitte. Ez az időpont egy határkö volt a román külpolitika megváltozásának most már innen vissza nem térő irányában. Ez a helyzet most már leplezetlenül megváltoztatta az ingadozó román külpolitikának még a Hármasszövetség irányában hajló politikusok ellenállását is s megpecsétlődött Romániának a Hármasszövetséghez való hűsége s lantnak amúgy is sovány és bizonytalan volta. Elterelődött Románia a Hármasszövetségtől, most már kétségtelenül orosz, de ezt megelőzőleg a fennállott szoros francia-irányú befolyás és propaganda következtében is.

Rendkívül nagy mértékben növelte ezt az irredentizmusát s Románia presztízsét különben az a máig is érthetetlen helyzet, hogy — állítólag német sügalmazásra, — már a világháború kitörésével s ezt előző években folytak tanácskozások Romániának adandó területi engedmény tekintetében, s amely tárgyalások ugyan eredményre nem vezettek, de emiatt súlyos támadások érték az illető felelős tényezőket, mivel az a magyar állameszme területi egységének vesze-

delmét jelentette volna. Meg kell állapítani, hogy ha ez valóban ilyen értelemben meg is történt, ezt a tervet megérdemelt támadás kellett hogy érje, hiszen éppen eléggé öntött másfelől olajat arra a tűzre, amely hívatva volt Erdélyt elborítandó, s a szerencse csak az volt, hogy ezek a tárgyalások eredményre nem vezettek.

Világosan látható volt, hogy a helyzet Románia és a Monarchia között a konstanzei látogatás után nyíltan megromlott, oroszlánrésze volt ebben az eredményben az orosz és francia propagandának.

Úgy, ahogy az 1912—13. évi események lejátszódása után kész ellenségként állott Románia a Monarchiával szemben, noha a szövetségi szerződés, melynek utolsó meghosszabbításával: 1913. február 5-től 1920. július 8-ig terjedő érvénye még hatályában van, — fennállott. Hogy az orosz politika és propaganda milyen mértékben dolgozott és hogy Románia miképp jutott örök, természetes ellenségének — Oroszországnak — karjaiba, s hogy szövetségi szerződését milyen okok miatt tépte szét, azt a következő fejezet van hívatva igazolni.

IV. FEJEZET.

A vérző Erdély.

Nagy Péter, a minden oroszok néhai cárijának politikai programjából maradt hagyatékként tekinthető az az ősrégi orosz törekvés, amelynek gyökere elsősorban az orosz földrajzi helyzet feltartóztathatatlan előretörésében és ezen cél elérésiéért azon módszer alkalmazásában leli magyarázatát, amelynek végeredményben az orosz uralomnak dél felé irányuló öntudatos hatalmi politikájában nyilvánult meg, rendszeresen már mintegy két évszázad óta a Balkán-félsziget felé.

Ezt követőleg a viszonyok és az általános európai helyzet változásával automatikusan alakult ki Oroszország Kelet felé irányuló politikája, amelynek éle elsősorban Törökország, mint az ozmán vallási hatalom képviselője ellen fordult, úgy is, mint az összes szláv keresztény alattvalók protektorátusának jogarát viselő legfőbb hatalom. Célja volt a Balkán-félszige-

ten az orosz fenhatóság elfogadtatása és megszilárdítása, mely elsősorban a régi Románia eredeti területei, a Havasalföld, Oláhország és Moldva megszerzésében vetette meg alapját.

A célját folyton szem előtt tartó orosz politika számára kitűnő időnek bizonyult a terv elérésére, az 1732. évben megtartott nemirovi kongresszus, ahol Oroszország a Duna-fejedelemségek függetlenségét kívánta és hangoztatta, s ezt még jobban megerősíteni igyekezett később, még évtized után, azzal a követeléssel, hogy Európa akkori nagyhatalmai most már ismerjék is el a dunai fejedelemségek teljes függetlenségét és azt véglegesen biztosítsák is.

Az 1829. évben létrejött dirinápolyi békekötés után, mely az orosz-török konfliktus teljes bevezésére tett pontot és vitte diadalra az orosz fegyverek által kivívott győzelmet, Havasalföld, Moldva és Oláhország Oroszország teljes fennhatósága alá került. Megszűnt a fényes porta által kinevezett bey-ek kormányzása, helyébe lépett az orosz generálisok parancsuralmi rendszere, bekövetkezett az orosz protektorátus, most már nemcsak egyházi, hanem politikai téren is. Majd ezt követte a nemzeti hoszpodárok (fejedelmek) uralma, mely alatt megindult az orszá-

gok fejlődése, de ugyanolyan mérvben az orosz uralom alól való szabadulás eszméje is, mely 1848. évben véres forradalomra fejlődött ki s vége a battalmáni szerződés lett, amivel az orosz uralom most már, nemcsak egyházi és politikai, de teljes orosz szellemi kormányzás alá is igazta a balkáni fejedelemségeket.

Franciaország kelt azután az orosz befolyás alatt álló dunai fejedelemségek védelmére és csak a krími háborút befejező párisi szerződés mentette ki őket az orosz protektorátus karmai közül.

Majd ezután 1859-ben Oláhország és Moldva fejedelmet választott. Három évvel később, 1862. évben, egyesítették a dunai fejedelemségeket, amelyek élére 1866-ban került a Hohenzollern-családból származó Károly és ezzel az aktussal született meg tulajdonképpen a béke előtti Románia, mely azonban 1878-ban független államként, 1881-ben pedig önálló királyságként ismertetett el.

Az így független királysággá alakult Románia első szerencsés külpolitikai szereplése volt, hogy szövetségre lépett Ausztria-Magyarországgal és Németországgal, ami alkalmas volt arra, hogy a nagy orosz hatalmi terjeszkedést sikeresen megakadályozza.

Tisztán és világosan jelölik meg Románia akkori vezető politikusai az utat, amelyet Romániának követni kellett, hacsak azt nem akarta, hogy az elkövetkezendő háborúban, — mint azt hangoztatta, — Take Jonscu »La politique étrangère de la Roumaine« (megjelent: Bucuresti, Imprimerie de la Coeur Royale, 1841.) című munkájának »Természetes ellenség« alatt írt fejezetében, hogy Oroszország oldalára állva, »Románia öngyilkosságot követne el«.

Ám ez a hosszú évek alatt megszilárdult román» külpolitikai orientáció és később az ebből fejlődött hármasszövetséghez való csatlakozás mérvében ellenkező fordulatot vett a román külpolitikát mindjobban behálózó orosz és szerb befolyás következtében. Sőt éppen az akkori román külpolitika egyik felvilágosult vezéregyénisége, Take Jonscu volt az, aki annyi év alatt hangoztatott meggyőződését egyszerre megváltoztatva, nyilván orosz befolyásra és annak hatása alatt éppen a legerősebb ellenségévé vált a hármasszövetségnek és kardoskodott a hármasszövetségből való elszakadás mellett, valamint az orosz orientáció érdekében. Ezáltal el volt vetve a román külpolitika irányváltozása és ehhez most már csak megfelelő ürügyet és hangzatos jelszavakat kellett

keresni, hogy meg induljon a megkovácsolt terv a végleges megvalósulás felé.

Ilyen előzmények után indult el Románia arra az útra, amely eltért szövetségesei szándékaitól. Így tért le egyben történelmi hivatásának magaslatáról, melynek csak egy célja lehetett volna: Oroszország Balkánra való terjeszkedésének meggátlása.

Mindezzel szemben semmi sem bizonyította jobban a Monarchia külpolitikájának-Romániát illető ingatag alagra épített szervét, mint az a helyzet, mikor a szövetségestárs segélynyújtása helyett, — a veszedelem órájában, — a valóságban ellenséggel s ennek bármikor bekövetkezhető támadásával kellett számolnia.

Hogy Románia a világháború kitörése után már mindjárt a kezdet-kezdetén nem ment át nyílt támadásba a Monarchia, s főleg Magyarország ellen, annak különböző okai voltak.

Szinte hihetetlenül hangzik, hogy már ebben az időben Romániában lassan eltompult a hármasszövetség a főleg Magyarország ellen uszító hangos követelődzései zajában, s erről gondoskodott ekkor már a nagy tekintélynek örvendő Liga culturale s lépten-

nyomon terjedve, nagy mérvben hódított egész Románia területén a túlfűtött ellenszenv.

Hogy ez az ellenséges hangulat legelsősorban is csak Magyarországinak szólt, legélénkebb bizonyítéka az volt, miszerint koronként elhangzottak Bukarestben olyan kívánságok is, hogy csak a Monarchia ellen, de Németországgal szemben semmiféle ellenséges magatartást ne tanúsítson Románia.

Az ilyen tárgyú hangulatmegoszlás mellett közvetlen a világháború kitörése idejében, tekintélyes mérvben látszott meggátolni a román külpolitika célkitűzéseit az a nem titkolt belpolitikai viszály is, miszerint az egy cél irányában csoportosult erők nem egyeztek meg annak kitűzésében egyformán.

Egyetértettek ugyanabban, hogy — ha egyelőre titokban is, — a Monarchia s így elsősorban Magyarország ellen fegyveresen kívánnak fellépni, de reményeik megvalósulását nem egy és ugyanazon eszközzel képzelték elérni. Megoszlott a reménység, de a cél is. Két párt volt itt. A Mare-Romániát megalkotandó hívei, ezek a legvérmesebb irányítók, míg a másik

párt a föderális osztrák államalakulat hívei és ezen gondolat támogatói.

Az évszázadokon keresztül égő balkáni tűzcsóva — Európa számos háborús bonyodalmainak gyújtólencséje, — tekintélyes mérvben nyert megerősödést az 1912—13. években lefolyt háborúk befejezésével, amidőn a bolgár nemzet lelkében elhintette a reváns-politika magvát a bukaresti béke rendelkezései ellen. A Balkán-háborút befejező bukaresti béke nagy mértékben növelte Románia e háború folyamán megszerzett nagyhatalmi! törekvéseinek fejlődésbe induló reményeit

Ez a béke annak idején Bulgáriát fosztotta meg az országhoz tartozó egy területsávtól, s kapcsolta azt Romániához.

Az orosz-francia propaganda, amelynek ügynökei már a világháború kitörését évekkal megelőzőleg sűrű hálózattal vonták be Romániát, munkáját kitünően végezte, s úgyszólván igen rövid idő alatt elfordította a román közvéleményt attól a hivatalosan képviselt, de valóságban ellenkező mederben folyó hangulattól, amelyet külsőleg a hármasszövetséghez való tar-

tozás kötelezettsége: az 1883. évben kelt szövetsége szerződés volt hivatva megalapozni Romániában.

Nem beszélve arról, hogy a román irredentizmus magyarországi hirdetői a magyar földön végzett lazítások útján kijáró megtorlás befejeztével a bukaresti fórumokon, mint nemzeti hősök léptek fel, kígyót-békát kiáltozva Magyarország felé, csupán azt felejtették elmondani, hogy annak a lehetőségét, miszerint elérhették, hogy testben-lélekben fejlődhetnek mindenkor egy jóhiszemű s magyar földön hátrahagyott s *ezen a pénzen* meghozott áldozatokkal létesített alma-maternek köszönhetik.

Kétségtelen, hogy az 1883. évi szövetségi szerződés Romániát a központi hatalmakhoz kötötte.

A szerződés létrejötte után az európai viszonyok, de különösen a balkáni érdekszövetségek, nemkülönben igen nagy részben a bécsi külpolitika téves orientációi, vagy gyenge magatartása, eltérítették a román közvéleményt a Hármasszövetséghez való tartozás gondolatától.

Ezt az elváltozást az eredeti medrétől az éles kanyarban, rendkívüli mértékben igyekezett folyton eltávolítani a kezdetben csak társadalmi téren létrejött

Liga Culturale, amely az irredentizmus méhe volt, s ennek kebelében, hasonlatosképen a bibliai Ábrahámhoz, találtak menedéket azok a fanarióták, kik leggyakrabban egyéni célkitűzéseik hajótörésének okozójaként rendesen azt az anyaföldet tekintették, amelyben születtek, s ha itt nem váltak be békés polgárnak, a túloldalon nemzeti vértanúkká és hőökké avatta őket az orosz arannyal békében megférő francia zsold.

Ez az 1881-iki szövetségi szerződés volt még egyik gyengeerejű gátja a második sorban említhető oknak, amiért Románia nem mindjárt a világháború kezdetén tört rá volt szövetségestársára, a Monarchiára.

A közös külügyi politikának történetében még élénk emlékezetében élt az a hatás, ami akkor támadt, amikor Romániával létrejött a központi hatalmaknak szövetségi *szerződése*, amiről egyik nagy államférfi igen találóan jegyezte meg azt is, hogy »e szövetséggel még nem nőttek a Hatalmaknak aktívái, hanem erőteljesen szaporodtak annak passzív jelentőségei«, s ha már e szövetség létrejöttekor ez volt a valódi hangulat, nem lehet csodálkozni azon,

hogy 30 év elteltével, — 1883—1913-ig, — a helyzet olyan változásokon ment át, ami mást, mint R^o~imánia hűtlen magatartását, nem is vonhatott maga után.

Ilyen körülmények között érkezett meg az osztrák-magyar s a társult szövetségesek hadüzenetének híre Romániába. Hivatása volt ennek, hogy a Monarchia hatalmi méltóságán ejtett csorba miatt elégtételt szerezzen be Szerbiától.

Ezzel egyidőben jutott el a Monarchiának felhívása Romániához., amely szövetségstársi kötelezettségének teljesítésére hívta fel ezt a Hármasszövetség oldalán.

Románia döntés előtt állott!

E döntésnek eredménye azonban azok előtt, akik a román hangulatot már a világháború kitörése előtt jóval hamarabb ismerték, nem lehetett kétséges. Ha volt is ményi lelkiismereti kételkedés a szövetségstársak iránti kötelezettségek teljesítése tekintetében, s ezt némelyek kifejezésre is próbáltak juttatni, velük szemben győzött az ucca, a Liga Culturale, az egyesült orosz-francia propaganda ügynöksége, s az a politika, amely abban az időben Romániában képviselve volt.

A szövetségestársi kötelezettségek teljesítésében történt s a központi hatalmaktól érkező felhívásra Románia az 1914. évi augusztus 3-án, Sinajában megtörtént koronatanács határozatával felelt, — egyhangúlag Románia semlegessége mellett döntöttek, hangoztatván, hogy a háborúba való beavatkozásra semmiféle okot nem találnak s számukra nem marad más hátra, mint: a semlegesség.

Az 1914. évi augusztus 3-án megtartott koronatanácson kimondott semlegesség azonban a valóságban csak arra szolgált, hogy Románia végrehajtsa évtizedeken keresztül titokban előkészített támadásait a Monarchia s így elsősorban a volt szövetségestárs adott ígéretében naívuul bízó Magyarország ellen.

II. RÉSZ.

I. FEJEZET.

Román támadás Erdély ellen.

Az 1914. évi augusztus 3-án lefolyt sinajai koronatanács határozata Románia semlegessége melleit döntött. Ennek ellenére mégis megkezdődött teljes erővel a román közhangulatnak a Monarchia és így elsősorban Magyarország iránti, előre kitervezett gyűlöletkeltése s eredménye lett, hogy igen rövid idő alatt myílt követelésként hangzott fel most már, hogy Románia támadja meg a Monarchiát és Erdélyt csatolja la románlakta területekkel együtt magához.

E mesterségesen szított hangulat számos forrásból táplálkozott.

Elöl jártak ebben a különböző romániai »társadalmi egyesületek«, melyeknek élén is a legelső, a »Liga Culturale« állott. De voltak ehhez hasonló szervezetek, ezeknek céljuk végeredményben abban össz-

pontosult, hogy elérjék kitűzött feltevésüket: Erdélynek Romániához való csatolását. Mindegyik egymással versengve szolgálta az irredentizmust, amelynek előbb társadalmi úton érvényesített törekvése most már politikai térre is átsapott.

Egyetlen kívánságban tömörült Románia közhangulata, e mesterségesen fenntartott és szított szervezeteken keresztül, szolgálni az irredentizmust, minden eszközzel.

Iskola és egyház, papság és katonaság, egyforma hevességgel agitáltak a cél érdekében s mintha egy ismeretlen felsőbb hatalom útmutatása alapján szegődtek volna a cél szolgálatába, alig akadt valamire való egyén Romániában, aki ebben az időben ne agitált volna a most már nyíltan hirdetett nemzeti törekvés keresztülvitelének érdekében.

Külön kell megemlékezni az azok részéről történt féktelen izgatásról, akik a magyar földről mentek át Románia területénél, s ott, mint »nemzetmentő hősök«, kiáltották tüzet arra a földre, ahol egykor bölcsőjük ringott. Ezek, — majd csaknem kivétel nélküli számban ez irányban dolgozó román politikus, — izgatásai meghozták munkájuknak ártalmas gyümölcsét.

Nőttön-nőtt a féktelen izgatás és vele égyüü a háborús láz.

Most már semmi sem tarthatta vissza Romániát kitűzött céljától.

Erdély megtámadása.

Románia hadüzenet nélkül, 1916. augusztus 27-én éjjel, támadt a védtelen Erdélyre. A vöröstoronyi, gyimesi, ójtózi, törcsvári szorosokon át, valamint Predealom keresztül.

E támadás hadüzenet formájában bár, ugyanaznap estéjén elhatározott a kotrocáni királyi palotában, db a már véres zivatarokban küzdő Monarchiával csak akkor közöltetett, amidőn számos ártatlan magyar honpolgár, — köztük sok nő és gyermek, — az említett helyeken részben legyilkoltatott, vagy fogságba esett, szerencsés esetben pedig megsebesülve elmenekült.

Különös véletlennek állították, hogy ebben az időben, noha diplomáciánk tevékenysége révén is közismert volt Románia magatartása a monarchia és így közvetlenül Magyarországgal szemben, a román-

fenyegette határok csaknem védtelenül és katonaság nélkül állottak a betörés órájában.

Ennek okát részben a Németország által felvett a román hadüzenetet megelőző területi kérdések körül folyamatban levő tárgyalásokban kell keresni, mikor is ez a tény még egyelőre csak a társult hatalmak külügyminisztériumainak erősen titkolt diplomáciai érintkezéseiben nyilvánult meg, amely azonban a legnagyobb mérvben és joggal is támasztott nyugtalanságot az akkor még oszthatlan Magyarország, valamint a magyar politikai életben és a közvéleményben.

Kétségkívül beigazolást nyert később az a *német* orientáció, melynek elgondolása az volt, hogy Románia már eleve kapcsoltságát ki a központi hatalmak és ellenfelei között lefolyó háborúból, s ez pedig végleges formában történjék.

A német külügyi kormány elgondolása ugyanis akkor az volt, hogy Romániának az antanthoz való csatlakozása sikeresen megakadályozható az által, ha Románia területi engedményekhez jut, természetesen Magyarország kárára.

Való ugyanis, hogy a német diplomácia megkísérelt ilyen irányú ajánlatokat tenni a magyar kor-

mánynak s ez irányban folytak is megbeszélések, de ez eredményre nem vezetett.

A váratlanság és meglepetés erejével ható román betörés kellő kivédésére az első pillanatban szinte gondolni sem lehetett, mert az adott helyzetben a román határon csupán a békebeli létszámú csendőrörsök és a határmenti *rendőri*, valamint pénzügyőri szolgálatok akadálytalan teljesítésére elégséges személyzet állott csupán rendelkezésre, s így a román reguláris csapatok beözönlése minden fegyveres akadály nélkül, egyik óráról a másikra megtörténhetett.

Nem lehetett csodálkozni azon, hogy ilyen védtelen helyzetben találván a román támadás Erdélyt, a magyar parlamenti ellenzék az akkori miniszterelnököt emiatt súlyos szemrehányásokkal illette s a legfőbb katonai parancsnokságokat elnézéssel és gyengeséggel vádolta meg.

Különösen az ellenzék egyik csoportja folytatott éles vitát és innen érte a támadás a magyar miniszterelnököt abban az irányban, hogy a különböző hadseregparancsnokságok Erdélyt éppenséggel elhanyagolták s kellő védelmét elő nem készítették.

Bebizonyosodott, hogy a bevehetetlennek jelzett,

»járhatatlan« Kárpátok, mint természetes határok, — csak úgy szolgáltathat Magyarországnak kellő védelmet, ha az stratégiailag védve és kellő erővel el van látva, s bármilyen védekezés is hangzott el illetékes helyekről annak idején Erdély kellő védelmének előkészítése tárgyában, a szomorú valóság az volt, miszerint minden katonai védelem és ellenállás nélkül törhetett be Erdélybe a román hadsereg különböző csapattestei, hogy birtokukba vegyék annak területét.

A román támadás, amely a maga váratlansága és meglepetésszerű bekövetkezésével csakugyan valóra vált, nemcsak a határszéli városok és helységekben terjedt ei futótűzként, hanem az egész országban is.

Minthogy a legrövidebb idő alatt megtett védelmi intézkedések keresztülvitelére szolgáló időben egyik óráról a másakra eredményt elérni úgysem lehetett: az illetéke körök a veszélyezett városok és helységek kiürítését, valamint a lakosságnak kellő biztonságba való helyezését rendelték el. Erre az intézkedésre azért volt szükség, hogy megfelelő időt nyerjenek a más irányban elfoglalt és lekötött csapattesteknek Erdély védelmére való szállításához.

Ez a hadiállapot Erdélyben egészen a Maros

vonalaig, mintegy tizenegy vármegye területére rendeltetett el és terjedt ki.

Megindult ezután a csapatoknak Erdély területére irányított szállítása és ez folyt szakadatlanul úgy a Monarchia, mint a szövetséges Németország részéről. De megkezdődött a román általános; támadás is, amely az Erdélybe betört 2, 4. és 1. számú román hadseregek hajtották végre, míg ezzel szemben a román betörés után hirtelen megszervezett 1. és 9. számú hadsereg vette fel a központi hatalmak részéről a harcot és sikeresen végezte el az Erdélyt a román hadseregtől felszabadító munkáját.

Nem célja e szerény munkának felsorolni azokat a dicsőséges fegyvertényeket, amelyek nemcsak viszszaszorították, de meg is semmisítették az Erdélybe betört román királyi haderők tömegeit s ez az igyekezet talán nem is sikerülhetne. De mégsem lehet elmenni észrevétlenül és szótlánul ama dicsőséges fegyvertények mellett, amelyeket az egyesült központi hatalmak csapatai végeztek el teljes diadallal és eredménnyel, Erdély felszabadítása érdekében.

Azok a részben védelmi, részben támadó harcok, amelyek ekkor Erdélyben Brassónál, Nagyszebeinnél, különböző kárpáti szorosoknál, mint Ojtóz,

Tölgyes, Bodza, Uz, stb., — valamint különösen a Székelyföld itt fel nem sorolható városai és helységeinél lefolytak, végeredményben teljes diadalt arattak s megsemmisítették a román haderőt úgyannyira, hogy nemcsak Erdély meghódítása nem következett be, mint ahogy azt a román hadüzenet idején a román képzelet úton-útfélen hirdette, — hanem e volt szövetségstárs részéről a Monarchiát szerződészegéssel meglepő eljárás méltó következményeként a központi hatalmaknak egyesült csapatai most már román földön is folytatták az ellenséges expedíójukat, mely számos véres ütközetben felgöngyölítve a teljes román haderőt, 1916. december 6-án győzelmesen bevonultak Bukarestbe.

E bevonulásnak eredménye lett az 1918. március 5-én megkötött bukaresti béke, mely szerint Dobrudza a központi hatalmak birtokába ment át és a határon Magyarország javára öt, egyenként húsz-húsz km-es határsáv került le Románia területéről Magyarországhoz.

De a bukaresti békekötésből Románia már eleve nem remélt eredménnyel került ki, miután a legelső tekintetben is érdekelt Magyarország részére alig valami területi kárpoztás szolgáltatására lett kötelezve,

ami, tekintve a területek minőségét, semmiesetre sem gazdasági, hanem inkább katonai, stratégiai szempontot szolgált.

Való azonban, hogy ezen békének inkább súlyos, megbélyegző erkölcsi hatása volt Románia terhére és kárára. Ebben az erkölcsi hatásban azonban a békekötés csak a megtorlás jellegével bírt, azon hűtlen szövetséges iránt, amely Erdélyt éppen a legvédtelenebb pillanatban, orozva támadta meg.

Hogv azonban ennek a békének végrehajtása azután nem következett be, ennek okát a világháborút befejező időbért a központi hatalmakat ért, legfőképpen a birodalmak belsejében feltámadt forradalmi mozgalmak okozta belső katasztrófák idézték elő, amiről utóbb kell megemlékeznünk.

A világháborúba beavatkozó Romániát a komolv segítségnyújtások helyett a különböző antantállamok részéről érték egyre-másra dicséző »elismerések«. Különösen előljárt ebben Franciaország és sietett kijelenteni, hogy Romániával szemben igazi testvéri hálára van kötelezve, s ezt a hálát Franciaország a jövőre igyekszik is Romániával szemben éreztetni. Mert a kellő pillanatban avatkozott be Románia a háborúbaj s így az antant általános európai hely-

zetét lényegesen megjavította és meg is erősítette.

De úgy is tüntették fel a franciák a román beavatkozást mint akik azért harcoltak, hogy »elnyomott« erdélyi testvéreiket »felszabadítsák«.

A helyzet azonban a valóságban teljesen ellentétes irányban állott.

Románia ugyanis akkor támadt a Monarchiára, amidőn úgy az olasz, mint az orosz frontokon súlyos nehézségek mellett tudott csak érdekeiért helyállani, viszont a szövetséges német hadsereg ,is csak nagy küzdelmekkel tudta fenntartani már addig megszerzett pozícióját a nyugati frontokon.

A románok 1916. évi fegyveres beavatkozása tehát nem hozta meg azt a sikert, amit illetékesek ahhoz fűztek.

II. FEJEZET.

Erdély a pusztulás útján.

A bukaresti békekötés után a központi hatalmak hadi szerencsésé megváltozott. Mind több nehézség merült fel a még mindig három irányban hadakozó Monarchia beléletében.

Ezek a jelenségek elsősorban nemcsak Ausztria és Magyarország területén élő népek közötti kapcsolatok eddigelé figyelemre alig méltatott, általánosan bomlasztó folyamatokként jelentkeztek, hanem egyszerre a mindjobban előretörő nemzetiségi kérdések elodázhatatlan megoldására is irányultak, amelyeknek hovatovább való elhalasztása most már nyílt harccá látszott fajulni, éppen az államfenntartó vezető nemzetek, az osztrákok és a magyarság egyeteme ellen.

Mint valamiképpen beigazolást is nyert az a tény, hogy a történelmi Magyarország pusztulását éppen a nemzetiségi kérdések évszázadokon át tartó

elhanyagolása és semmibevévése hozta létre, amit azután csak betetőzött a veszett háború.

Folyton előbukkan Wesselényi Miklós báró látónok» jóslata a nemzetiségi kérdések általános rendezése tekintetében és figyelmeztetése a kérdés mielőbbi megoldása végett.

Ez a szinte vétkes nemtörődömségig fokozódó figyelmenkívül hagyása a fontos politikai kérdésnek, hozta azután magával azt az eredményt, hogy a nemzetiségi kérdések szülte villongások során széttagolódott és összeroppant a háborúban a Monarchia, míg az utóbbi minden erőfeszítéssel küzdött a széthullás veszélye ellen, addig (éppen a nemzetiségi előretörések melegágyában sok kitartással (és nemkevésebbé ügyes diplomáciai tevékenységgel nevelt csíra megerősödött és a külső támogatásokból merített hatalmas erejével szétzúzta a Monarchiát.

E romlási folyamat pedig nem volt a háború szüleménye, inkább az 1848. év előtti állapotokból fejlődött ide.

Sorozatos mulasztások és sok esetben vétkes kormányzati cselekmények lassan szunnyadó tüzének egy

késő kirobbanása, aminek előretörése a Monarchiát ért vesztett háború okozta kaotikus helyzetben talált kivezető utat a megvalósulás felé, hogy ezáltal szétbomlassza azokat az elavult kötelekeket, amelyeket a kilenc különböző nemzetiségi elemből eddig óriási erővel irányított és kormányzott Monarchiát összetartották.

Ám, ha a Monarchia széthullásánál a nemzeti-ségi elemek további megfékezésére szükséges kormányzati erők hiányát vesszük alappillérnek e folyamatban, nem járunk az igazság útján, ha be nem ismernénk, hogy e tagadhatatlan és már háromnegyed évszázaddal előre megjövendölt pusztulás bekövetkezéseként a világháborúból hazaözoñlő, számos fegyveres katonai alakulataink készenléte dacára, országunk csaknem kétharmada szinte fegyverdörrenés nélkül iutott idegen rabiga alá.

A történelem ítélőszéke előtt még csak enyhítő körülményeket sem kereshet az idehaza maradt magyar társadalom, mely az összeomlás követő és az ezt közvetlen megelőző napokban néma tehetetlenséggel figyelte és élte át azokat az eseményeket, amelyekkel a sors sújtó keze már annyiszor megláto-

gatta e sokat szenvedett magyar népet és szinte szó nélkül vette tudomásul azokat az idegen és jogtalan rendelkezéseket, amelyek a saját hazája földjén való meghódítását és gúzsbakötését célozták és eredményezték.

Önkívületi tehetetlenség és megmagyarázhatatlan nemtörődömség szállta meg az itthonmaradt magyarságot, hogy eltemesse magában azt a nemzeti önérzetet, ami képessé tette eddig a magyart egy évezreden keresztül, hogy dacoljon és szembenézzon az őt érő viharok és megpróbáltatások legsúlyosabb tehetőségeivel szemben is.

Nem lehet tagadni, de nincs is helye annak, hogy az akkori, valóságban kirobbanó helyzetet: a magyar társadalomnak e nehéz órákban tanúsított tehetetlenségét bárki! is védelmébe vegye, s nem pedig az olyan helyzetben, amikor a legerősebb nemzeti érzésből fakadt tiltakozás, vagy szuverenitásának bármely erősebb formában való megnyilvánulása nélkül, szinte megkövülten és bénultan nézte el, hogy egy ezeréves folytonos harc és küzdelem után is őseitől épségében és osztatlanságában reá szállott legszentebb örökét: a magyar hazát mint szabdadják és szállják meg azok, akik eddigelé boldogok voltak, ha

ennek a földnek a legkietlenebb fensíkjain is lakónak és polgárnak vallhatták magukat.

Hogy ez mégis bekövetkezhetett, az alábbiak támasítják.

Már az 1916. évi augusztus 27-én Erdély ellen megindult román támadás alkalmával előbb szórva-nyosan, majd az erdélyi harcok folyamata alatt mind gyakrabban hangzott el a Monarchia védelmében küzdő hadseregek egyes alakulatai részéről az az akkor talán megütközést keltő kívánság, hogy a Magyarországon állomásozó különböző csapattestek a haza földjéről ne szállíthassanak túl, messze eső területekre, hogy ezáltal — minthogy annak eshetősége ekkor már könnyen bekövetkezhetett, — szükség esetén szűkebb hazájuk földjének hathatósabb védelmére fordíthassák erejüket.

Hogy ez a kívánság már ekkor egyes helyeken csakugyan előfordulható fegyelmetlenségből, vagy az össz Monarchia katonai érdekeinek szem előtt tartása nélkül hangzott volna el, — semmi bizonyíték eme nincs. De éppen a románoknak Erdély ellen intézett támadása elég intő példát szolgáltatott arra, hogy az ezen irányban elhangzott kívánságok valóban

helytállóknak látszottak, hiszen kétségkívül fennállott annak bizonyítására az alkalom s a példa erre, hogy Erdély úgyszólván teljesen védtelen volt a román támadás bekövetkezésekor, minthogy a fenyegetett területen nagy kiterjedésben alig volt számottevő katonai erő a kellő védelem előkészítésére.

Minthogy a magyar parlamenti ellenzék a világ-háború közvetlen kitörése előtt, de utána is éppen az önálló magyar hadsereg megszervezése végett fejtett ki szakadatlan obstrukciót s ezt alig igen rövid időre — egy évre — függesztette fel, e kérdésnek a magyar parlamentben a háború második éve, 1915, majd később erőteljesebben az 1916. évében folytatott megismérlése már nemcsak a magyar hadsereg önállósításának megvalósítását célozta, de e téren a folyton hangoztatott kívánságok bár lassú, — de fokozatos és eredményes bekövetkezését el is várta, s azáltal, ha nem is céltudatosan, de közvetlen a sűrűn hangoztatott kormánytilalom ellenére is, egyelőre jelentéktelennek látszó éket vert a magyar és más nemzetiségekből felállított csapattestek közé és még jobban zavarta közöttük az oda befurakodott elég káros idegjen hatás következtében is előállott diszharmoniót.

Hogy ez a hatás mit eredményezett, egyelőre

gyenge mérvben is s hogyan kezdte ki a különböző frontokon a páratlan katonai! eréllyel fenntartott vasfegyelmet, — a változások azok számára, akik ezt megfigyelhették már az első arcvonalakban, a váratlan meglepetés és megdöbbenés erejével halott.

Így a magyar parlamenti ellenzék kétségkívül nagy horderejű és hazafias, de szerencsétlen időpontban erőltetett kívánsága nem érte el azt a hatást és célt, amire ez irányítva volt, éppen akkor, amidőn a bomlasztás parányi csíráját is leforrázni és megsemmisíteni volt kötelessége minden, a hazája sorsán aggodó magyarnak.

Az ilyen irányú magatartás annál inkább is kért megfontolást, mert már ekkor az orosz és francia pénzen működő, de keletkezését már jóval a világháború előtt magán hordozó Monarchia-ellenes agitátorok fáradtságot és anyagi erőket nem kímélve, igyekeztek behálózni az osztrák-magyar hadsereg különböző frontjain küzdő csapatait, titkos kémeik és ügynökeik útján.

Ahogy a központi hatalmak helyzete az 1916. év október havától kezdődőleg megváltozott s amint a déltiroli osztrák-magyar előnyomulás az olasz fronton megakadt, s amikor a szövetséges német had-

erő nem bírt megbirkózni a verduni erőkkel, míg az orosz fronton megindult hatalmas támadás — a Brusilow-offenzíva, — súlya nehezedett a központi hadseregekre, amely alkalmas pillanatot felhasználva, Románia is csatlakozott a hármasszövetség ellenfeleihez, — úgy szálltai meg a bizonytalanság és a lassú meggyőződés a Monarchia belorszárait abban az irányban, hogy a központi hatalmak elérkeztek a háborúnak ahhoz a pontjához, ahol az eddig biztosnak hitt végső győzelmük már kétségesnek is látszott.

A váltakozó szerencsével folyó gigantikus küzdelem, amelyben a központi hatalmak hadseregei már az 1917. évi, nagyrészen eredménytelen küzdelmek után állottak, lassan elégedetlenséggel töltötte meg a Monarchia belorszárait s ennek következtetés-kép az akkor már folyton fokozódó élelmiszerhiány, laminek hatása az első arcvonalakban is már nagy mérvben érezhető volt, majd az orosz fogságból visszajutó hadifogoly katonaságnak a frontokra való újbóli kiküldése után ezek részéről a háború eszméje ellen végzett demoralizáló agitációjuk hálásukat nem tévesztették el.

Megrendült és bomladozni kezdett az óriási arcvonal, ahol a Monarchia sok milliós hadserege már

a negyedik éven át nyújtott tengernyi véráldozattal állott őrt kitaróan a birodalom épségének és megsértett méltóságának megvédésére indított háborúja szolgálatában.

Egy háromnegyed évszázaddal előbb megfogalmazott nagy elme jóslata, Wesselényi Miklós báró 1847-ben, majd 48-ban hangoztatott intelme, a maga rettenetes valóságában életrekelte fátum ért a megvalósulás stádiumába, amidőn a Monarchia s vele együtt a történelmi Magyarország veszte a nemzetiségi kérdések teljes rendezetlenségében találta meg kiinduló pontját és végzetét, minthogy a világháborúban rettenthetetlen erővel és bátorsággal küzdő országot a teljesen elhatalmasodó nemzetiségi politikának külső erőforrásokból támogatott diadalra jutása győzte le.

Wesselényi báró intelmei meghallgatás és megfontolás nélkül hangzottak el annak idején s e vétkes könnyelműség volt egyik szülőanyja Trianonnak.

A kilenc nemzetiségi elemből összetartott Monarchia széthullása a szlávok kiválásával indult meg. Első volt Csehország, amely elszakadt és ki-

vált a Monarchia testéből. Ezirányú, céltudatos munkája nem volt ismeretlen az egész világ szeme előtt, hiszen ezt szolgálta minden célra vállalkozó agitációja, a Monarchia hadsoraiban küzdő szláv nemzetiségű katonák megmételtyezésével, s ebben találta meg munkájának mélypontját, s vitte sem irigylésre, és egyáltalán nem méltó diadalra az önálló Csehszlovákia felállítását.

Ugyanezt a példát követte Horvát-Szlavónia népe is, mely az általános zűrzavarban úgy Magyarország, mint közte, valamint mindkettő és Ausztria között fennálló közjogi kapcsolatok megszűnését proklamálta a Monarchia kül- és belpolitikai helyzetének általános rosszabbodása pillanatában.

Egy évezredet sok viharban és veszélyben megért ország egén eddigelé soha nem látott viharfelhők gyülekeztek: s a világ-front szakaszokon rettenthetetlen bátorsággal küzdő magyar egy napon arra virradt fel, hogy amíg a doberdói sziklán olasz gránátok vágta szilánkok sebzik meg egyikét annak a milliányi küzdő hősnak, amíg a verduni pokoli ostromzárbán dörgő sok ezernyi ágyútorok fülsiketítő zaja teszi erős próbára a négy éve szakadatlan küzdelemben a végsőkig feszített másik bajtársának ideg-

rendszerét, avagy éppen a paleisztínai égő nap okozta golyó nélküli halál, a soha nem tapasztalt trópusi betegségekkel karöltve végezte ki az oda eljutott színmagyar századok sorait, hogy hírt ne halljon többé arról a bajtársról sem, aki ugyanezen a napon, vagy órában a végeláthatatlan orosz fensíkon várja a biztos halált, az ott elhúzódó óriási orosz frontszakaszoknál ugyanakkor szülőföldjére feltartóztathatatlanul tör előre az idegen hatalmak zsoldos hada, az előre kialkudott koncert, megsemmisíteni azt a földet, amit ő úgy^ ismer: »Haza«, s amelytől ő a legégetőbb órákban, ezer és ezer kilométer távolságban küzdött egy ismeretlen és legtöbb esetben idegen célokért folyamatba tett, kétes eredmény érdekében.

Míg a Monarchia koronatarományai, a csehek és a horvátok, utóbb a délszlávok s ezt követőleg a lengyelek kiválása után megmaradt részében a Budapesttel egyidőben Bécsben is lefolyt és beállott politikai zavarok lecsillapulta után, nemzeti irányú törekvésének fenntartása mellett: már csak az adott helyzetnek hódolhattak meg, addig Magyarországon a Károlyi Mihály-féle rövid, de annál sötétebb irányzatú politikai szereplés kétirányban hozott súlyos csapást az amúgy is ezer sebből *vérző* országra. A

Károlyi Mihály teremtette »őszirózsás forradalom« teljes diadalra vitte a már félelmetes folyamatban jelentkező hadseregbomlásokat és szétzüllesztette a történelmi Magyarország súlyos próbák kiállítására kényszerített beléletét. Ilyen körülmények között nem maradt más hátra Magyarországnak, mint a kényszerű fegyverszüneti feltételek elfogadása, amelyet 1918. november 3-án kötöttek meg a Monarchia megbízottai Dias tábornokkal, az antant hatalmak legfőbb tanácsának megbízottjával.

Ez a fegyverszüneti megállapodás az úgynevezett pádovai megállapodás volt, amely szerint Magyarországnak a régi határai szolgálnak demarkációs vonalakul és a Monarchia hadseregei e fegyverszüneti feltételek értelmében az eddig elfoglalt idegen területet kiüríteni tartoztak. E hivatalos és úgy az antant-megbízottak, mint a Monarchia képviselői által a fegyverszüneti feltételekben lefektetett megállapodás ellenére Károlyi Mihály ezt követő leg a külpolitikai helyzet teljes tájékozatlansága, őt és az egész kormányát jellemző nagyképű tudátlansága jegyében, új tárgyalást kezdett Magyarország érdekében a szerb területen Magyarország határai felé előrenyomuló déli hadsereg vezető tábornokával, Franchet

d'Esperay-vel, melynek eredménye lett az úgynevezett belgrádi fegyverszünet, amely már olyan feltételeket szabott meg Magyarországnak és olyan demarkációs vonalakat húzott meg Magyarország testén keresztül, amelyek a pádovai fegyverszüneti szerződésben hivatalosan előbb megállapított és a történelmi Magyarország határain nyugvó demarkációs vonalakat felvitték a Beszterce, Szamos, Maros, Szabadka, Baja, Pécs és Muraköz között elvonuló határvonalakra.

E fegyverszüneti feltételek hallatára az oda nagy bizalommal, de a helyzet nem kisebb ismeretlenségében leutazó fegyverszüneti bizottság gróf Károlyi Mihály vezetése alatt csalódással érkezett vissza Magyarországra.

Hogy a Károlyi-kormánynak miért kellett a pádovai hivatalos fegyverszüneti szerződés mellett, mely Magyarországnak meghagyta akkor a történelmi határait, egy másik, ennél az országra nézve sokkal súlyosabb feltételeket diktáló, újabb megállapodást kötni, okát megállapítani talán senkinek sem sikerül. Nyilván Károlyit ebben is az a szerencsétlen végzete vezette, aminek követése mellett már annyi csapást hozott rövid működése alatt a súlyos helyzetben levő országra.

A belgrádi fegyverszünet hírére általános megdöbbenés futott szét az országban. Károlyi Mihályt, mint kinevezett miniszterelnököt, felváltotta a nemzeti tanács megalakulása, melynek ugyancsak ő lett az elnöke.

A nemzeti tanács azután proklamálta a háború megszűnését. A belországi hírekre a különböző frontokról hazaözönlő katonaságnak megkezdte szabadságolását, illetve végleges elbocsátásukat.

Amikor a legnagyobb szükség lett volna arra, hogy az ország területi épségéi: megvédelmezendő minél erősebb hadsereg álljon a minden oldalról szorongatott magyarság védelmére, akkor hangzott el a Károlyi Mihály-féle zűrzavarban kapkodó Linder vészkiáltása: »nem akarok katonát látni«, oly döbbenetes hatású ostobaság, amely azután megadta a kegyelemdőfést a történelmi Magyarországnak.

III. FEJEZET.

Erdély végőrái.

Ilyen volt az általános helyzet Magyarországon, amikor a lindneri »nem akarok katonát látni« jelszó eljutott Erdélybe is, ahol erre a szász területen, Brassó vidékén kezdődött a bomlás, majd Csíkszereda és a Székelyföldön keresztül terjedt tovább s egyelőre a legveszedelmesebb eredménye abban nyilvánult meg, hogy a Romániába vezető kárpáti szorosok őrizetével megbízott csapatok egyik napról a másikra elhagyták őrhelyeiket s Erdély most már végleg védtelenül kiszolgáltatva állott a magyar pusztulást szüntelen éberséggel figyelő Romániának.

A szorosok őrizetét elhagyó katonaság fegyverzetét és felszereléseit legnagyobb részt a helyszínen hagyva, széledt szét a szélrőzsa minden irányában.

A magyar összeomlás, amelyről Románia a legparányibb részleteiben is tájékozva volt, megtette a kellő hatását Romániára.

Míg alapjában véve vég ne sem volt hajtva a Monarchia részéről az 1918. évi március 5-én megkötött bukaresti béke, a románok máris felkészültek»

Amikor Mackensen német hadosztályainak kivonulása Bukarestből s a román területről megkezdődött, Románia az időközben francia vezetés alatt újjászervezett csapataival a német hadtestek elvonulása után megkezdte az előrenyomulást Erdély felé, ahol a különböző román nemzetiségi alakulatok a harcterekről hazaözönlő csapattestektől összeszedett fegyverekkel ellátva várták a »felszabadítást«.

A belgrádi fegyverszüneti feltételek rendkívül súlyos híre ugyanis Erdélybe is csakhamar eljutott, ahol a magyarságban általános megdöbbenést, ezzel szemben a román nemzetiségű lakosságnál kitörő lelkesedést váltott ki, mert a románság már ekkor érezte, hogy elérkezett számára az az idő, hogy álma valóra váljék.

Alig terjedt el a fegyverszüneti szerződés híre, következménye lett, hogy mindazon erdélyi városokban és helyeken, ahol a románság nagyobb gócpontokban élt, a már megalakult magyar nemzeti tanácsok mintájára önálló hatáskörű román nemzeti tanácsok is alakultak, ezeknek hivatása az volt, hogy

egyelőre, további intézkedésiig, a román ajkú lakosság felett a felügyeletet és impériumot gyakorolják. Ezt a szervezetüket most már azon erdélyi vármegyék területére is ki akarták terjeszteni, amelyekre az 1916. évi londoni titkos egyezmény értelmében számot tartottak, illetve a háborúba való beavatkozás esetére már eleve meg voltak ígérve.

Nem lehet *azonban* eléggé erőteljesen hangoztatni, hogy míg Magyarország különböző részein — csaknem az egész országot betöltő forrongás uralkodott, addig Erdélyben csak a rendetlen hadsorokban hazaözönlő katonaság fékevesztett magatartása támasztott kisebb zavarokat a legtöbb helyein, Erdély területén ezzel szemben a bolsevizmusnak, vagy ezzel hasonlatos felfordulásnak nyoma sem volt, de imár csak azért sem lehetett mert az ide, a budapesti kormánytól kormánybiztosi minőségben leküldött megbízott mindennemű politikai manőverei fiaszkóval végződtek s a székely hadosztály csapatai közé beférkőzött legcsekélyebb mérvű kommunistagyanús elem a helyszínen minden egyes esetben megsemmisített és ártalmatlanná tétetett.

Így a mesével egyenlő értékű volt az az állítás,

hogy Románia csapatainak Erdélybe való bevonulására azért volt szükség, mert a bolsevizmusnak egész Európát fenyegető tűzfészke volt akkor Erdély, holott abban annak még csak nyoma sem volt sem a lakosság, sem pedig a katonaság soraiban.

Bár ez volt az e terein a legteljesebb valóság, sajnos, az erdélyi magyarság részéről e hamis és tendenciózus vád megcáfolására alig hangozott el tiltakozás, de ha történt volna is ez, teljesen dezavualta önnak hatását a szerencsétlen kezű Károlyi-kormány nemzetiségi minisztere, akinek észnélküli cselekményei csak olajat öntöttek az erdélyi magyarság szenvedésének tűzénei s e tehetetlenséget mi sem jellemezte jobban, mint az a tény, hogy Aradon tárgyalásokba bocsátkozott a valódi helyzet ismerete nélkül a románság vezetőivel.

A történelmi Magyarország területének megnyirbálását a legteljesebb erővel végrehajtó románoknak megállítást ugyanis maga a Károlyi-kormány is helyénvalónak látta és hitte, hogy elég lesz, ha a románság vezetői, előtt lefolyhatott egyszerű tárgyalások után megáll a román invázió.

Károlyi ajánlata teljes kudarcot vallott, bár bízott

a románság vezetőinek engedékenységében s ennek reményében meghallgatta a román nemzeti tanács vezetőinek abbeli kérését is, hogy számukra — katonai becslés szerint — mintegy 15.000 drb lőfegyvert, 40 drb gépfegyvert és 10.000 koronát utaltatott ki. (Ugyanekkor három hónappal később a székely hadosztály Budapestre kiküldöttjétől 25 darab géppuska kiadását megtagadták. 1919. március 3. 24. h. gye. lit. zlj. Varsó, napiparancs, 12. tétel. K. s, tisz, Somogyi őrmester. Szerző.)

Nem sokat beszélve erről, talán a világtörténelemben is ritka cselekedetről, — csupán száraz tényként csak annyit lehet följegyezni róla, hogy a magyar pusztulás végrehajtására beözönlő román királyi haderő az egész világ szeme előtt bátram és nyíltan hivatkozhatik arra, hogy nemzeti felbuzdulásból Erdélyen végrehajtott Inváziója a hivatalosan kinevezett magyar nemzetiségi miniszter bárgyú ténykedéséből kifolyólag jutott fegyverhez, ruhához, pénzhez, majd vasúti szerelvényekhez — miniszteri kiutalás alapján — akkor, amidőn az Erdély védelmére összesereglett maroknyi Székelyhadosztály mindennapi kenyerére a debreceni magyar paraszttól nem kapott két vagon búzát »kék« pénz ellenében.

1919. március 27-én, délután 7 órakor, Debrecenben, a Péterfia utcában... (Szerző.)

Hogy ez a cselekedet a közönséges áruláshoz, vagy az emberi elme: teljes örületéhez volt közelebb, — eldönteni elég könnyű.

Hogy pedig a magyar nemzetiségi miniszter »nemzetmentő munkáját« teljes egészében be is fejezhesse, s hogy a románság vezetői meggyőződjenek »jóindulatáról«, nyilván azért tette, mikép a imár ajándékozott pénz, ruha és fegyver-segélyen kívül gondoskodott arról is, hogy a románság tervének kivitelezéséhez kellő formában és méltóságban meg is jelenhessék az 1918. december 1-re Gyulafehérvárra kitzűzött úgynevezett alkotmányozó és az egyesület kimondó gyűlésre, ennek megkönnyítésére és kényelmük biztosítására ugyancsak teljes vasúti! szerelvényeket bocsátott rendelkezésükre, hogy miinél számosabban és kényelmesebben juthassanak arra a helyre, ahol a történelmi Magyarország feldarabolását, illetve Erdély elszakítását úgynevezett törvényes formában kimondották.

Ugyanezen segítséggel megtartott gyulafehérvári gyűlésen alakult meg a Consiliul Dirigent Nagy-

szeben székhellyel. Ezután megkezdődött az impérium átvétele. Ez az eljárás azonban váltakozó szerencsével folyt, mert gyakran megesett, hogy a magyar uralom kipróbált tisztviselői és vezetői még a fegyveres hatalomnak is ellentállottak és vonakodtak helyeiket itthagyni, ezzel szemben pedig a központi kormányzat a legteljesebb fejetlenségben volt és magára hagyta a kétségbeesetten segítséget és tanácsot, vagy miheztartást kérő első fórumokat.

Míg azután a román kormányzótanács tervszerűen, előre kidolgozott számítással kezdte átvenni az impériumot, a katonasága által megszállott területen, részben a fejüket is vesztett, de minden esetben a budapesti központi kormányzattól félrevezetett és tendenciózus hírekkel biztatott helyi hatóságoktól s a súlyos letargiában szenvedő erdélyi magyar lakosság, amely már egy esetben átélte a román támadások okozta szenvedéseket, már kezdett észbekapni! s a (folyton még Budaepst felől várt segítség reményében mégsem adta fel teljesen a bizalmat abban az irányban, hogy a még most sem hitt változás a valóságban is bekövetkezhessek, s az állandósulhasson, — addig a rendetlenül hazaözönlő katonaságtól elszedett s a katonai raktárakban elhelye-

zett császári és királyi hadfelszerelésekkel magukat ellátó román királyi haderő akadálytalanul átléphette az első demarkációs vonalat, a Maros folyót, hogy újabb területi térfoglalásait tervszerűen végrehajthassa.

Rendkívül megkönnyítette helyzetüket az is, hogy az eközben hirtelenében megalakult magyar nemzetőrsképeket a helyi hatóságok a központtól nyert utasítás folytán, de voltak esetek, amikor egyesek egyéni céljaik biztosabb elérése érdekében a megváltozott új helyzetnek megfelelően, a saját maguk hatáskörében is az erdélyi északi vármegyék felé való vonulásra utasították, úgy, hogy a román kir. haderők előtt nyitott út állott az újabb és újabb területek megszállására, minthogy csekély ellentállással már csak jbkkor találkoztak, amidőn a második demarkációs vonalat, szintén az első, valótlán és ismertetett okokra való hivatkozással, Vyx francia alezredes kijelölése alapján, a Szatmár-Nagykároly-Nagyvárad-Csucsá-Békéscsabán keresztülhúzódo vonalak irányában igyekeztek elérni.

A románoknak eme előre nem látott előrenyomulása akadályt gördített az elé is, hogy a világháború különböző frontjain küzdő erdélyi származású katonák, — így különösen a székelyek, — szülőföld-

jükre, Erdélybe hazatérhessenek, hogy ott leszerelve, polgári foglalkozásaik után nézhessenek.

Ha sikerült is némelyeknek ezen céljukat elérni, azok részben hadimunkára, vagy internáló táborokba kerültek.

Ezek hírére az erdélyi csapattestek egy-egy töredéke, az úgynevezett székely ezredek és erdélyi honvéd gyalogezredek szétment csapattestei Debrecenben, majd Szaímáron és Zilahon gyülekeztek és egyesültek, hogy szükség esetén a román haderők ellen fegyverrel is fellépjenek.

Ezen csapattestekből alakult meg a Székefyhadosztály.

E hadosztálynak működéséért Erdély védelmében való szerepléséi, viszontagságait, szenvedéseit és hősiességét, valamint küzdelmeiknek eredményeit a következő fejezet van hivatva röviden megemlíteni.

IV. FEJEZET.

A Székelyhadosztály szerepe Erdély védelmében.

A Székelyhadosztály páratlan hazafiúi lelkesedéstől fűtött vállalkozása Erdély s általában a történelmi Magyarország védelmében az a sorozatos küzdelem s befejezése az az elkerülhetetlen, végzetszerű fegyverletétel volt, amelyet a történelem az utókor számára úgy fog megörökíteni, mint Erdély fiainak az idő szerint végső, de dicsőséges erőfeszítéseit a hazamentése érdekében.

Nemcsak kizárólag Erdélyért küzdött a Székelyhadosztály, hanem az egész integer Magyarországért, nemcsak Erdély földjének megmentése lebegett lelki szemei előtt a hónából kiűzött erdélyi magyarnak, és székelynek egyaránt, hanem az egész történelmi Magyarország megsemmisülésének megakadályozását tűzte ki azoknak a lelkes hazafiainak fáradságot és szenvedést nem ismerő szervezkedése, akik azzal a szent fogadalommal állottak össze önként e sok vihart megért nemzet védelmében s ennek nagysága-

hoz mérten csaknem egy maroknyi csapatban, de annál hősiesebb lelkesedéssel, hogy ha szükséges és ha kell, élet-halál küzdelem útján is megakadályozzák Erdély pusztulását, megtartják és megvédelmezik azt a földiét, amit úgy tanultak meg apáiktól, anyáiktól: a Haza: Erdély: Magyarország!

Elvitathatatlan érdemeik voltak, bár a kitűzött célt: Erdély és Magyarország megmentését rajtuk kívül eső okok miatt el nem érhették, — hogy segítségére siettek- a védtelenül hagyott magyar és székely lakosságnak, és ki tudja, mi következett volna be, ha ez a maroknyi, jól fegyelmezett, hazafias, fegyveres csoport meg nem alakult volna annak idején, lelkes vezetők, bátor hazafiak fáradhatatlan tevékenykedései révén.

A végleges elpusztulástól mentették meg akkor Erdély lakosságát és törhetetlen hazaszeretetüktől vezéreltetve, rendkívül nagy mértékben járultak ahhoz, hogy a bolsevizmus megsemmisült s tovább nem terjedhetett át az ország többi részeire.

Ha hősi munkájuk a várt eredményre nem is vezetett, mégis küzdelmeik sorozata s harci cselekményeik részleges eredményei is csaknem az egész Európára kiterjedő kihatással bírtak, hiszen abban

az időben Magyarországon s így Erdélyben is egyeit-lein, komoly ellentállást jelentő, szervezet volt, a Székelyhadosztály, a Duna-Tisza medencéjében fejt fel-
 ütő bolsevizmus ellensúlyozására.

A világháború véres zivataraiiban kipróbált s még jobban megedzett erdélyi magyar és székely ezredek töredékeiből és lelkes, önkéntes jelentkezőkből alakult meg a Székelyhadosztály, hogy rövid, de dicsőséges szereplésével örökre beírja nevét a magyar hadtörténelem fényes emléklapjaira.

Vezetői és katonái csak hálát és elismerést várhatnak mindenkitől azért az önzetlen, hazafias munkáért, hogy a számtalan, ezer és ezer számra hazaérkező különböző fegyvernemek csapattesteiből kiválva, önként állottak a végveszélybe került haza védelmére s keltek síkra Magyarország földjének szabadságáért és integritásáért, anélkül, hogy igen sokan közülük a világháború négy hosszú éven át tartó zivatarainak fáradtságát és szenvedéseit kiállva, pihe-
 nésre, vagy családjuk, hozzátartozóik istápolására csak komolyan is gondolhattak volna.

Az önzetlen hazafiúi szeretet, a vég veszélyben vonagló haza felett összegyülekezett sötét viharfelhők voltak csupán e hőslékű katonák toborzói, akik

parancsszó helyett hazaszeretetük sugalmazására szorították ismét vállaikhoz azt a megviselt fegyvert, amit a világháború negyvennyolc, szakadatlan küzdelmekkel telt hónapjai alatt úgyszólván talán egy napra sem hagytak el maguktól.

Harcaik a hősi küzdelmek sorozatai voltak, — mégis soha sem várt, de még kevésbé indokolt közöny volt érte a hála és ezt követő nemtörődömség, mely vörös vonalként húzódott végig mindig e nemzet sok vérrrel megfizetett küzdelmein át.

A történelem fogja majd tanúsítani, hogy mit tett a Székelyhadosztály az egyetemes magyarság érdekében s igazolhatja a legjobban, hogy e hősi küzdelmek sorozatai igazán csak a hazaszeretet szülte önzetlen cselekmények voltak. E maroknyi csapat küzdelme emberfeletti volt, hiszen számarányuk a velük szemben és a hátuk mellett álló ellenséges csapattekhez viszonyítva szinte számbavehető sem volt.

Máramarosszigettől kezdve le Csúcsáig húzódó frontszakaszokon alig 6—7 ezerre ment a számuk azoknak a székelyeknek és erdélyi magyaroknak, akik e csapattest kötelékébe fegyelmezetten összeállva, — csaknem egy féléven át tartotta fenn a román kir. haderőt s akadályozták meg azt, hogy ezek előnyomu-

lása az Alföldre s onnan tovább, annyi időn át be nem következett.

Hősi szolgálatuk az önzetlenség szolgálata volt, hiszen már megalakulásuk alkalmával és szervezkedésük idején is, tél kezdetén, rossz, legnagyobb részük már a világháborúban tönkre tett és elhasznált ruházatban, gyér táplálkozás mellett, teljesítettek szolgálatot s tartották fenn a minden áron előnyomulni igyekvő ellenséget.

Csodálatos lelkiezővel biztosított rendben néha a végkimerülésig állottak helyt őrhelyeiken s végezték súlyos szolgálataikat, meri nem állott rendelkezésükre sem pótlás, sem más idegen segítség s még kevésbé annak lehetősége, hogy fáradalmaikat kipihenhetnék volna egyik vagy másik zászlóalj vagy század leváltása árán.

Hiszen erre nem is volt és lehetett akkor kilátás.

Az ország fővárosában az »őszirózsás« forradalom »Napoleonjai« javában szótték a »világot megváltó« demagógiájuk férc hálóit, melynek szálai nemsokára utána önmagukat kötötték gúzsba, — míg a közvetlen Erdéllyel határos Alföld népe pedig a világháború fáradalmait igyekezett kipihenni a gyéren

fűtött búbos kemencék melegében, s eközben vitatta meg a nemzetet »megváltó« s ínagy hangon beharangozott földfelosztás lehetőségeit, béna elvakultságában ügyet sem vetve a haza földjére mindenfelől betóduló ellenségre, amely aztán valóban hozzá is fogott a föld felosztásához!

De ez a felosztás nem az volt, amit várt a magyar!

Hanem a Haza földjének a feldarabolása, amit fásult közönnyel, dermedten, de tétlenül és anélkül nézett végig, hogy a veleszületett harcos ellentállásra csak egy komoly lépést is tett, vagy annak védelmére fegyverhez nyúlt volna.

A történelem e magatartást aligha igazolhatja, vagy nyújthat ere elfogadható mentő okot.

Az 1918. évi őszi forradalom es az ennek nyomában fellépő bomlás ugyanis soha nem tapasztalt közönyösségre bontotta jóformán az egész nemzetet.

Ekkor érte a magyart az Istennek az a csapása, hogy »nem akart katonát látni«!

Ekkor hagyta el úton-útfélen védelmi fegyvereit!

Tette ezt pedig akkor, amikor az egész ország

védtelesen kiszolgáltatta állott az azt minden oldalról megrohamozó ellenségnek.

*

A legelső székely osztagok közvetlen az összeomlás kezdetén Kolozsváron alakultak meg, igen kezdetleges körülmények között, mert felszerelésük a leghiányosabb volt: szűkölködtek ruházatban, ellátásban és élelmezésük tekintetében is, noha ekkor már a Budapesten megalakult Székely Nemzeti Tanács mindent elkövetett, hogy az illetékes kormányköröknek felhívja figyelmét a székely csapatok anyagi helyzetének a támogatására, s azoknak a szükséges ruházattal, élelemmel, s főként fegyverrel, valamint lőszerrel való sürgős ellátására. Sajnos, azonban, hogy ez az áldásos törekvés csak igen csekély részben ínyért kielégítést és a reá fordított sok fáradozást csak elenyésző mértékben koronázta siker, mert a budapesti kormány már ebben az időben minden lehető elkövetett abban az irányban, hogy a székelység felfegyverzését nyíltan, vagy titokban megakadályozza s az érte való törekvéseket aláássa.

Mindezek dacára, emberfeletti munkával és lelkes igyekezettel végzett gyűjtések titán, amelyek leg-

nagyobb részben a különböző harcterekről hazazözlött csapattestek által mindenféle (elhagyott hadifelszerelések összegyűjtésére szorítottak leginkább, — sikerült a Székelyhadosztály vezetésének anynyira jutni, hogy kezdetben kb. másfél ezer emberi; fel szerelhettek s megfelelő fegyverzettel és lőszerrel felállíthatták, éppen akkor, amikor a védtelenül maradt erdélyi magyar és székely lakosság személyi és vagyoni védelmére késedelem nélkül fegyverbe is kellett állniok, hogy elfojthassák azokat a forrongásokat, amelyek egyszerre több oldalról is kitörőben voltak és megsemmisüléssel fenyegették a védtelen emberek ezreit.

Ilyen és télvíz idején végzett szolgálatok mellett a felsegítésre és utánpótlásra szoruló Székely csapatoknak keservesen csalódníok kellett abban a reményükben, hogy az akkori kormány segítségükre jön. Ez nem következett be sémi a forradalmi Károlyi-kormány alatt, de később az 1919. évi március havában megalakult tanács-kormányzat ennek a reménynek még a csíráit is elfojtotta és megsemmisítette, noha az első napokban azok a történelmi Magyarország integritása elvének hirdetésésével is hangoskodtak, hogy ezen kijelentésük után azután annál gyorsabb példával mu-

tassák meg a valóságban éppen ellenkező irányban követett végzetes intézkedéseiket, amelyekből azután csakhamar világosan kitűnt, hogy nem a haza területének megvédelmezése volt a fő céljuk, hanem a bolsevizmus eszméjének terjesztésében látták legfőbb érdekük megvalósulását.

A forradalmi Károlyi-kormány által a hivatalos padovai fegyverszüneti szerződés negligálása s annál sokkal súlyosabb és megalázóbb feltételeket tartalmazó u. m. belgrádi fegyverszünet létrejöttével vált világossá minden magyart egyformán sújtólag a fegyverszüneti feltételeknek az a gyilkos rendelkezése, amely komoly ellenállásra való gondolat nélkül megengedte az ellenséges csapatoknak, hogy a történelmi Magyarország határain átkelven, u. n. demarkációnális vonalakat húzzon át a félig már alélt ország testén s tartsa az addig terjedő területeket megszállás alatt, amíg elkészül a végleges béke.

Még fel sem lélegzett e szomorú meglepetésből a súlyos lelki letargiában senyvedő magyar, amikor első teherként a [Maros folyóig terjedő demarkációnális vonal béklyót jelentő köteléke ránehezedett a szabad Erdély földjére, akkor, amidőn ennek a megszálló ellenség részéről véghez vitt birtokba vétele

már annál is könnyebben keresztülvihető volt, mert már az 1918. év őszén bekövetkezett forradalmi viszonyok Erdélyt már úgyszólván védtelenül találták, noha erre pedig éppen elég s kellő mementóul szolgálhatott volna az 1916. év augusztus havában átélt első román invázió.

Terhelt agy szülte ezme hirdette a »nem akarok katonái: látni« jelszót, az amúgy is felforgatott rend további bomlását idézve elő, a meglazult fegyelem káros következményei egyre-másra éreztették mérgező hatásukat. Ez a helyzet hozta magával azokat a nyomasztó viszonyokat Erdély területén, hogy a vagyon- és az életbiztonság csak a legkisebb mértékben sem volt fenntartható, különösen pedig azokon a helyeken nem, ahol a magyar és székely lakosság gyéren lakott területeiről volt szó.

Az Erdélyen keresztül a Maros vonalánál elhúzózó demarkációs vonalnak másodízben észak felé tololása kényszerítette később a Kolozsváron székelő erdélyi katonai parancsnokságot is arra, hogy ezen eredeti helyének elhagyásával szintén északra vonuljon, ami azután magával vonta az alája tartozó mindennemű katonai pótkereteknek régi állomáshe-

lyükről való egyidejű eltávozását s ezzel együtt lehetővé tette az amúgy is gyengén védett erdélyi lakosság mindjobban szembetűnő védtelenségének az ellenség részéről való könnyű felismerését és a valószínű szomorú helyzetnek áttekinthetőségét.

Ezzel szemben viszont a védelmi helyzet most már úgy alakult ki, hogy az említett katonai parancsnokságoknak s a székely csapatoknak a központból — Kolozsvárról — történt eltávovása és kivonulása után a csapatok elhelyezkedtek kijelölt vonalaikon.

Ez a vonal mintegy 200—250 km. hosszú védőláncot jelentett, amelyen az említett körülmények és helyzetben helyezkedett el a Székelyhadosztály pár ezer embere, szemben állván az úgyszólván napról-napra számban és felszerelésben mindjobban megerősödött és felsorakozó román haderővel, ahol a francia vezetésben és irányításban sem volt hiány, tekintve attól, hogy ez időben már anyag és lőszer pótlásuk semmi kívánni valót nem hagyott maga után, míg a Székelyhadosztálynak hátában a titokban szervezkedő és szintén velük szemben ellenséges magatartású vöröshadseregbeli katonák éppen elég munkát adtak ahhoz a feladathoz, hogy a két oldalról: előlről és hátban lekötött székely csapatok az adott

helyen, télen, hiányos fegyver, lőszer és úgyszólván teljes anyagi pótlás hiánya mellett mégis helyt tudtak állani hivatásuknak.

Ilyen volt az állapot 1919. évi április hó 16. napjáig bezárólag, amikor megindult a románság általános támadása Csúcsától Máramarosszigetig terjedő frontszakaszokon egyidejűleg, egyszerre s ennek a harcnak a kimenetele azután már nem volt kétséges, mert a túlerővel szemben a hidegben, éhségben, rossz ruházattal ellátott és sok helyen katasztrofális lőszerhiányban szenvedő székely csapatok hősi véreteküzdélmek után lépésről-lépésre visszavonulni voltak kénytelenek, nem is említve azt, hogy a románok általános támadásának megindulása idején az említett frontszakaszok hosszúságában több helyen a román támadásokkal egyidejűleg a vörös csapatok is rátámadtak a székelyekre s így a két tűz közé került s a több napos ütközetekben végleg kimerült hadosztálycsapatok erősen megfogyatkozott számarányukra is tekintettel lassanként visszavonulni s a kiadott parancs érteimében egyelőre meghatározott helyen újból gyülekezni kezdtek, hogy átcsoportosítva s a veszteségük kiegészítése és pótlásuk után újabb ellenállási vonalon helyezkedjenek el most már a

magyar alföld szélén felsorakozó s Erdély területét teljesen megszálló ellenséges haderővel szemben.

Bár a forradalmi Károlyi-kormány — nyilván saját helyzetének kilátástalan megerősítésére gondolva — még 1918. év november és december havában megkísérelte, hogy a különböző harctereken megbomlott s önmagukból eredő előreláthatatlanság következtében előidézett hadsereg demoralizálást részben megfékezze és igyekezett a már teljes egészében széteső csapattestek összefogását mégis valamennyire életre kelteni — ámde az ez irányban foganatosított kísérlet meddő s a szervezkedés tekintetben eredménytelen maradt.

A Székelyhadosztály parancsnoksága által több helyen elrendelt hivatalos sorozás és majd ezt követőleg önkéntes felhívás az Alföld szélén már megszívlelésre nem talált s ha mégis megtörtént, hogy a bevonulási parancsnak egyik-másik helyen eleget is tettek, alig 1—2% volt az a számarány, amely a behívásoknak eleget tett, de gyakran előfordult olyan eset is, hogy az elszórtan előforduló tömegesebb bevonulásoknak sem volt meg a megkívántató eredményük, mert a bevonulók legnagyobb része engedetlen, a haza érdekében teljesítendő szolgálataiért

különböző feltételeket és kikötéseket követelő egyének csoportjából állott, akik ezért megbízhatatlanok, fegyelem nélkül szolgálatra képtelenek, a végveszélyben forgó haza megmentése érdekében teljesítendő kötelességérzetük annyira elfásult volt, hogy a legtöbb helyen jelenlétükkel csak megterhelést és felesleges munkákat okozták a velük foglalkozó különféle katonai parancsnokságoknak. Hiányzott belőlük a fegyelem, így nem csak hogy alkalmatlanok voltak rendfenntartásra és a haza védelmére, de megbízhatatlanságuknál fogva hasznavehetetleneknek is bizonyultak.

Míg ez volt a helyzet, a sorozás és a felhívásokkal összegyűjteni vélt s az Alföld szélén lakó magyarságnál, addig egyre tartott a lassanként hazaérkező erdélyi magyar és székelység önkéntes jelentkezése, úgy, hogy ekkorra már számuk 8—9 ezerre volt tehető, de a felszerelésük e számarányhoz képest sokkal kevesebb és hiányos volt.

Így az egyik oldalról mindjobban erősödő román támadások okozta nehézségek, majd a vörös csapatok részéről megindult sorozatos hátbatámadások annyira siker nélkülinek és reménytelennek jelentették ki a legközelebbi jövőt, hogy a Hadosztályparancs-

nokság a jól átgondolt helyzetnek több napon át tartó megvitatása után a fegyverletétel mellett döntős ezt a Székelyhadosztály végre is hajtotta 1919. évi április hó 26. és ezt követő napjain.

A történelem ismétlődik!

Világos után hetven évre a Székelyhadosztály fegyverletétele volt a gyászos 1919. évnek egyik leg-megrázóbb eseménye.

V. FEJEZET.

Erdély a nemzeti összeroppanás idején.

A szentistváni Magyarország egén mindjobban tornyosultak azok a viharfelhők, amelyek magukkal hozták ezt a kétségkívül a magyar történelemben egyedülálló végzetes eseményt, hogy az integer Magyarországot szétromboló forradalom kitörlése után éppen az akkori kormány és főleg az erdélyi kormánybiztosság határtalan gyengesége nemcsak lehetővé tette, de segítséget nyújtott ahhoz, hogy az 1918. év december 1. napján megtartott gyulafehérvári román gyűlés határozatot hozhatott és kimondhatta Erdélynek Magyarországtól való elszakadását és az »anyaországhoz« — Romániához — való csatlakozását.

Ezt a sok sebből vérző erdélyi magyarság eleinte néma megadással vette tudomásul, sőt a helyzet mindéztideig az is volt, míg a székelység meg nem ériette az Erdélyt ért vészes csapások komoly voltát,

De ezután bekövetkezett gyors elhatározása már nem késett sokáig s csakugyan hozzá is fogott Erdélynek katonai és társadalmi téren való megszervezéséhez és megmentéséhez.

Már ismeretes, hogy a különböző frontokról nagy tömegekben, legtöbbször fegyveresen hazaözönlő katonaság parancsnokai tiltakozása és némely helyen erőteljes fellépései, valamint széles körben nyilvánosságra hozott rendeletek elleniére is már a hazai vasúti állomásokon szétszéledt, magával vitte fegyvereit, más esetekben azokat egyszerűen elhagyta, vagy fillérekért eladta, különböző más, katonai tárgyakkal együtt. Mindezek a helytelen eljárások azután arra vezettek, hogy a négy év óta szakadatlanul folyó világháborúban szükségessé vált folytonos pótlásokkal számtalan esetben igénybevett katonai raktárak teljesen kiürültek.

Amikor azután lelkes hazafiak fáradhatatlan munkája mégis létrehozta, hogy a frontokról hazaérkező erdélyi magyar és székely katonaság már nem széledt el, hanem hazája veszedelmét látva és megértve, önként jelentkezett a továbbszolgálatra, az a helyzet állott elő, hogy a jelentkezők felszerelése mindjárt komoly akadályokba ütközött.

Ez leginkább a már említett hiányok mellett leg-

első sorban a ruházatnál mutatkozott, mert a katonák legnagyobb része a különböző frontokról hazahozott és évek óta elviselt felszerelésekben jelentkezett továbbszolgálatra, pedig a közelgő tél igen szükségessé tette volna, hogy az elviselt és erősen megrongálódott felszerelés megfelelően kicseréltessék.

Hiábavaló volt a budapesti kormányhoz intézett sűrű kérelmezés, hiába a különböző katonai küldöttségek lépten-nyomon való felküldése, akik a helyzetnek a maga őszinte valóságában álló feltárása mellett, jobb ügyhöz méltóan sürgették a jogos és a haza védelmében foganatosítandó terveik végrehajtásához szükséges katonai anyagi segítség pótlására vonatkozó kérelmeik teljesítését.

Fáradásaik azonban — sajnos — nem jártak eredménnyel, s önzetlen munkálkodásuk ez irányban nem vezetett sikerre. De ezzel szemben, fennállott az a szomorúan ferde és áldatlan helyzet, hogy amíg az Erdély földjén napról-napra nagyobb erővel felkészülő ellenség támadását szívós önfeláldozással visszaverő erdélyi magyar és székely katona igen rossz állapotban levő ruházatban és gyenge felszerelésben volt kénytelen hosszú hónapokon át megvívni már előre kilátástalan, de lelkes védelmi harcát,

addig a budapesti aszfalton vadonatúj bakancsban és meleg téli ruházatban sétálgatott az »őszirózsás« forradalom fegyelmetlen katonája, anélkül, hogy kötelezettségét a legcsekélyebb mértékben is teljesítette volna hazájával szemben.

Világosan látható volt, hogy már ekkor földre nem ismerhető zűrzavar, »átkos egyenetlenség és még nagyobb fejtelenség jellemezte a gazdátlanul hagyott különböző katonai alakulatokat, amelyek pedig arra voltak hivatva, hogy a veszedelembé jutott ország rendjét fenntartsák és azt biztosítsák.

Még súlyosabbá tette ezt a helyzetet, hogy az erdélyi főkormánybiztosság fejének a megválasztása olyan emberre esett, akiben talán minden irányban hiányoztak azok a feltételek, amelyek eddig valóban szükségesek voltak ahhoz, hogy e nehéz időkben Erdély ügyének intézése erős kezekben legyen lefektetve. Sajnos, hogy e téren hiába történtek tiltakozások, óvások és jóindulatú figyelmeztetések, de ezek eredményre nem vezettek. El kell ismerni, hogy az Erdély megmentése érdekében kifejtett önzetlen munka talán sokkal nagyobb eredményt érhetett volna el, ha Erdély kormánybiztosa az akkori helyzetnek

megfelelő és kellő eréllyel, valamint határozottsággal állta volna meg a helyét.

De ezzel szemben nehéz volna felsorolni és még nem is időszerű megemlékezni azoknak a lelkes erdélyi hazafiaknak a neveiről, akik az általuk végzett önkéntes tevékenységekkel, amelyeknek csupán az volt a céljuk, hogy a Székelyhadosztály megszervezése és felállításán keresztül Erdély Védelmét minél hathatósabban biztosítsák, — fel nem becsülhető áldozatokat hoztak Erdély védelmében.

Ezernyolcszáznegyvennyolcban főleg az Alföld volt a magyar szabadságharc megvívásába induló felkelők támogatója és talán legtöbbjüknek szülőföldje is, hetvenegy évvel később most Erdély fiaiban volt a sor, hogy fegyvert fogjanak a haza földjének szabadságáért és integritásáért.

Mindkettőnek sok vérell és dicsőséggel megvívott küzdelme tragikus véget ért. Az első Világosnál, az utóbbi hetvenegy évvel később Demecsernél.

De bármi is lett a Székelyhadosztály végzete, egy bizonyos, hogy a magyar hadtörténelemben szinte példátlanul álló az az áldozatkészséggel párosult lelkesedés, s ennek nyomában támadt anyagi és erkölcsi eredmény, amely úgyszólván, rövid hetek és na-

pok alatt kialakította és megteremtette azt, azzal a kitűzött céllal, hogy a megszervezett és óriási nehézségekkel felállított Székelyhadosztály hűséges támogatója lett Erdély földjének védelmében. Sikerült ezt elemi azoknak a lelkes hazafiaknak, akik szent fogadalommal tüzték ki célul maguknak, hogy küzdenek annak földjéért és szabadságáért.

Erre az elhatározásra pedig felette nagy szükség volt abban az időben.

Míg Magyarországon az »őszirózsás« forradalom tombolt és mind kockázatosabbá tette a bajbajutott ország amúgy is nehéz helyzetét, addig Erdélyben még kevésbé volt biztató a helyzet.

A székelység és az erdélyi magyarság megmozdulásával egyidőben erőteljes mozgalom támadt az erdélyi románság körében is abban az irányban, hogy a gyulafehérvári határozatoknak most már kellő érvényt és külsőleg is látható jeleit biztosítsák.

Erdély különböző városaiban megalakult magyar és székely nemzeti tanácsok felállításával egyidőben jöttek létre az erdélyi román nemzetörségek is, amelyeknek működése kezdetben csupán a »rend« fenntartására irányult. Majd ezt követőleg nyíltan arra törekedtek, hogy a román királyi reguláris hadsereg-

nek Erdély földjére betörésekor annak útját egyen-
gessék és azok szolgálatába álljanak.

Amilyen erővel fejlődött ki a románság felkészü-
lése a gyulafehérvári határozatok végrehajtására, ép-
pen olyan csodálatos gyorsasággá], úgyszólván egyik
hétről a másikra szerveződött meg az erdélyi ma-
gyarság és székelység ellenállása is, amely a mágia ré-
szére a védelmet biztosítandó a székelyhadosztály
megszervezésébein és felállításában találta meg az
időnek megfelelő legfontosabb célját.

Szomorúan kellett azonban mindannyiszor ta-
pasztalniuk e lelkes munkát végző névteleneknek azt
a szinte nyíltan hirdetett nemtörődömséget és rész-
vétlen közömbösséget, ami mindenfelől érezhető volt
a forradalmi Károlyi-kormány részéről. De nem ke-
vésbé tapasztalható volt ez az állapot az erdélyi kor-
mánybiztosságnak ebben az időben már jól látható
tehetetlenségénél és a budapesti forradalmi kormány-
központtól való függősége tekintetében is. Ez idő-
ben ugyanis © helyen tettek helyett csupán meddő bi-
zonytalanság volt észlelhető, ami fő legi az erdélyi ré-
szeken mind merészebb kívánságokkal előálló ro-
mánság parancsszerű utasítása inak haladéktalan tel-

jesítésében merült ki leginkább és bizonyította a teljesen cél nélküli kapkodó tevékenységet.

Az 1919. évi november és december hónapok jазután véglegesen meghozták azt az időt, amikor Világosan látható volt már, hogy Erdély teljesen magára maradt és sorsa meg volt pecsételve. A mindenoldalról feltámadó románság, amely az Erdély területére benyomuló reguláris román kir. csapatok fokozatos előretörése során már egyre merészebb fellépésével nyílt irányt mutatott arra, hogy a gyulafehérvári határozatok értelmében Erdélynek Romániához való csatlakozását csakugyan végre is hajtja, — valóban megkezdette az Erdély egyesítésére vonatkozó gyulafehérvári határozatokban lefektetett döntések végrehajtását.

A magára maradt Erdély néma megadással várta beteljesülő sorsát.

VI. FEJEZET.

A Székelyhadosztály hivatása és leszerelése.

A magyar dicsőséggel együtt a magyar élniakarás, a töretlen hűségben az elődeink által megörzött turáni őserő volt az az alap, mely megingathatatlanul, győzelmesen nézett mindég szembe e nemzet balsorsával.

Ez hozta magával, hogy a nagy világgégés idején sem homályosulhattak el a magyar fegyverek dicsőségei, bár csaknem a fél világ ellenségével küzdöttek meg az aránytalan nagy harcokban az igazságos győzelem érdiekében megvívott küzdelmeik során; majd a világháború éveiben acélfalként állottak ellent a történelmi Magyarország határain, sőt megszámlálhatatlan ütközetekben idegen földeken arattak megérdemelt babérokat.

A magyarságra újabb balsorsként nehezedett ennek ellenére, hogy fegyverei világraszóló diadalát lassan aláásni és emészteni kezdte a belső felfordulás

mindent megölő mérge s a magyar anyyi véres győzelem után egy napon csak arra ébredt, hogy az az eüenség, amely ma még megalázóit vesztes félként békét kért tőle, egy napon csak betört hazája földjére s annak nagy részéi jogtalanul birtokába vette.

Ennek a csapásnak közvetlen szüleménye lett az átkos Trianon szülte »békeszerződés«, amely a jogtalanságok és igazságtalanságok egész tömegét zúdította a magyarra és feldarabolta annak ezeréves ősi hazáját.

De nem tört meg a magyar ezek után sem!

Erős lélekkel küzdött és a békeszerződések reá kényszerítése után ismét hozzáfogott a már megcsontított haza újjáépítéséhez.

Ha a magyar multat idézzük, hitet, erőt, akaratot, reményt meríthetünk a letűnt századok küzdelmeiből.

A véstes tatárdúlásnak csaknem az egész magyarságot kiirtó s nemzetünk történelmében irdatlan messzeségből ma is fenyegető mementó-határkövetoői számítva, majd a mohácsi vésten át a török pusztításokon túl csaknem hetedfél századon keresztül érkezett el a (magyar — sok véres testvéri viszály után is — hősi küzdelmei egész, dicső sorozatához.

Tengernyi véráldozattal, keresztényi tűrő lélekkel, áldozatos küzdelmek során állott a Kelet kapujában, Nyugat védelméért, sokszor nemzeti létét dobva félre, védte a művelt ennek kultúráját s ezzel együtt soha meg nem szűnő és el nem lankadó hittel és kitarással az örök Krisztus Anyaszentegyházát s ezeknek a küzdelmeknek árán ugyanakkor nyugat hatalmai csak nyertek, éltek, virágoztak, db a hozott áldozatokat vaj mi kevéssé ismerték el.

Vagy ennek jutalma lett azután Trianon, amely betetőzte a magyart egy évezred alatt megért annyi igazságtalanságot?

De megváltozott az idő... e nemzet ezeréves múltja, küzdelme, szenvedései, áldozatkészsége bizonyítéka egy szebb jövőnek!

Hite, a turáni faj szívós, kitartó és csüggedést nem ismerő és tűrő, alkotó erejében él és élni fog tovább s ennek végleges eredménye már nem fog késni soká!

Ezt tudta, hitte és érezte a hazaénjfc s annak szabadságért küzdő Székelyhadosztály is, amelynek hősi küzdelmei, sorozatos megpróbáltatásai es szenvedései áldozat és dicsőség volt a hazáért egy szebb, boldogabb jövő záloga reményében.

A Székelyhadosztály hivatása és tevékenysége Erdély s vele együtt a történelmi Magyarország védelmében merült ki, harcai leginkább védelmi harcok voltak.

Állománya az erdélyi magyar és székely gyalogezredek harctereket megjárt tisztjei és legénységeiből alakult meg, ezek leginkább a brassói 24., a marosvásárhelyi 22., a kolozsvári 21., a deési 32. honvéd gyalogezredek, a marosvásárhelyi 9. honvéd huszárezred, valamint a székely 81. és 82. közös gyalogézredekéből s ezeknek a világháború folyamán létesült különféle alakulataiból kerültek ki.

E szerény műnek nem kitűzött célja felsorolni azokat a harci eseményeket, időt és helyet, ahol a Székelyhadosztály különféle alakulatai harcoltak Erdély védelmében s ezeknek az eseményeknek kronologikus felsorolása és megőrkítése talán nem is sikerülhetne teljesen, vagy ezt már magában foglalja más érdemes mű, jelen sorok ismét csupán csak arra szorítkoznak, hogy amíg egyfelől újból és újból elismerést nyújtsanak annak a hősi csapattestnek, amely annyi áldozattal sietett megmentésére az Erdélyben maradt magyarságnak és székelységnek, addig más részben kimutathatók legyenek azok a közvetlen okok,

amelyek erősen hozzájárultak ahhoz, hogy a hadosztály harcai miért nem hozhatták meg és válthatták be azokat a reményeket, amelyek nevéhez hozzá fűződtek.

A hadosztály felszerelése, felállítása és megszervezése legnagyobb részben társadalmi úton, önkéntes és önzetlen tevékenységek útján nyert befejezést. Ezt a folyamatot már kezdetben is a Károlyi-kormány nem csak hogy nem támogatta, hanem minden lehetőt elkövetett, hogy talpraállítását megakadályozza, célszerű ellenforradalmi tevékenységekkel vádolták meg s mindezek mellett a Kolozsvárott székelő erdélyi főkormánybiztosság egyre, több hajlandóságot mutatott arra, hogy a későbbi tanácskormánynak a forradalmi kormány után fennmaradt kormánybiztosi szerve által minél több akadályt hárítson a hadosztály létesítése elé. Az itt felhozható számos bizonyíték közül éppen elég kiragadni azon esetet, hogy a budapesti székely nemzeti Tanács lelkes és fáradságos utánajárása és kiharcolása után Erdélybe vonatra tett gépfegyverek és ágyuk irányzékeit ismeretlen ügynökei útján titokban leszereltette s így azoknak használatát lehetetlenné tette.

Kétségkívül növelte a már meglévő akadályokat

az is, hogy, a világháború négy hosszú éve alatt minden áldozatot meghozó magyar föld már ekkor igen súlyos mértékben igénybe volt véve s nagy mérvet öltött élelmiszerhiány hozta magával azt a helyzetet, hogy a csapatok részére már pénzért sem lehetett élelmet vásárolni s ez a helyzet a legaggasztóbb mérvben éppen akkor jelentkezett, amidőn a románság általános offenzívája 1919. évi április hó 16. napján bekövetkezett.

Ettől a naptól számítva a hosszú hónapok alatt rendkívül súlyos szolgálatokban igénybevett székely csapatok sorsa megindult a beteljesedés felé!

Egyik, más irányban ugyanezen helyről szintén akadályul szánt áldatlan művelet teremtette meg azt a csapatokra kétségtelenül lehangoltságot előidéző állapotot is, hogy a hadosztályban összpontosított erők együttes működését megakadályozandó, a Kolozsvárott székelő erdélyi kormánybiztosság mellé a forradalmi kormányközponttól kiküldött politikai kormánybiztosság csupán zavart keltési célzattal vitte keresztül azon érthetetlen s Igen sok helyen joggal félre is magyarázott erőszakos szándékát, hogy a hadosztály kötelékébe tartozó különböző helyőrségeken elhelyezett csapattesteinek hosszabb időn át való

megállapodását folyton támadta, szervezkedésük teljes befejezéséhez szükséges nyugalmi állapotuk megteremtéséhez a kellő és szükséges időt el vonatta, a különböző csapattesteiket s azok kereteit minden különösebb indok és hivatalos magyarázat nélkül idie-oda céltalanul helyeztette, a szervezkedés nyugodt befejezéséhez időt és módot nem engedtek s az entente hatalmak akkor erdélyi helyi kiküldötteinek egyetlen szemrebbenésére lelkiismeretlenül vonultatta folyton észak felé, Erdély területének minél előbb való elhagyására unszolja az egyes csapattesteket, — míg végre azok sok fáradtság és viszontagság után, a már megindult általános román offenzíva közvetlen bekövetkezése előtt Debrecen székhellyel kénytelenek voltak megállapodni s Erdély pereméről visszatekintve az anyaföld kényszerű, elhagyása után egységesen alakult ki még a legegyszerűbb székely katonában is az a nem minden alapot nélkülöző meggyőződés, miszerint a hivatalosan elismert, de nagyzási hóbortjában egy soha nem létezett »ösi hazát« »meghódítás ni« induló s a haza földjére délkelet felől felnyomuló ellenség mellett az ösi jogon örökét megvédeni későn felébredő magyar saját Véréből is származó olyan testvéreivel is szembetalálta magát, ekkor, akik

egyikének kezében a »világ megváltását« hirdető nemzetközi proletariátus vérszínű lobogója lengett bizonytalanul, míg ugyanakkor a másika pedig odáig süllyedt, hogy árulójává vált annak a földinek, amelyen született, felnőtt és élt, de csupán csak azért, hogy nyomorult egyéni céljait fölébe helyezhesse a haza legszentebb érdekeinek s annak egy évezreden át féltve őrzött épségének.

*

Így jutott el a magyar ismét egy második Világoshoz s ezen keresztül Trianonhoz!

*

A Székelyhadosztály leszenelése és fogságba jutása után a magyarországi általános helyzet már akkor annyira elmérgesedett, hogy ez az állapot erősen hozzájárult ahhoz, miszerint Erdélyben az 1918. év végén jelentkező katasztrófa kifejlődése olyan váratlan gyorsasággal bekövetkezhetett. Ebből eredőleg meg lehetett állapítani, hogy ez is nagymértékben siettetett a hadosztályhoz korábban fűzött nagy reménységek gyors megsemmisülését s ezzel kapcsolatban Erdély elvesztését.

Amikor az Erdély földjén lépésről-lépésre elő-

haladó román offenzíva elérte a Királyháza, Szatmár, Nagykaroly, Érmihályfalva vonalat, ez időben a már említett ruha és élelem nélkül, de leginkább lőszer hiányában szenvedő Székelyhadosztály még szét nem széledt csapatai a nyírségi területekre vonultak vissza, hogy bevárják a rendkívül zavaros helyzetnek valamire való tisztulását és némi erősítéseket és át-csoportosításokat eszközölhessenek. Ezt az intézkedést a hadosztály had vezetősege abban a reményben és céllal, rendelte el, hogy ha egy mód van reál s különösen lőszerpótlásban megfelelő mennyiséghez jutnak, keresztül hatolhassanak a kétfelől támadó ellenség, a szemben álló román és az oldalt támadó vörösök arcvonalán. Ez a remény azonban teljesen meq~ semmisült s így nem maradt más megoldás hátra, mint az, hogy elfogadja a hadvezetőség a román hadseregarancsnoksággal időközben megtárgyalt azon megállapodás feltételeit, melynek érteimében a hadosztály csapatai ténylegesen leszerelnek, ezt megelőzőleg beszüntetik a további ellenségeskedést, ennek értelmében, mint további időre szabad polgárok, teljesen nyílt elvonulást nyernek s kiki hazatér tartózkodási, illetve a saját illetőségi helyére anélkül, hogy e fegyverletétel a hadosztály egyetlen tagjára

is a legcsekélyebb hátránnyal, vagy ebből folyó katonai szolgálatát illetően bárminemű utókövetkezményekkel járhatna.

A hadvezetőség ezen jól meggondolt s egyben jóhiszemű intézkedése azonban teljesen ellenkező eredménnyel járt, mert bárha ezt a »megállapodást« román katonai részről elfogadva meg is lerősítettették és betartását ígérték, ez még sem következett be, mert fegyverletételt követő pár nap után a román hadvezetőség a fegyvereiket önként letevő hadosztálynak most már védtelen csapatait »hadifoglyok«-nak nyilvánította, egy részüket a brassói várba, majd kisebb hányadukat a crajovai foglyok táborába szállította, ahol fogvatartásuk mintegy 5—6 hónapon át tartott rengeteg szenvedés és nélkülözések között.

Ez alatt a mind szélesebb körben kiterjeszkedő román offenzíva már gyors iramban hagyta el az erdélyi területeket és az Alföldön keresztül teljes erővel folytatta előnyomulását csapatainak legnagyobb zömével a Tisza irányában, amelyet, minthogy ellenállásra sehol sem találtak, — csakhamar el is értek. Majd a Tisza folyón több irányban átkelve most már a Duna-Tisza területe tárult fel előttük s ugyanakkor

a már ott visszavonuló különböző vörös csapatok rendetlen menekülésére figyelemmel s a már ott is teljesen lábrakapott fejetlenséget felhasználva, erőteljes (meneteléssel) igyekeztek elérni és mind közelebb nyomultak az ország szíve: Budapest felé, ahol viszont a közeledő katasztrófát váró bolsevik tanácskormány a román reguláris haderő tervszerű felvonulását megakadályozandó, eredménytelen és kétségbeesett erőfeszítéseket tett abban az irányban, hogy az előnyomulást megállítsa s legalább ami menthető, mentse. De ennek ellenére sem sikerült megfelelő katonai erőket összehívni! s ennek eredménye lett az, hogy a tanácskormány 1919. augusztus 6-án lemondott, tagjai külföldre menekültek. A helyébe lépett átmeneti kormány, — a súlyosan zavart helyzetre tekintettel, — azonban nem rendelkezett a kellő eréllyel és határozottsággal abban az irányban, hogy a most már mind erősebben közeledő román csapattestek Budapest felé való előnyomulását megállíthassa s a főváros megszállását megakadályozza.

A minden oldalról megrohamozott országnak a vörös terroruralmat legjobban elszenvedő fővárosát is elérte végzete. Holbán román tábornok hadtestének

bevonulásában beteljesedett Budapestnek a románok által való megszállása és ezzel együtt betetőzést nyert azoknak a szomorú megaláztatásoknak hosszú sorozata is, amely a Károlyi kormány létrejöttétől kezdve a tanácsköztársaság kormányán át és az ezt követő átmeneti kormány élettartama alatt elérte a magyarságot s ezzel együtt egyelőre meg is ásta sírját az integer Magyarországnak.

E megszállás során soha nem tapasztalt, halálos közöny lepte meg a magyarságot és a négy hosszú éven át tartó világháborúban el nem fáradt nemzet idegen földeken hősi babérokat arató katonái most fásult közöneyei, tanácstalanul állottak a haza földjének igazságtalan feldarabolása és megszállásával szemben.

Kijtem sintern moi, merem l'rasboi!

(Kik vagyunk mi?, megyünk a háborúba!)

Minden arcot megpirító, büszkén énekelt román katonadal hangjai mellett masiroztak a megszállók csapatai keresztül és át a magyar fővárosban, — míg ez alatt az elalélt magyar tehetetlenségében megkövülten állott, vagy egymást nézve, reményvesztetten latolgatta, hogy hová is jutott a még régen nagy lár-

mával beharangozott »őszirózsás« forradalom élte-
tése mellett!

De ekkor már a »világ megmentését« hirdető proletár vezérek már túl voltak »jól végzett« munkájuk után azon a történelmi határon, amelyről még nem olyan régen egyízben azt hirdették, hogy a »területi integritás« elvén állanak.

Joggal hihette ekkor a magára hagyott magyar, hogy már az a föld sem az övé, ami a talpa alatt van.

A román megszállás területi terjeszkedése már nem elégedett meg és nem is állott meg az ország fővárosának: Budapestnek a területénél és annak megszállásával, hanem a Dunát is átlépve, most már Győr és Székesfehérvár felé vette terjeszkedési irányát. Egyes román csapattestek elővonalai már ezeken a helyeken és környékeken is feltűntek, ahonnan azután később csak az ántánt-közegek katonai bizottsága erélyes fellépésére vonultak vissza.

Természetes, hogy visszavonulásuk alkalmával súlyos károkat okoztak a minden oldalról megtámadott és vérző országnak, míg azután rövid idő múlva megindult a már megszervezett nemzeti hadseregnek előnyomulása a Dunántúl déli része felől, s a ma-

gyart megért annyi szenvedés és megaláztatás után az végre be is vonult 1919. november 15. napján Budapestre s hanem lassan Erdély irányában, délkelet felé visszavonuló román kir. haderő vészes kitakarodása után tervszerűen haladt annak nyomában, észak, illetve a már kijelölt új határok felé, délkelet irányban. A trianoni ítélet szedni a románok »dicsősége« és »érteme« volt, hogy a Magyarországon fellépett bolsevizmus megsemmisült.

Ezt bizonyították a békeszerződések elkészítése alkalmával s ezért jutottak sokkal több területhez, mint amennyit a legvérmesebb álmukban is remélni hittek. Meg nem válogatott eszközökkel bizonygatták, hogy a magyar területek minél nagyobb mértékben való megszállása és leigázása mem román érdek, hanem egész Európa »eminens érdeke«.

»Tény«-ként igazolták, hogy az általuk végrehajtott megszállással »sikerült megszüntetni« a bolsevizmust Középeurópában s ennek érdeme az övék: a Románoké!

Ennek ára... Erdély földje volt!

*

Eddig egy évezreden keresztül a magyar Nyugat védelmében, Kelet kapujánál, sokszor csak vérének

özönével fizetett, maga sem tudta, miért, — de most, a feláldozott vérfolyamok mellett ősi örökével is, — a történelmi Magyarországnak egyik legszebb darabjával: a kincses Erdély területével lett bizonytalan időre megcsonkítva.

VII. FEJEZET.

A Székelyhadosztály harcainak jelentősége a bolsevizmus továbbterjedésének megakadályozásában.

A Székelyhadosztály megszervezése és felállítása a magyar évezredes történelemben páratlanul álló kavardás és az országra mindenfelől betóduló veszedelem közepette jött létre és ez a helyzet olyan akadályokat gördített a kitűzött cél megvalósulása elé, amelyeknél egyszerre kellett megküzdeni katonai és politikai téren is.

Szinte áttekinthetetlen volt az az akadálytömeg, amit le kellett győznie azoknak, akik azt tűzték ki szent feladatul, hogy a hadosztály felállításán keresztül megvédelmezhetik Erdélyt s ezzel megmenthetik az intéger Magyarország egyik legértékesebb országrészét. Egy közös szent cél vezette alakulat született meg a Székelyhadosztállyal, ahol minden egyes ember, parancsnok, vagy közkatoná az azon dolgozott, hogy buzgalomával és hazaszeretetével szolgálja Erdély ügyét.

Rendkívül súlyos feladat és felelősség hárult itt mindenkire, vezetőkre, éppúgy, mint a közkatonákra, vagy politikusokra, mert mindannyioknak az volt a leghőbb vágyuk, miszerint megkeressék azt a helyes utat, amelyen eljuthatnak Erdély földje megmen-téséhez.

Sajnos, a jószándékot, a munkát, a szervezést, a tengernyi anyagi és véráldozatot nem koronázta siker, de ez nem a Székelyhadosztály önfeláldozásán múlott. Az bizonyos, hogy ezekben a rendkívüli idő-kben mindannyian önzetlenül, bátran harcoltak a ha-záért egy négyévig tartó világháború minden fárad-ságával megterheltem.

Külön dicsőségére szolgálhat a hadosztálynak, hogy tagjai éppen akkor vállaltak fáradhatatlan mun-kabírással honmentő feladatot, amikor az egész or-szág visszhangzott a »nem akarok katonát látni« esz-telen jelszótól. Itt nem születtek meg önző célok, csupán a hazán való segítség volt az indítóok,, amely so rbaál Irtotta a Székely hadosztály katonáit.

Igaz, hogy Erdély katonai felszabadítása siker-telen maradt, de ezért felelősség — bármely szigorú elbírálásnak vettessék alá — sohasem terhelheti a Székelyhadosztályt s a történelem megörökítette di-

csőségen kívül elvitázhatatlan érdeme pedig legfőképpen az, hogy gátat vetett abban az időben az egész országot eldönteni igyekvő bolsevista áramlatoknak s ez pedig a legfőbb érdeme ennek a maroknyi katonai emberalakulatnak. Ez állította meg a vörös uralom terjedésiét s ez tette lehetetlenné őket s ez az alakulat képezte utóbb magját a később feltámadó nemzeti hadseregnek is. Egy hatalmas erkölcsi tökevoit a Székelyhadosztály, melynek katonái magukkal hordozták az önzetlen hazaszeretetet s (az önfeláldozás mellett a tiszta magyar nemzeti (érzelmet, a megbízhatóságot, s főként a szigorú katonai fegyelmet, ami pedig éppen ebben az időben igen nagy kincs volt, mert az ország az előbb említett jelszó hangoztatása dacára úton-útfélen hemzsegett a sok fegyelmetlen és megbízhatatlan katonai személyektől, akik a vörös uralom fennhatósága alatt csapatokba verődve a saját maguk felelősségére csupán csak ártalmára voltak a bajbajutott hazának, míg ezzel szemben azoknak, akik az országba mindenfelől betóduló ellenséggel szemben állottak, keservesen kellett megelégedniök azzal, hogy hiányaik pótlására előterjesztett kéréseikre felsőbb helyről mindig csak ígéretet

kaptak, de sem anyagi, sem erkölcsi teljesítést vagy elismerést soha.

Igaz, hogy nem is volt a célja a Hadosztálynak, hogy elismeréssel tömjénezzék, hiszen már a harcok tartama alatt a megszálló csapatok francia és angol parancsnokai előtt tisztán állott az az elvitathatatlan tény, hogy ez a hadosztály volt Magyarországon a legelső, amely ellenforradalmi magatartása révén fegyelmezett s bolsevistaellenes alakulat volt, s különösen az, hogy ennek hősi küzdelme nemcsak az egész Magyarországra, hanem úgyszólván Európára is kihatással volt. Különös végzetszerűsége mégis a sorsnak, hogy ennek dacára sem belső, sem külső segítséget inem kapott soha, hogy szervezkedésében megerősödve, különösen felszerelésben és lőszeranyagban komoly segítséghez juthatott volna.

A Hadosztály ugyanis nem eszmékért, hanem területért harcolt, s ezt a terület az integer Magyarország történelmi területe és ezeréves épsége volt. E szent gondolatnál visszapattant mindenféle hamis, csábító tan, vágy fellengős ígélet, így csak egy jelszó volt ismeretes: a történelmi Erdély és Magyarország!

Itt kudarcot vallott a nemzetköziség: világfelforgató

eszméje s (gátat hasított az ellenállás, a józan hazaszeretet a hőmpölygő vörös szennyáradat elé.

Nem jutott célhoz az az álnok kísérlet sem, hogy hangzatos jelszavak eltérítsék őket magasztos céljuktól, tiszta becsületes szándékokon keresztül nem hatolt be a »világ megváltását« hirdető nemzetközi proletariátus hamis tana, pedig a Székelyhadosztályt ilyen célra megnyerni számos kísérlet is megtörtént, de hiába, a józan ész győzedelmeskedésén az ilyen-fajta kísérletek mindannyiszor hajótörést szenvedtek.

Ha mérlegre tennék az ilyen és ehhez hasonló meddő kísérleteket, ha elfogta volna a vezetőket és katonákat egy olyan balhiedelem, hogy az adott esetben most a katonának csupán csak harcolnia kell és gondolkodnia nem, úgy akkor ma talán nem így nézne ki, illetve másként alakulhatott volna Európa térképe is. Ha a Székelyhadosztály annakidején ugyanis segítséget nyújt az országban garázdálkodó vörös hadseregek, vagy ezzel megerősítést kap, akkor ma talán nemcsak Erdélyt, hanem a Délkelet-európai államokat is keresztül pusztította volna a bolsevizmus; mindent megsemisítő áramlata.

Röviden ez a Székelyhadosztály dicsősége a bolsevizmus továbbterjedésének meggátlásában.

Bátran elmondható tehát, hogy a Hadosztály az 1918—19. évi harcaiban mint bolsevista és ellenforradalmi alakulat Erdélyért és így az oszthatlan Magyarország területi épségéért harcolt s ezen dicsőséges fegyvertényei folytán csaknem egész Európa védelmét is hathatósan szolgálta.

Az 1918. év október és november hó folyamán elkövetkezett a monarchia felbomlása s ezzel együtt életre keltek azok a szörnyű zűrzavarok, melyeknek leple alatt elindult az ország pusztulása, s a hosszú háborúval együtt jelentkező mindazon anomáliák, melyek azután a teljes összeomláshoz és ezen keresztül Erdély végóráihoz is vezettek. Megbomlott a fegyelem és a rend, megrendült az emberek hite és kitartása, elvesztette szívósságát a rendkívüli körülményekhez már hozzászokott polgár, letört annak ellenállóképessége, elvesztette hitét, józan belátását, főleg a jobb jövőben való bizalmát s ennek folytán tanácsstalanságában visszavonta elismerését és szeretetét attól a hősi hadseregtől, amely tengernyi szenvedés és nélkülözés dacára is, éhezve, fázva, lerongyolódva, de végeredményben veretlenül került ha-

za a belső felfordulás okozta bajok miatt ezer és ezer mérföldnyi távolságról a bajbajutott haza földjére.

A belső felfordulás okozta összeomlás azután nemcsak az ország belső rendjét és biztonságát tette tönkre és lehetetlenné, hanem megszüntetve ellenállóképességét, elvágta útját és lehetőségét annak, hogy az eddig egy világgraszoló dicsőséggel és becsülettel küzdő hadsereg sikeresen befejezhesse azt a feladatot, amelyre hivatva volt.

A végzet beteljesedett!

Az 1918 november 9-én megkötött belgrádi szerencsétlen fegyverszüneti szerződés nyitotta meg a kapukat a történelmi Magyarország feldarabolásához, hogy ezáltal nemcsak a régi államalakulatot szüntesse meg, hanem kulturális, gazdasági és politikai téren is béklyót kössön az eddig szabadon fejlődő magyar földterületre.

A Károlyi Mihály által Belgrádban megkötött fegyverszüneti tárgyaláson meghozott szerződés volt tulajdonképen elindítója az Erdély elleni invázióknak. Köztudomású ugyanis, hogy az úgynevezett belgrádi fegyverszüneti megállapodást megelőzőleg az olasz vezérkari főnök — Diaz — által megkötött s úgy az olasz hadsereg főparancsnokság, mint az Entente és

az Egyesült Államok nevében is jóváhagyott fegyverszüneti szerződés Magyarország történelmi határait jelölte ki a magyar és általában a Monarchia régi határvonalában, a csapatoknak ide kellett volna visszavonulniuk.

Ugyanez időben Erdély katonai helyzete valószínűleg annyira erős volt (1918 november elején), hogy az ott állomásozó különféle katonai alakulatok e legen dő¹ nek bizonyultak volna arra, hogy az Erdélyt érő támadás esetén kellő védelmet nyújthattak volna a lakosságnak.

Ám, ez a feltevés és az ott levő katonai erőkhöz vetett bizalom korainak bizonyult, mert a Károlyi féle szerencsétlen kormány hadügyi intézkedése szétzüllesztette azokat a katonai csoportokat/ amelyek Erdélyt megvédeni képesek lettek volna. A szélrózsza minden irányában elszéledtek a »nem akarok katonát látni« esztelen hadügyminiszteri kijelentésre az egyes csapatostek kötelékében szolgáló katonák s ott maradtak az üresen hagyott katonai telepek és, pótzászlóalj-alakulatok néhány tiszt és figyelembe sem vehető, elenyésző csekélyszámú legénységgel együtt. Ott maradtak a még mindig rendkívül nagy mennyiségű hadianyaggal es különféle katonai felszereléssel megtöltött raktárak, amelyek azután nemsokára

szabad prédájává váltak az Erdélyt előzőnő ellen-
ségnek.

A szerencsétlen Károlyi-kormány fele belgrádi fegyverszüneti szerződés, az ugyanakkor elhangzott meggondolatlan hadügyminiszteri kijelentés felszabadította Magyarországot ellenségeit s megindult azoknak áradata mindenfelől a nehéz megpróbáltatásokat meg-
érő országba.

A délnémet hadsereg Romániából történt elvonulása után közvetlen megindult a román királyi hadsereg bevonulása Erdélybe, a Kárpátok nyitvaálló hegyszorosain át, hogy megszállják Erdélynek a Maros folyóig terjedő területeit, ahonnan a magyar kormány — szigorúan ügyelve a belgrádi fegyverszüneti szerződésben vállalt kötelezettségekre — már előre kivonta a még ottlévő katonai alakulatok gyenge létszámait s az egyes városokban és községekben most már csak a magyar közigazgatási hatóságok maradtak megí s a helyi védelemre mindenütt nemzetőrségek alakultak, amelyek azonban nem a hadügy, hanem a belügyi igazgatásnak, mint legfőbb szervnek fennhatósága alá kerültek.

Noha a román királyi megszálló hadseregnek a hegyszorosokon keresztül vonuló csapatai Erdély föld-

jére lépésről-lépésre, meglehetősen lassú és körültekintő módon nyomultak előre s kezdték meg a Maros folyóig terjedő terület megszállásának foganatosítását, mégis megtörtént, hogy a magyar hatóságok s köztük néhány katonai parancsnokság is emberek hiányában nem voltak képesek kiüríteni és megmenteni az értékes hadianyagokat, ruházatot, felszerelést, sőt némely helyen a pénztárakat is s főleg a raktárakban megmaradt élelmiszereket, úgyhogy ezek minden nehézség nélkül kerültek a megszállók birtokába.

Mi sem természetesebb, hogy a megszállás megindulásával a magyar és székely lakosság a megszállásra kiürített területeken teljesen védtelenül állott.

Az erdélyi románság józanságának és magatartásának tudható be, hogy a soraiban élő és a megszállás megkezdésével gombamódjára megszaporodó agitátorai heves ösztönzése dacára is elkerülhető volt kezdetben a nagyobb mérvű vérontás, de mégsem voltak elkerülhetők azok az összeütközések, amelyek a megszállás kezdetén fordultak elő, legnagyobb részben mindazon területeken, ahol a megszálló román hadsereg még be nem érkezett. Itt ugyanis nemzetörök tartották fenn a rendet helyenként, magyarok,

székelyek, szászok és románok. Mihelyt egy várost, vagy községet elértek a megszállók, az ott szolgálatot teljesítő nemzetőrség megszűnt tovább létezni s fegyvereit és felszereléseit köteles volt a megszálló csapat rendelkezésére bocsájtani. E szigorú rendelet alól csak a román nemzetőrség tagjai képeztek kivételt, akik azután rendszerint csatlakoztak a megszállók csapataihoz s őket nemcsak a szükséges útmutatásokkal és kalauzolásokkal látták el, hanem legtöbb esetben fegyverrel, lőszerral és élelmiszerekkel is.

Ezek a fegyverek és lőszertermészetesen az osztrák-magyar hadsereg fegyver- és lőszerkészleteiből valók voltak, amelyeket a zűrzavaros idők folyamán fanatikus agitátorok szívós kitartással gyűjtöttek össze faluról-falura járva s azokat legtöbbször pénzért vásárolták meg az otthonukba a világháborúból fegyveresen hazaszéledt, vagy fegyverét és katonai felszerelését igen sok esetben önkényesen eldobó katonáktól. Gyakran látható volt, hogy egyes vidéki kis vasúti állomások pályaudvarai mellett elhúzódó árkok tele voltak dobálva fegyverekkel, vagy más katonai felszerelésekkel, de az a falusi ház sem volt ritka, ahol két-három darab katonai fegyver, vagy katonai felszerelés ne lett volna található. Nem beszélve arról,

hogy egy falu templomának oltára alatt egy ízben három darab gépfegyver és hozzávaló töltények mintegy 10800 darabban voltak feltalálhatók s azok ott természetesen le is foglaltattak.

A belgrádi fegyverszüneti szerződés értelmében a »rendfenntartás« ürügye alatt Erdély földjére beözönlő román csapatok Brassó, Nagyszeben, Fogaras, majd Marosvásárhely stb. városok fokozatos megszállása után mintegy 4—5 hét alatt elérték a Maros vonalát, mint amelyet a délkelet-európai Entente hadseregfőparancsnokság elsőízben u. n. demarkációs vonalként jelölt meg a magyar és a román ideiglenes határain.

Már ekkor világosan állott minden erdélyi magyar és székely előtt, hogy ez az állapot most már nemcsak egy egyszerű »rendcsinálás«, »rendfenntartás«, hanem olyan területi foglalás, amelyeknek az ország testéhez való visszajuttatása hosszú időközön keresztül bizonytalan és kétséges. Igazolta ezt a feltevést az is, hogy a megszállott területeken a románok lázasan kezdtek berendezkedni s hogy amikor minden nagyobb várost vagy helyiséget elérték — azokat, mindenkor királyuk, Ferdinánd nevében vették át, mint most már olyan területet, amely ezután már Ro-

mánia kebelébe fog tartozni. Az ily módon átvett városok és községek védtelenül maradt lakosságának szomorú helyzetét nyilván enyhíteni látszott az az állapot, hogy az ilyen városokat és községeket megszálló katonaság parancsnokságai egyenlőre mindennütt meghagyták a városok és községek magyar vezetőségét, már csak azért is mert ezeknek helyét saját embereikkel betölteni egyenlőre úgysem lettek volna képesek.

Az így megszállott területekre bevonuló katonaság első intézkedése az volt, hogy a fegyvereket be kellett a lakosságnak szolgáltatnia, valamint a birtokukban levő kardot, szuronyt, töltényt és más hadiszereket (kézigránátot, gépfegyvert, majd különféle katonai eszközöket stb.) majd korlátozták a lakosság szabadmozgási lehetőségét, megtiltották azt, hogy este hat órán túl senki a lakosság közül el ne hagyja otthonát, de azonkívül szigorú rendelet volt abban az irányban is, hogy senki a városából vagy községéből még a legközelebbi helységekbe és környékükre külön névre szóló igazolvány nélkül el ne mehessen. E megszállott területeken megkezdődött a rekvirálás: fegyverek, állati takarmányok és igás állatok összeszedése. Azonkívül pedig az állattartó gazdák köte-

lesek voltak hetenként egy-egy napig ingyen fuvart teljesíteni a megszálló katonaság részére, ahol azután lőszert, katonai felszereléseket, élelmet vittek az előnyomuló csapatok után, legtöbb esetben ilyenkor sem az igásfüvar, sem a gazda többé haza nem jutott. Megmaradt helyettük egy igazolójegy, mely »tanúsította«, hogy elindult az országában »rendcsinálásra« benyomuló idegen katonaság szolgálatába, de örökre nyoma veszett.

Alig helyezkedett el a Maros vonalárai megszálló román katonaság, parancsnoksága sebtében kijelölt új állomáshelyeire, máris működésbe lépett a bukaresti román diplomácia, újabb célok és sikerek érdekében. Most már a Maros vonalának átlépését szorgalmazták az Ententenél és a délkeleti hadsereg főparancsnokságánál ezirányú eljárásuk sikerre vezetett ismét, mert engedélyt nyertek a Maros vonalának átlépésére, s így lehetőséget kaptak ahhoz, hogy »fontos hadászati« szempontból most már Kolozsvárt s az északkelet felé eső városokat (Dés, Nagybánya, stb.) is megszállhassák.

Így következett el 1918. december 21-én Dés, december 24-en pedig Kolozsvár megszállása.

Ugyanekkor az időközben a már elmondottak szerint a lehető legnagyobb gyorsasággal és lelkesedéssel felszerelt magyar és székely csapatok akként állottak fel, hogy «a románoknak Kolozsvárra történő közvetlen bevonulása előtt ott állomásozó 21. honvéd gyalogezrednek 3. zászlóalja közül «gy Csúcsára, egy Bánffyhunyadra, egy zászlóalj pedig Egeresre helyezkedett ki, míg a volt dési 32. honvéd gyalogezred, míg szét nem oszlott, tisztii és legénységi állománya, a szilágymegyei Zsibóra és Tasnádra, valamint egy kis részük Szilágycsehbe vonult, míg a volt brassói 24. honvéd gyalogezred töredékéből alakult különítmény teljes törzskara és legénysége Szilágy vármegye székhelyén, Zilahon nyert állomáshelyet. Megjegyzendő, hogy az időközben lázas sietséggel végzett csapatfelszerelés annyira haladt már előre, hogy a most említett csapattek fegyverrel és löszszel való felszerelése meglehetősen mérvben kielégítést nyert, de még mindig messze állott attól, hogy huzamosabb ellenállást, vagy nagyobb mérvű hadműveletet képesek lettek volna végrehajtani, a már említett hiányok miatt.

Közben érkezett meg az Entente értesítése, amely — nyilván újabb román közbenjárásra, — ismét új

demarkációs vonalat jelölt ki és pedig a Bánffyhunyadot Nagybányával összekötő irányvonalban, azonban ez már csak jóformán papíron volt kijelölve, miután azt semmiféle román csapattest nem tartotta be, hanem azon egyszerűen áthaladva, most már Szilágy vármegye területe felé, a Szamos folyón átkelve, egyrésziük Zsibó irányába, majd pedig Csúcsánál kezdék meg előnyomulásukat.

Ekkor már négy román hadosztály vonult előre a különben védtelen Erdéjy területén, úgymint az 1. és 2. román vadász, valamint a 7. és 6. gyaloghad^oosztályok s la-mi kor a Székelyhadosztály védelmi irányvonal a most már Csúcsán alul — Csizér, Bóján, Kraszna, Varsolc, majd Hadadon át — Szilágycsehen keresztül csaknem Máramarosszigetig húzódott fel, kezdetét vette a hadosztály valóságos ellenállása, mely most már jóidőre meg is állította a román előnypmur^lást. Itt le kell szegezni azi a valóságot, hogy a Székelyhadosztálynak sohasem volt támadó szándéka, csupán arra szorítkozott, hogy szervezkedésének befejezésével, megerősödv e ellentállhasson a román támadásnak. Kétségkívül szomorú valóság volt azonban, hogy a szervezkedés, a felszerelés, még most is ten-

gernyi sok nehézségbe ütközött, hiszen segítségről, vagy támogatásról szó sem lehetett.

A Károlyi-kormány a legnagyobb ellenszennvel kísértette a Hadosztály szervezkedését, s ahol csak lehetett, nemhogy segítette volna, hanem akadályokat gördített útjába. Úgyhogy a Hadosztály parancsnoksága és vezérkara igen bölcsen járt el akkor, amidőn belátva a Károlyi-kormány hazafiatlanságát, sajátmaga igyekezett bárminő áldozattal is megszerezni azokat a felszereléseket, amelyekre a Hadosztálynak szüksége volt.

Ezzel a munkával pedig nem lehetett sokáig késni, mert a román csapatok sietve nyomultak előre, mindaddig, amíg a Csúcsa—Zilah—Nagybánya-irányába eső vonalat elérve, szemben nem találták magukat a Székelyhadosztály csapataival.

Ugyanekkor azonban a székelyek vonala a színy-nyérváraljai vonaltól számítva, mint említve volt, csaknem Máramarosszigetig terjedt. E vonalon állottak fel a székely csapatok, szemben a mégy hadosztály román reguláris sereggel, akik ekkor már hiányzó felszereléseiket a magáramaradt erdélyi katonai raktárakból kiegészítették, támogatva az erdélyi román lakosság mindenféle jótéteményeivel, legtöbb helyen

francia vezetés és irányítás mellett helyezkedtek el a székely csapatokkal szemben, s ez volt a helyzet 1919. évi április hó 16. napjáig, amikor az általános offenzíva megindult a Székelyhadosztály csapatai ellen.

A Hadosztály harcai védelmi és pedig kettős védelmi harcok voltak.

Szemben állottak a számban, felszerelésben mindjobban megerősödő románokkal.

Hátuk mögött pedig nem kevésbé veszedelmes ellenség volt: az időközben megbukott Károlyi-kormány tanácsköztársasági formára átvedlett vörös katonai tömege: a nemzetközi proletariátus csapatai, akiken mindannyiokon vadonatúj ruha és bakancs is volt, fegyverzetük teljesen jó és teljes felszerelésük semmi kívánnivalót sem hagyott maga után, azonban emberanyaga megbízhatatlan, akik mindegyikének lelkét csupán az egyéni haszonlesés, vagy rekvirálás, esetleges rablás vágya töltötte csak be, de ahol teljesen hiányzott a haza szent fogalma iránti tudat és ismeretlen volt a lelkesedés és ez nem is volt csoda, mert hiszen ezek szemé nem az integer Magyarország épségén nyugodott, hanem teli szájjal hirdetve az »istenik« nemzetköziséget, a halálbüntetéssel »eltiltott«

szeszessital fogyasztás tilalmának dacára, legtöbbjük alkoholos mámorban éltette a »szabaddá vált« proletariátust, s bár »katonát látni nem akarok« jelszót csak a frontra menetel alkalmával hangoztatták, a főváros utcái telve voltak az itthon sétáló vörös csőcselékkel, de a haza segítségére sietni, vagy a haza iránt kötelességet teljesíteni, — erre nem gondoltak, s arról hallani sem akartak. S ez nem is volt csodálható, mert hol volt előttük ekkor a haza, amikor maga a tanácsköztársasági elnök és külügyi biztos gyakran tett olyan irányú kijelentéseket, hogy a tanácskormánynak egyedüli főcélja az ország bolsevizálása s nem pedig Magyarország integritásának a megvédelmezése.

Ilyen körülmények között mit várhatott a Székelyhadosztály és mit várhattak annak lelkes vezetői abban az irányban, hogy a »hivatalos« kormánytól segítséget kapjanak? A Hadosztály inkább azonban lemondott a várható segítségről, d& nem volt hajlandó együttműködni a vörös katonasággal, azon egyszerű oknál fogva, mert katonái nem voltak bolsevista érzelműek, sem az erdélyi magyar, sem «a székely katona nem ismerte a bolsevizmus tanát, s nem is lehetett őket ezirányban befolyásolni. A Hadosztály

becsületes ellenállásán megtört minden efajta kísérlet, s ha az a kísérlet ilyen irányban erőszakossággá fajult, úgy nem egy esetben történt meg, hogy a vörös eszmét ismertetni leránduló agitátor véres fejjel volt kénytelen visszavonulni, meddőnek bizonyult tanításainak színhelyéről.

Ha a pártatlan szemlélő megállapítani igyekezett volna, hogy a Székelyhadosztály irányában a románoknak, avagy a nemzetközi proletárokból alakult vörös katonának volt-e nagyobb ellenszenv, megállapítható, hogy ez mindkét részről egyenlő hatású és elképzelésű volt. Ez érthető is volt, mert a Székelyhadosztály lelkiileg és politikailag messze távol állott a vörös bolsevista eszméktől és cselekvésének egyetlen célja volt: Erdélynek a románoktól való visszaszerzése, szabadságának és földjének biztosítása.

A szomorú 1919. évi április hava nagy változást hozott a Székelyhadosztályra. Ugyanis e hónap 16-ára megindult az általános román támadás Erdélynek még meg nem szállott területi része ellen.

A mindén oldalról megtámadott ország helyzete még súlyosabbá vált 1919. évi április hó 16. napján, amikor most már valóságban megindult a román támadás a csúcsai — Szinnyérváraljától csaknem egé-

szén Mámarosszigetig terjedő — vonalon. Bár ez nem jött teljesen váratlanul, mégis a Hadosztálynak minden egyes embere érezte, hogy itt most döntő cselekvések színhelye lesz a még szabadon levő erdélyi terület. A román csapatok felvonulása és ide-oda való tolása e határnapot megelőzőleg már napokkal azelőtt megindult és nem kerülte el a Hadosztály éber figyelmét, de olyan jelek is voltak, hogy a románok némely helyen visszavonulásra készültek. A csapataikat bevagonírozták, állatállományaikat a már általuk birtokba vett területnek belső részeibe szállították s ezekből a jelekből arra lehetett következtetni, hogy a megindítandó offenzíva sikerében maga a román vezérkar sem bízott.

Ez a siker csakugyan nem is következett volna be, ha a román királyi hadsereg váratlan segítséget, illetőleg segítőkezést nem kap a tanácskormány vörös csapatainak azon támadásaiban, amelyeket ezek a székelyek csapatai ellen egyszerre több helyen és időben is orvul megkíséreltek.

A helyzet ugyanis közvetlenül az volt, hogy a román általános támadásnak 1919. évi április 16-ával történt bekövetkezésével egyidejűleg a budapesti tanácskormány több vörös zászlóaljat indított Budapest-

ről a székely csapatok »megsegítésére«. Tulajdonképe s pedig azzal a titkos célzattal, hogy ahol csak lehet, gyengítsék a székelyek ellenállását, mivel már ekkor Budapesten az a hír járta, hogy ha a székelyek győznek a románok ellen, akkor közvetlen utána a tanácskormányt és vezetőit fogják megtámadni. — Úgyhogy a tanácskormány szemszögéből nézve a helyzetet: a vörös hadsereg egyenlő mértékkel mérte a gyűlöletet úgy a Székelyhadbsztály, mint a román hadsereg csapataival szemben, minthogy mindkettőnek előretörése az ő uralmuk pusztulását jelentette. A zűrzavart az is növelte, hogy a Székelyhadosztály parancsnokságához szigorú rendelet érkezett abban az irányban, hogy a román előrenyomuló csapatokkal egyidejűleg szintén a rend fenntartására jövő »francia« csapatokat sem tűz alá venni, sem megtámadni nem szabad.

Az általános román előnyomulás első napjának kora reggelén azután kiderült, hogy a »franciáknak« nyoma sincs. Ellenben a valóban francia ruházatba beöltöztetett katonaság — román. De volt eset, hogy a tüzérségük valóban francia tiszték vezetése mellett nyomult előre. Ezt bizonyította éppen a Varsolc—Kraszna irányban elfekvő 24. gyalogezredből alakult

különítmény hadászati területén felvonuló román tüzésérg, melynek működését valóban precíz pontosság jellemezte, s olyan biztos találatú volt, hogy ez elöl a székely különítménynek Budapestről lekerült is a vörösök által megrongált ágyúit kétízben is vissza kellett vonni a tűzvonalból (Varsolc 1919 április 16-án reggel 4 óra, második esetben ugyanakkor fél 7 órakor, Oláhkecel—Karaklán irány, Zászlóaljparancsnokság rendelete,.....ütegjelentés).

A vég kezdetét jelentő április 16-át megelőző általános román támadást követő napon a budapesti tanácskormány »segítséget« küldött a székely front Cszizer—Kraszna—Szilágysomlyó szakaszára, agy a budapesti 1. vörös gyalogezred 2. zászlóalját kitevő mintegy 480 ember személyében, akiknek megjelenése vegyes érzelmeket keltett a legegyszerűbb székely katonában is. Bizalomkeltőnek nem igen volt mondható külsejük, ellenben egy-egy katonán anynyiféle emberöldöklő szerszám voít, hogy szükség esetén ebből egy félészakaszt bátran fel lehetett volna szerelni.

A valóságnak megfelelt azonban, hogy elsőrangú ruházatban, meleg téli katona bekecsben, báránybőr sapkában, teljesen új állapotban levő bakancsban je-

lentek meg. Feltűnő volt, hogy minden egyes emberüknél egy-két darab hatalmas katonai pisztoly is volt.

De legélénkebb felszerelést viselt maga a parancsnok »elvtárs«, aki teljesen ellentétben embereivel szemben, az igen hideg, havas idő dacára egyszerű tengerészlúzban és sapkában, derekán antantszíjjon lelógó hatalmas magyar huszárkard, majd szürke nadrág, melynek két szára vadonatúj katonai bakancsban végződött s a bakancsokon fényes tisztisarkantyú.

Még a komoly helyzetben is megcsodálásra méltó jelenség volt, ki lakonikus rövidséggel jelentette be a varsolci katonai parancsnokságon, hogy az általános román támadás hírére külön vonaton érkeztek le Székelyhídon át Budapestről a szilágysomlyói állomásra s (onnan gyalog tették meg az utat s nyomban indulnak a románok »megtámadására«). Sűrgették egyben a parancsnokságot, hogy ennélfogva elfogadható útbaigazítást adnának számukra arranézve, hogy hol találhatóak a románok.

Kijelentette a parancsnok elvtárs, hogy zászlóaljja elsőrangú élelmezést s fejenként naponta félliter

bort!? (a Székelyhadosztály tagjainál halálbüntetés-terhe mellett tilos volt a vonalban a szeszessel fogyasztás, — árusítóit pedig vagyonekbozással büntették), kell kapniok, — mint mondotta, — ilyen utasítással bocsájtotta el őket Budapestről felső parancsnokságuk.

A Varsókon székelő hadosztály különítmény parancsnoksága a váratlanul beérkező vörös zászlóaljat emberségesen fogadta. A falu legjobb utcáját jelölte la szállásul számukra; s miután estére járt az idő, két állatot levágattatván, nyomban tisztességes vacsorát adatott a zászlóalj minden egyes emberének.

Eddig nem is volt baj.

A baj a bornál kezdődött. A vacsora elfogyasztása után a vörösök követelni kezdték a boradagot, előbb lassan, majd egyre hangosabbak voltak, nem-sokára azután vezetőjük megjelent a katonai parancsnokságon és erélyesen követelni kezdte a fejadagonként nekijáró félliter bort, mert, mint mondotta, ez benne foglaltatik az ő »megállapodásuk«-ban. Amikor pedig a katonai parancsnokság kereken kijelentette, hogy borról szó sem lehet, fenyegetőzni kezdett hogy »intézkedik«, s ezzel eltávozott.

Az »intézkedés« pedig abban állott, hogy em-

berei fékevesztetten a csendes falu utcáin lövöldözni kezdtek, fölverték a román ágyútűzben már sokszor szenvedett lakosság békés estéjét, s tartani lehetett attól, hogy a féktelen zavar és eszeveszett lövöldözés ártatlan emberáldozatokat is követel, s ezért itt cselekedni kellett.

A cselekedetet egy székely tüzérszázados D. .y hajtotta végre 40 emberével — székely furfanggal.

Egyedül bement a lázongók közé s kijelentette, hogy egy félórán belül lesz »meleg bor«. Erre mély csend következett, sőt a századost meg is éljenezték, bár a csapat több, mint fele valami nemzetközi brigádhoz tartózhatott, miután alig beszélte közülük egy-kettő a magyar nyelvet.

Ugyanekkor elrendelte a százados, hogy félórán belül minden egyes katona teljesen fegyvertelenül, csupán egy-egy sajkával, jelenjék meg csapatba özszeállva a varsolci kastély udvarán borért.

Ezalatt a kastély udvarán levő fák és bokrok között elhelyezkedett a százados 40 embere.

Amikor a zártrendben felvonuló, de folyton zajongó, mintegy 480 főnyi csapat bevonult a kastély udvarára s várt a bor kiosztására, — az adott jelle a százados emberei őket körülfojták, az »úttestre

kimenni kényszerítették és onnan gyalog a szilágy-somlyói vasúti állomásra bekísérték, majd ugyanott őket nyomban vagonokba rakva, a lezárt vagonokat mozdonyal ellátva, haladéktalanul Budapestre indították, s a vörös gyalogezred 2. zászlóaljának szereplése ezáltal véget is ért.

A hadosztály ruhához, fegyverhez és lőszerhez jutva, másnap ütközetbe vonult.

Az 1919. évi április 13. napján megindult román támadás alkalmával a Hadosztály vonala a Belényestől északra fekvő harcvonal terület, — egészen a Tisza felső folyásáig terjedve, e rendkívül széles sávon, tekintve a Hadosztály létszámát, a területhez viszonyítva csekély számú katonaság állott. Amikor pedig a Csúcsánál elhelyezkedett kolozsvári 21. honvéd gyalogezred II. zászlóalját vörös katonaság váltotta fel, mely a román támadásnak ellenállni már az első órában sem tudott, megkezdődött a Hadosztály lassú visszavonulása.

Ugyanis a legjobban veszélyeztetett helyen — Csúcsánál — ki volt téve a Hadosztály jobbszárnya a bekerítésnek s így nemcsak ezen a részen, hanem a Kraszna—Varsólc—Hadad—Szilágycseh irányában elhelyezkedett csapatok is megkezdték a visszavonu-

lást Székelyhíd, illetve Tasnád, majd Vámospércs— Debrecen felé, hogy eleget tegyenek a hadosztályparancsnokság azon észszerű rendelkezésének, hogy a Nyírségen, lehetőleg Mátészalka környékén csoportosuljanak, majd itt veszteségeiket és felszereléseiket a lehetőségig kiegészítve s az amúgy is túl-méretezett védelmi vonalat megrövidítve, az erőiket összpontosítsák.

Szükség volt erre azért is, mert a Hadosztály háta mögött álló vörös csapatok állandóan támadóara léptek fel az egyes székely különítményekkel szemben, s már oda fejlődött a helyzet, hogy a Hadosztály csapatai kétfelől: a román és a vörös támadásokat is ki kellett védjék.

Bár remény volt ama, hogy a románok a hirtelen megszállott s az 1919. április 16. után birtokukba vett területeknek szélén egyelőre megállva, időt adnak a székely csapatoknak, hogy a most már kellemetlenné váló vörös támadásokkal egyszersmindenkorra leszámoljanak, s bár erre a Hadosztály kész is volt, e tervet keresztülvinni nem lehetett, me|r| időközben a románok a pár napon át szüneteltetett támadásokat újból megkezdték, s ezáltal elmaradt a székelyek részéről a vörös csapatok visszaszorítása,

s ehelyett most már még meglévő erejükkel a románok ellen voltak kénytelenek fordulni.

Nagyobb ütközet kezdődött így meg Mátészalka környékén, majd Nyírbakta és Nyírbátor környékén is, de ekkor már a románok újból előnyomultak, az így hirtelen bekövetkezett előnyomulás következtében a székelyek csapatai egymást támogatni nem bírván, újbóli visszavonulást hajtottak végre, a Nyírség északi részeiben.

Itt azután gyors egymásutánban érték egymást a vég eseményei.

A hadosztálynak összpontosítása és átcsoportosítása bár megtörtént és kedvező kilátások voltak arra, hogy a Hadosztály áttöri magát úgy a románok vonalán, mint képes lesz visszaszorítani a vörös hordát is, — a parancsnokság által nagy gondossággal előkészített haditervet megbénította a lőszerhiány, s ennek pótlása most már teljesen lehetlenné vált.

Elkövetkezett a vég!

Reménytelen volt a helyzet, anyagi: fegyver és más anyag hiánya ijesztő mérvben jelentkezett.

A Hadosztály csapatai különösen az élelmezési hiányok, majd a folytonos éjjel-nappalokon át tartó fárasztó gyalogolások miatt nagyon sokat szenvedtek.

Ekkor került a legsúlyosabb megoldás elé a hadosztályparancsnokság,

Két út állott előtte:

Az egyik: belevezetni a megfáradt, egy világháború minden szenvedését már kiállott, s itt, eme emésztő harcok alatt egy napot sem pihenő, kötelességét mindvégig becsülettel teljesítő, a bolsevizmus eszméit csak távolról sem ismerő magyar és székely katonák tömegét a vörös hadsereg kötelékébe és ezáltal felvenni ideig-óráig azt a harcot, amelynek kimenetele már amúgy sem lehetett kétséges, — mint-hogy a vörös hadsereg hadianyag és lőszerraktárai sem voltak ekkor már olyan mérvűek, hc^gy egy esetleges hosszabb időn át tartó háború esetén a szükségleteiket kielégíthették volna, s mindezen felül pedig feladni azt az elvet, amit élet-halál harcai között mindenkor a leghűségesebb szolgálattal szem előtt tartott minden egyes katona: Erdély visszaszerzésére és az integer Magyarország megvédelmezésére iránnyuló törekvéseit, — avagy látva a végei: a felesleges véráldozat elkerülése végett megszüntetni a további, kilátástalan harcot, — rendkívül súlyos és felelősségteljes helyzet volt!

Talán sok vitára is adhatna okot e kérdésnek elbírálása. Az e felett vitázók bizonyára ma is még két pártra szakadnának: kik mellette, kik ellene.

Ma, húsz év távlatából nézve e súlyos és felette kényes feladat megoldását, bátran el lehet mondani; hogy a hadosztályparancsnokságnak, — annak legénysége meghallgatása után, — végbevitt döntése, miszerint fegyverszünetet kötött a románokkal, az akkori adott helyzetben, bölcs és helyénálló olyan cselekedet volt, amiért elviselve ugyan a fegyverszünet után átszenvedett román fogságot, — minden egyes székelyhadosztálybeli katona lelkére — legyen az tiszt vagy közlegény, — egyformán teljes megnyugvással hatott.

Bizonyos ugyanis, ha a parancsnokság nem a fegyverszüneti megoldást, hanem a már jóelőre látható, kilátástalan harcot választotta volna, cselekedetével rendkívül súlyos bonyodalmakat és felesleges véráldozatot idézett volna elő. Vagyis ha a hadosztályparancsnokság nem mérlegelte volna bölcsen és igazságosan az akkori adott helyzetet, hanem hallgatva a tanácskormány hadügyi népbiztosának arra az utasítására, hogy a románok elleni harcait teljesen feladva, csatlakozzék a vörös hadsereghez, az amúgy

is súlyos bajokban vergődő ország helyzetét még jobban nehezítette volna.

A csatlakozásnak első és veszedelmes következménye ugyanis az lett volna, hogy a Hadosztály legénysége hatalmába került volna a legszélsőségszebb bolsevista tanoknak, meglevő erejével pedig növelte volna a vörös uralom napjait amely alatt még így is rettenetes mérvben szenvedett az ország, de előtte állott az a lehetőség is, hocjy a románokkal harcba bocsátkozva, a talán nagyobb számban megnövekedett Hadosztály Erdélynek egy még előre nem látható nagyságú területére visszaszorította volna a románokat, de ugyanakkor magával hozta volna a vörös hamis tanok mindent megmérgező csíráját, — megnövelte volna a vörös uralmat s ezáltal mégjobban felhívta volna a külföld, illetve az Entente figyelmét az akkori itteni helyzetekre, de legfőképen el nem vitatható segítséget nyújtott volna önként annak a román állításnak és alkalmat szolgáltatott volna nekik mégjobban abban az irányban, hogy bevonulásuk Erdély és így Magyarország területére azért volt szükséges, mert itt rohamosan terjedt a bolsevizmus s ez nemcsak a közvetlen szomszédoknak, halnem egész Európa békéjének veszélyét foglalta magában.

A Székelyhadosztály parancsnoksága tehát bölcsen fogta fel az adott helyzetet, amikor a másik út: a fegyverletétel mellett döntött, s azt végre is hajtotta.

Most itt e szerény sorok át kell egy pillanatra alakuljanak az emlékezés soraivá.

Megemlékezni a halottakról, megemlékezni az élőkről!

A Székelyhadosztály dicső, hősi halottai: e sokat szenvedett nemzet számtalan sok névtelen vértanúi, akiknek pihenésük csak talán aizért könnyebb, mert legnagyobb részük hazai földben alussza örök álmát.

Emlékük legyen áldott!

Hős vérukkal megöntözött földje e hazának legyen nagyobb, mint volt eddig!

Emlékezni az élőkről s ezek legnagyobbikáról: a Székelyhadosztály volt parancsnoka: szentkereszt-hegyi Kratochvil Károly akkori ezredesről.

Életrajzát megírni az életrajzírók hivatottak.

Fényes katonai ténykedéseinek jutalmát igazolta az elképzelhető legmagasabb katonai kitüntetés: a Mária Terézia-rend.

Ha volt egy Kossuthja az Alföldnek, Bemje Erdélynek egy vérzivatarokkal teljes szabadságharc alatt,

ágyúöntő Gábor Áronja a székelyeknek, — úgy az 1918—1919. évek rettenetes káoszaiban magára hagyott Erdély hős katonája, vezére és megmentője ez az ősz katona volt.

De nemcsak vezér volt ez a parancsnok, hanem diplomata is, aki a, reá nehezedett rettenetes, felelősségteljes hivatása közepette mindig meg tudta találni azt a helyes utat, ami hivatásához is méltóan, a legcélszerűbben szolgálta hazájának ügyét. Meg nem alkuvó, bátor magatartása tiszteletet vívott ki számára nemcsak tisztjei és katonái között, akiknek atyja volt, de a Hadosztályával szembenálló ellenség is tisztelte benne a hazájáért minden áldozatot meghozó önfeláldozását, s különösen azt, hogy egyedül, magára hagyatva vállalta cselekedeteinek azt a súlyát, ami egy végveszélybe jutott haza körül csoportosuló, szinte megszámlálhatatlan szenvedések között — egy hibáján kívül álló végzettszerű fegyverletétel mellett, — a magyar történelem sorsfordulataiban ilyenkor egy vezért kísérni szokott!

A Hadosztály döntésének megfelelően a fegyverletétel a magyar és román részről előkészítve, megtörtént, s annyi dicsőséggel, kitartással, páratlan szenvedéseket átvészelve, 1919. évi április hó 26.

napján a Székelyhadosztály Demecsernél lerakta a fegyvereit.

Az örök magyar szenvedés ismét gazdagabb lett azzal a tudattal, hogy itt újra földre hullottak a még nemrég fél Európán át fénylő magyar és székely fegyverek, s néma tehetetlenségében vergődött e nemzet akkor, porbahullott a székely lobogó, s mindez a magyar haza földjén — akárcsak Világosnál, hetvenegy évvel azelőtt.

*

A fegyverletétel után, bár az 1919. évii április hó 26. napján a magyar és román bizottság által felvett jegyzőkönyvben foglalt megállapodás szerint úgy a tiszteknek, mint a legénységnek internálása megegyezés folytán elfogadtatott, e megállapodást a románok be nem tartották, hanem a fegyverét lehető, de magát soha meg nem adó, egyáltalán le nem győzött Hadosztály embereit részben Brassóba, részben Románia belsejébe vitték, s ott velük, mint hadifoglyokkal bántak. Majd sok szenvedéseken átmenve, 6—8 hónapi fogság elszenvéde után hagyták el a számukra kijelölt táborokat.

VIII. FEJEZET.

A székely nemzeti tanács működése és érdeme.

A Székelyhadosztály megteremtése szorosan a székely nemzeti tanács működéséhez fűződik.

Sok szó esett arról, hogy mennyi áldozatra volt szükség ahhoz, míg ez a derék katonai alakulat létrejött. Mennyi fáradozást, kitartást, meg nem alkuvó igyekezetet kellett tanúsítaniuk e tanács lelkes tagjainak, hogy összehozhassák azt az anyagi és erkölcsi erőt, ami e hadosztály felállításához szükséges volt.

Köztudomású, hogy Erdély már az 1916. évi augusztus havában bekövetkezett első invázió alkalmával is csaknem védtelenül állott, a Kárpátok hegyszorosain, mintegy nyitott kapukon át feltartóztathatatlanul vonult be a támadó ellenség. Az a csekélyszámú csendőrség és pénzügyőrség, akik ekkor ezeken a helyeiken állottak, csak a rendes békeidőben is ott szolgálatot teljesítő egyének kis csoportja volt, amely

azonban a benyomuló ellenséget feltartóztatni természetesen képtelen volt.

De 1918. év decemberében a helyzet még az előbbinél is rosszabb volt. A nagyszebeni hadtestparancsnokság körletében levő különböző katonai alakulatoknak tulajdonképpen csak a kenetei voltak meg már itthon, a katonaság nagyrésze még a különböző frontokon tartózkodott, azok pedig, akik az ország határait visszatérésük közben elérték, közülük csak igen kevesen tértek haza pótzászlóaljaikhoz, hanem ehelyett egyszerűen széjjelszéledtek az ország különböző részein levő lakóhelyeikre.

A második román támadás alkalmával azonban még védtelenebbül állott Erdély területe. Lakosságát a hirtelen jött hatalomváltozás, de főleg az a pokoli zűrzavar, ami ekkor már úrrá vált az egész országban, teljesen megzavarta és annyira meglepte, hogy dermedt tehetetlenségében először a teljes elfásultság és beletörődés, valamint meg nem változtatható helyzetének reménytelensége szállotta meg a lelkeket. Már csaknem teljes volt a mentésről való lemondás, amikor a székelyek különböző helyeikre összehívott gyűléseikben erélyesen tiltakozni kezdtek Erdélynek Romániához való csatlakozása ellen, majd heves lö-

kést adott ennek az is, hogy a Gyulafehérváron 1918 december 1-én megtartott román gyűlésen a tulbiza-kodókat és zajongókat nagyrészből kudarc és csalódás érte, minthogy a várt egyhangú s a csatlakozást elementáris erővel kimondani remélt határozata csupán kierőszakolt többséggel jött létre; s a meghozott döntést maguk az erdélyi románok tekintélyes része is erősen ellenezte, míg ezzel szemben a Kolozsvárott 1918. év december havában megtartott s a csatlakozás kimondása ellen tiltakozó magyar és székely nagygyűlés olyan tömegeket vonzott magával, hogy a román gyulafehérvári határozatot számban és lelkesedésben sokszorosan felülmúló tömeg felrázta a letargiában szenvedőket s hatalmas lelkesedéssel indult meg Erdély megszervezése a román ellenállás és csatlakozási tervvel szemben.

Erdély tehát a világháború után nem önrendelkezési jog alapján — mert ezt hirdették — egyesült Romániával, hanem fegyveres erőszak útján. Az önrendelkezésről legfeljebb csak akkor lehetne szó, ha népszavazás döntött volna a csatlakozás kimondásáról, a gyulafehérvári 1918 december 1-én megtartott gyűlés még a legmerészebb fantáziával sem nevezhető »népszavazás« -nak.

Megindult a szervezkedés s ennek lelke volt a Székely Nemzeti Tanács.

Ennek a feladata az volt, hogy anyagi és erkölcsi tökélet gyűjtve lehetővé tegye egy olyan védelmi alakulat megszervezését, ami egyfelől biztosítja Erdély lakosságának nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül az általános védelmet, másfelől, hogy olyan megbízható emberek tömegéből jöjjön az össze, akik az iákkor mindenféle téves tanokkal szemben minden tekintetben szigorúan nemzeti alapon álljanak.

Súlyosan nehéz helyzetben volt a tanács tervének kivitelénél, mert a különböző frontokról hazaözönlő katonaság egy négyéves világháború minden szenvedését már kiállva, meglehetősen fáradt embertömegből állott.

De mindezekeken felül csaknem üres katonai anyag- és fegyverraktárak voltak mindenütt s így ilyen kilátások mellett a szervezés eredménye kezdetben nem volt valami biztató.

Azonban a lelkes hazaszeretet csodákat művelt.

Az elfáradt erdélyi magyar és székely katona látva hazájának végveszélyét, pillanatig sem habozott, önként tovább szolgálni.

A végletekig anyagiakban kiaknázott polgári la-

kosság őszinte lelkesedéssel áldozta fel filléreit a hadosztály megteremtésére, míg a Székely Nemzeti Tanács tagjai fáradhatatlanul dolgoztak a hadosztály felszerelésén a katonai parancsnoksággal együtt vállvetve.

Felette nehéz feladat volt ez.

A budapesti forradalmi kormánytól segítséget kérni hiábavaló volt. Az erre fordított idő és anyagi áldozat mindenkor kárbaveszett.

De a közvetlen Alföld népe is elszomorító közönyösséget tanúsított a szervezkedés támogatását illetőleg.

Mint történeti tény és e közöny jellemzését tanúsító magatartást illetőleg említhető meg, hogy a debreceni direktórium engedélyéhez híven a hadosztály részére 1919. évi január hó 17. napján kiutalt 2 vágón búzát egyik debreceni Péterfia utcai birtokos magas áron, készpénz ellenében és előre lefizetett összeg mellett sem volt hajlandó kiadni, azzal az indokolással, hogy »a székelyek csinálták a forradalmat*«

Amikor pedig meggyőzni igyekeztek a nyilván tévesen félrevezetett birtokost, kijelentette a következőket: »Az urak pedig menjenek haza s mondják

meg a tábornokuknak, hogy búzát nem adok, én nem tudom, mi az a román, ha pedig idejönne az én portámra, majd kiveri a Miska béres.«

Háromnap keserves út után a bizottság visszavért a tűzvonalba anélkül, hogy egy szem gabonát is hozott volna a fagyban és nagy nehézségek között élő hős katonáknak, akiken némelyikén már ruha sem volt, úgyszólván megtörtént az az eset is, hogy a magas hegyen, sziklákon (Csizéznél és Bójánál) zsebkendőjükkel maguk toldozgatták meg térdeiken kilyukadt nadrágjukat, miután a sziklákon való járóri előbbrejutást némelykor órákon át hasoncsúszva kellett megtenni, minthogy itt nemcsak a legerősebb volt a román ellenállás, hanem ténykedésüket hathatósan támogatva a fanatizált, félrevezetett, de máskülönben mindig békés és csendes román lakosság is.

Ezt követőleg a Vámospércsen át Debrecenbe történt bejutás alkalmával a vasúti pályaudvaron a székely különítményt nehéz géppuska- és gyalogsági fegyvertűz alá vették egy oda közvetlen akkor bejutó munkás zászlóalj csapatai, a különítmény soraiban számos halálozást és sebesülést okozva. Bár a vörösök tömege a városban óráról-óra szaporodott, vészes gyorsasággal közeledett a román csapatok éle s már

hallatszott Debrecen déli részénél a román ágyúszó s tűz alatt állott a keleti tanyarész is.

A támadás visszaverése közben mindannyian állandóan a bizonyára hős Miska béresre gondoltaink.

*

Különös meggyőződést szerzett azután a székely különítmény arról, hogy a pár héttel általa elébb kért több vágón búzamennyiséget a közvetlen a várost megszálló román katonaság teljes egészében elrekvirálta s azt egyszerűen lefoglalva a megszállott terület belsejébe szállította.

*

Amíg a székely nemzeti tanácsnak meg volt a lehetősége, hogy az erdélyi területen szervezze, segítse, támogassa a hadosztályt, ezt közvetlenül innen irányította. Helyzete itt meglehetősen kényes volt és felette nagy óvatosságot igényelt.

Kétségkívül igen hathatós volt a támogatás, különösen a fegyverek összegyűjtésében, téli meleg ruházat beszerzésében, amennyire ezt már az akkori adott körülmények megengedhették.

Súlyos nehézség merült fel itt a tekintetben, hogy a forradalmi Károlyi-kormány nem engedélyezte az

egy katonai pótzászlóalj még meglévő készpénz-készletének felhasználását sem, s így a nemzeti tanácsnak oda kellett hatnia, hogy a szervezkedéshez szükséges pénzt más forrásból szerezzék meg.

Az Erdély területén azonban hirtelen feltámadt zűrzavaros helyzet lehetetlenné tette a tanács teljes-mérvű vállalkozását s tenni előre látható is volt, Erdély területén való működésének sikere most már nem volt biztosítottak mondható és így a Székely Nemzeti Tanács működését azután Budapestre helyezte át és onnan irányította a hadosztály szervezését és támogatását. Mondani sem kell, hogy az Erdély területén végzett működése után itt sem »volt rózsás a helyzete.

Hosszú hónapokon keresztül jobb ügyhöz méltóan megkísérelték a forradalmi Károlyi-kormány illetékes szerveinek figyelmét felhívni a Székelyhadosztály felszenelésének fogyatékoságára, anyagot és pénzt kértek, s ha e tekintetben néha kaptak is ígéretet, az az ígéret teljesedésbe sohasem ment.

Megtörtént az az eset, hogy a Székely Nemzeti Tanács heteken át tartó fáradtságos utánjárással a legfelsőbb parancsnokságtól megszerzett és jóformán ki-könyörgött engedélye folytán anyag és lőszer, szállít-

mányhoz jutott, a kiutalása a most említetteknek megtörtént, de mikor azoknak a katonai raktárból való elszállítása bekövetkezett volna, kiderült, hogy az ottlévő fegyver-, lőszer-, vagy ágyúszállítmányok egyik óráról a másikra eltűntek, más raktárakba szállítottak el, vagy pedig azok már a kiadott szállítási engedély figyelmen kívül hagyása mellett egyszerűen egy alsóbbfokú szerv által kiadni megtagadtattak. Még az volt a legjobb eset, hogy a tanács tagjai egyízben odáig jutottak, miszerint a szükséges hadianyagot egyik Budapest környéki teherpályaudvaron bevaginírozták és már éppen elszállításáról intézkedtek, amidőn, újabb utasításra a már berakott hadianyagot újból visszaszállították egy egészen más forradalmi katonai alakulat részére a raktárakba és csak úgy volt hajlandó a raktárnok azt visszaadni, ha »e nagylelkű cselekedetét« a tanács tagjai jutalmazták.

Ilyen és hasonló esetekkel kellett megküzdenie a Székely Nemzeti Tanács tagjainak, hogy a hadosztály részére fegyvert és lőszert szerezhessenek. De nemcsak ők, hanem így jártak azok a különítmények parancsnokai is, akik a téli rossz idő viszontagságait figyelembe nem véve, sokszor 8—10 napi fáradságos utazás után jutottak fel Budapestre és adták elő sérel-

meiket és kéréseiket, de ha meg is hallgattattak, segítséget s főleg anyagiakat csapataik számára ki-
eszközölni nem bírtak. Meg történt azon eset is, hogy
géppuska alkatrészt a hadosztály már több ízben igé-
nyelt, azonban hozzájutni semmi képen sem lehetett,
egy székely szakaszvezető vállalkozott annak Buda-
pestről való elhozására és sikerült is neki egy fél zsák
jó erdélyi leveles dohány árán megszerezni azokat a
finom alkatrészeket és műszereket, amelyek a már
megsemmisülés előtt álló gépfegyverek újjáalkotásához
azután valóban elegendőknek bizonyultak.

Úgy, ha a valóságot meg kellene örökíteni, akkor
bátran elmondható, hogy nem is az ellenség száma,
ereje vagy támadása okozta a hadosztálynak a leg-
nagyobb gondot, hanem az a hiány, amiben állan-
dóan szenvedtek s íze a hiány akkor volt kétségbeejtő,
amikor az éppen a löszernél jelentkezett.

A Székely Nemzeti Tanács akárcsak a hadosztály,
a magyar igazság szempontjából is elévülhetetlen ér-
demeket szerzett magának működését illetőleg. Küz-
delmét, fáradozását s nagyon sok esetben tehetetlen
forradalmi kormányunk ellenkezése csak növelte, de
tervét, hogy a Székelyhadosztályt felállítsa, ezen aka-
dályokon keresztül mégis végrehajtotta.

IX. FEJEZET.

Amiről nem akart tudni Trianon...

Balsors és megpróbáltatások szakadatlan láncolata több, mint egy évezreden keresztül kísérte történelmi útjában az egész magyar nemzetet a letűnt századok pusztító viharaiiban, de az átélt szenvedések összességévei sem érte annyi veszteség, mint amennyit Trianon helytelen ítélete — az ország kétharmadrészének elszakítása — teremtett meg számára.

Történelme a küzdelmek sorozata volt, melyből Erdély népe mindenkor bőségesen kivette a maga oroszlánrészét. Évszázados harcaiban gyakran fogott fegyvert idegen érdekekért, de mindenkor szem előtt tartotta az igazság védelmét, önfeláldozása pedig a nemzetek érdekében egyenesen egyedülálló volt a történelemben.

Európa szívében: a Duna medencéjében több, mint egy évezrede állt őrt a művelt világ szeme előtt, elhivatottságának tudatában: Kelet kapujánál a nyugat nemzetek védelmében.

Ennek dacára mégis a békeszerződés megalkotói, akik annak idején az ország megcsonkítását úgyszólván órák tartama alatt intézték el, nem gondoltak arra, hogy milyen igazságtalanul szakítanak el több millió magyart az anyaország testéből. Ennek pedig oka az volt, hogy az igazságos béke megteremtésére sem a kellő felkészültséggel nem rendelkeztek a békeszerződés megalkotói, s még csak a kellő tárgyilagos igazságérzetük sem volt meg, ismeretek, adatok és a valóság tudatának hiányában végezték áldatlan munkájukat s ennek eredménye lett, hogy annyi ember vált hontalanná. A szenvedések zsilipjeit megnyitva, olyan mérhetetlen pusztulást idéztek elő, hogy embermilliók hontalanná tételével csak újabb tűzfészket alapoztak meg azon a területen, ahol azelőtt csak béke és megelégedés honolt, most elvetették az elégedetlenség mindjobban növekedő magvát is ezzel együtt e méltatlan szerződés béklyóiból való vágyakozást szórták szét az emberi lelkekben s így által a »békét« csak a szerződések lapjain iktatták be, a valóságban pedig újabb tűzcsóva gyújtóanyagát hintették szét a könnyen lobbanó irredentizmus berkeiben.

Hirdették, hogy a trianoni békeszerződés az »igazság« nevében és jegyében jött létre.

Megszületésekor alapjához »bizonyítékok«, »érvek«, »okok« és »statisztikai adatok« egész sorozatát tárták fel a békeszerződés alkotói előtt azok, akiknek elsőrendű érdekükben állott, hogy a történelmi Magyarországot ez a szörnyű csonkítás megbénítsa.

Ámde e békeszerződés létrejötte alkalmával a történelmi Magyarország ellen felhozott »érvek« közül azóta már sok összeomlott magától, nagy a számuk azoknak is, az annak idején felhozott »okok«-nak, amelyeket sok esetben már megcáfolt maga az idő. De vannak olyan »bizonyítékok« is, amelyeket annak ellenkező valósága semmisített meg ugyancsak az azóta eltelt idő alatt s így bátran el lehet mondani ma már, hogy a mindenfelől »agyontámogatott« szerződés a rajta 1938 november és 1939 május havában ütött halálos sebek súlya alatt feltartóztatlanul roskadozik a feleszmélt világ lelkiismerete felelősségre vonásának súlya alatt s az lassanként összeroppan már magától is, minthogy e szerződésnek gyenge pillérei egy olyan aláaknázott erkölcsi alapokon nyugosznak, amelyeket annak idején az igazságot megtévesztő

útmutatók mesterségesen toldozgattak össze a béke szerződés megalkotóinak megtévesztésére.

Éppen ezért az »igazság nevében« Magyarország szétdarabolását végző trianoni munkával szemben ma már megcáfolhatatlan érvek, bizonyítékok tömege áll készen, melyeknek adatai és dokumentumai elégségesek voltak arra, hogy az egész világ figyelmét felhívják arra a szörnyű igazságtalanságra, ami a Paris környéki békék megkötése alkalmával Magyarországgal történt.

A történelem valódi, hiteles adataival szemben a trianoni békeművet megalkotók előtt helyt nem álló érvekkel azt igyekeztek bizonyítani, Magyarország ellenfelei, hogy az ország területén élő különböző nemzetiségek valóságos rabszolgaságban éltek s (mint elnyomottaknak semmiféle joguk nem volt, dacára annak, hogy különösen éppen Erdélyben a különböző nemzetiségek, akiket a magyarok már a honfoglalás alkalmával itt találtak, régebbi bevándorlók voltak s így több jogot élvezhetnek, mint maguk a honfoglaló magyarok.

Ezek között vannak a románok is. Valóság az, hogy bevándorlási időpontjuk és származásuk időpontja bár sok irodalmi vitára adott már okot, min-

den kétségei kizárólag csaknem bizonyos, hogy a honfoglalás alkalmával sem a mostani Magyarország, sem! Erdély területén nem voltak letelepedve.

Kétségkívül e tények mellett tör lándzsát, ma már a román történelemírás több neves képviselője is, abba a helyes irányba terelvén a forráskutató-sok és kútfők eredményeinek vizsgálatát, miszerint a történelmük számára ma már csupán azokat ismerik el valódi adatokként, amelyeknek felszínre hozatala valóban nem ellenkezik az igazsággal. Ugyanis ezideig az volt a helyzet: t. i. éppen a román történelemtudomány egyik sarkalatos tévedése, hogy a történelmüket nem annyira a románság történeti múltjának megismerése, felkutatása s valóságos feltárása indította meg, hanem inkább e tudomány terén a törekvéseknek olyan irányú láncolata, hogy minél több, természetesen szigorúbb kritika nélkül, de mégis lehetőleg a valóságnak megfelelőnek látszó olyan adatokat hozzanak történelmi idejük forgatagából, és minél távolabb eső idejükből, amelyek mint közvetlen reájuk vonatkozó, igazolni látszanak a románságnak azon történelmi jogait, amelyekre éppen az impérium váratlan megváltozásával bekövetkezett időknek megfelelően szükséges jogalap és történelmi múlt létre-

hozására kellő hiteles adatokat vélték alapítani és lefektetni.

Hogy valóban fennállott-e létezésük a honfoglaló magyarságnak e területekre való bejövetele alkalmával — felette kétes. A valószínűség — minden elfogultság nélkül — mégis arra mutat, hogy Erdély területén a honfoglalás alkalmával a románság nerd lakott s csak századok eltelte után vándorolt oda be.

Vándorlásuk pedig egybe esett a világ különböző népeinek vándorlási idejével, hiszen ez a folyamat századokon keresztül tartott s igazolták ezt éppen a vándorlásokkal előidézett hosszantartó harcok s \az a körülmény is, hogy letelepedésük is nem egyszerre történt, hanem lassú beszivárgással, folyamatosan a déli és keleti Kárpátok hegyormain át.

Hogy a bevándorlásuk önkéntes volt-e, avagy a behívásra ,vagy betelepítésre történt, az abból a történelmi valóságból, hogy valóban csak a XII. századtól kezdve laktak itt, mit sem von le azon sokat vitatott jogukból, hogy »ősidőktől kezdve« itt éltek Erdély területén, de semmi esetre sem ad sem törvényes, sem történelmi jogot annak bizonyítására, mikép elődeik Erdély földjén megelőzték még a honfoglaló magyarokat is.

Igaz ugyan, hogy a magyarságot is nem is egy ízben érték olyan nemzeti csapások, hogy a folytonos harcokban erősen meggyérült lakosait az országnak bevándorlók behívásával kellett felszaporítani, de ez csak századokkal később — a honfoglalás után — történt s így a legnagyobb valószínűség a mellett szól, hogy ilyen alkalom szülte helyzet hozta be éppen Erdély területére a román nyelvű nemzetiséget és telepítette le. Ezen letelepítések célja az volt, hogy a hosszantartó harcok alatt kipusztult lakosság helyét pótolják, vagy pedig az, hogy az országnak olyan még be nem népesített lakatlan területeit biztosítsák a teljes elnéptelenedés veszélye felől.

Kétségkívül igaz, hogy Erdély etnikai összetételében az erdélyi románság számát tekintve jelentős tényező volt.

De mindezen valóság mellett a történelem kútforrásai csak annyit bizonyíthatnak, hogy első bevándorlásuk a XII. század közepére tehető. Előbbi időről a legtárgyilagosabb kutatás ellenére is, — még külföldi adatokra is támaszkodva; — nyomuk Erdély területén feltalálható nem volt ebben az időben. Le-

telepedésük szórványosan és különböző területi változásokkal kapcsolatban jött létre. De folytatódott ez a betelepülés a XIII. század első felében is, sőt a XIV. század folyamán ez a betelepülés egészen nagymérvű is lett. Ezeknek pedig okát abban lehet keresni, hogy az egész ország területét sem kímélve éppen Erdély volt az a terület, mely a legtöbbet szenvedett a tárdúlástól, mivel ennek következtében az amúgy is gyér erdélyi lakosság csak még jobban megfogyatkozott és elnéptelenedett. Így történhetett meg, hogy a betelepülő román bevándorlók befogadásra találtak. Majd később, mikor Erdélynek fokozottabb megvédése érdeke volt Magyarországnak, akkor következett el a hegyes, erdős Kárpátok határvidékeinek a betelepítése, ahol már a román telepések számításba jöttek, akiknek egy-egy ilyen határ-kerületben kezdetleges életmódjukhoz mért s annak az időnek megfelelő kiváltságoszerű jogot biztosított a magyar államhatalom.

Erdélyben a különböző nemzetiségi fajok az ország természetes határai miatt csaknem egymásra voltak utalva, de ennek ellenére a különbség mégis igen elűtő volt. összeolvadási folyamat az itt élő fajok között csupán a XI. és XII. századokban volt nagyobb-

mérvű, de ez később erősen korlátozódott. Nem segítette ezt a helyzetet az sem, hogy a történeti Erdély területe nem változott egészen Trianonig. Ami változás bekövetkezett eddig, az csupán az u. n. Partiumnak: a Részeknek hol Erdélyhez való csatolása vagy pedig ezeknek Erdélytől való bizonytalan időre történő ismételt elszakadása képezte a területi különbözőségeket.

A fenti adatokkal szemben azonban éppen a trianoni békeszerződés létrejötte alkalmával helyt nem álló történelmi adatok révén jogokat követeltek Erdélyt illetőleg és bizonyítani megkísérelték, miszerint Erdély valóban soha sem tartozott Magyarországhoz. Nem is szólva arról, hogy a bizonyítók között akadtak fanatikuskok, kik állították, hogy Erdély voltaképpen már 1867 óta nem is tartozott Magyarországhoz, valamint azt is, hogy soha önálló nem volt, mert állandóan török rabiga alatt szenvedett. Mi sem természetesebb, mint az, hogy ezen merész állításokra egyetlen bizonyítékot sem lehet feltalálni. így természetes is, hogy Erdélyhez történelmi jogot formálni csak amagynak van joga.

Az erdélyi románságnak nincs történelmi joga Erdélyhez!

De ezzel szemben van messzemenő emberi joga a románságnak Erdély területén ahhoz, hogy úgy és akként éljen és élhessen, mint bármely más, akár a magyar, akár a székely, vagy szász nemzetség!

Ezzel szemben a trianoni békeszerződés, mely Magyarországot többek között Erdélytől megfosztotta, nem hozta meg az erdélyi románságnak azt a jólétet és megelégedést, amit várt e terület megnagyobbodással megduzzadt Román állam.

A trianoni békeszerződésnek éppen az az egyik sarkalatos negatív tulajdonsága, hogy céljával ellenkezőleg sehol sem teremtett megelégedést, sem ott, ahol területcsökkentést idézett elő — s ez természetes is — de ott sem, ahova területnagybővítést teremtett meg. Sikere csak két irányban felette szembevetendő: az általános elégedetlenség és a bizonytalanság terén!

De ezért is tarthatatlan a trianoni szerződés!

A magyar történelem — sajnos — bár fájón dicső is pro vagy kontra, számos békeszerződést jegyzett fel, de ezeknek a békeszerződéseknek volt egy közös fénylapjuk, hogy fennállottak bár hosszabb, vagy rövidebb ideig, de legalább is egy emberöltőn át, utánuk béke, rend, nyugalom jött, míg a Magyarországot szétdaraboló trianoni szerződés alkotói

— örök dicsőségére az igazságnak — még életükben megérhetik értéktelen munkájuk teljes megsemmisítését és Magyarország teljes feltámadását!

Mert nem volt bűne a magyarnak, amiért országát így szét kellett darabolni!

Miért kellett elszakadni az anyaország testéből Erdélynek, amely terület történelmi, ősi, de a fegyveres jog alapján is egy évezredet meghaladó idő óta Magyarországhoz tartozott.

Egy ezer év előtt végrehajtott honfoglalás ivérzivatara szentesítette meg Magyarországnak Erdélyhez való történelmi jogát s ezt a jogot Trianonban készült gyenge írásmű megsemmisíteni nem tudja!

Vagy mi lenne az a jog, ok, vagy bizonyíték, vagy más meggyőzhetetlen argumentum, amely talán amellettt szólhatna, hogy Magyarországnak s éppen így Erdélynek egy évezreddel ezelőtt keresztülvitt elfoglalása nem olyan hadi jogban fogamzott terület-hódítás volt, mint amilyen volt éppen azoké az országoké, akik a trianoni »béke-asztal« mellett leültek egy büntelen ország megcsonkítását végrehajtani.

Enyhén szólva, csupán téves történelmi adatok, de semmi esetre sem jogok és igazságok feltárása

mellett jött létre a trianoni béke, amelyben meghozott ítéletet különben a népek lelkiismeretének megbékélt példája jegyében kellett volna életre kelteniök.

Ez a szerződés nem békeszerződés, hanem »megtorló«-szerződés volt. Ez a szerződés nem a békét képviselte, hanem a megtorlás pontozatait foglalta össze, az e szerződést megalkotók nem béke-bírák, hanem egy kegyetlen büntető expedíciók büntető bírái voltak.

Ez a kegyetlen ítélet megszerkesztése széles e világon a tárgyalások jogszerűségében eddig megszokott s a népek és nemzetek ítélőszéke előtt lefolyt »vádlott«-i meghallgatás nélkül történt meg.

Maga a békeszerződés az igazság egyszerű elnémítása volt s ennek szüleménye: a bizonytalanság és az elégedetlenség, eredménye az igazságos béke után való vágyakozás.

Már teljesen készen volt a trianoni békediktátum, amidőn annak átvételére a magyar békeküldöttség egyszerűen csak meghívattatott.

Hansúlyozni kell, hogy csak az átvételére, de nem az ellene felhozható számtalan mennyiségű ellenérv előadására és ismertetésére.

Ez a békeszerződés egy olyan ítélet volt, ahol

a »vádlott« jelenlétét a vádlók részéről nem tartották szükségesnek. Nem volt fontos a magyarság meghallgatása, mert az esetlegesen előterjesztett védekezés olyan jogi alapelveken és igazságon lett volna megalapozva, hogy ennek már pusztán elhangzásától is maguktól összedőltek volna azok az alapok, amelyekre felépítették Trianont.

Egy, a művelt világ előtt minden jogától megfosztott nemzet elleni büntető eljárás volt ez a szerződés, amely azonban már megszületéskor magában hordozta a gyors megsemmisülésének világosan előre látható csíráját, melyet az idő inem hogy eleresztetett volna, hanem ellenkezőleg növeli és gyarapított úgynnyira, hogy a benne rejlő szörnyű hiba egy a botor tévedéseken felépülő igazságtalan egyoldalú rendelkezés — már a legközelebbi időben önmagában semmisül meg, mementóul az egész világ lelkiismeretének: népek, nemzetek között a béke csak akkor lehet tartós, ha az becsületes és igazságos alapelveken nyugszik!

Minden megvolt a trianoni békemű megalkotásánál, csupán csak egy hiányzott: az igazságérzet, de ennek oda való bejutását akadályozták azok, akik-

nek elsőrangú érdekében állott, hogy ez így történjék meg.

Így folyt le Trianonban az a »tárgyalás«, amelyen a történelmi Magyarországot halálra ítélték s Erdélyt az anyaország testéről leszakították.

Ezen »ítélet« ellen pedig mind a mai napig, mind halálunk órájáig, mindaddig, míg egyetlen magyar él a földön, türelmünk határáig békésen tiltakozunk, az alábbiakban indokolva meg annak tartáhatatlanságát, követeljük annak megsemmisítését, háttárainknak pedig békés úton bekövetkező teljes visszaállítását!

A trianoni békeszerződésnél felhasznált és enyhén szólva téves adatokkal szemben mégegyszer szálljon síkra az a megdönthetetlen valóság, hogy az ezer év előtti honfoglalás útján szerzett magyar hazát a fegyveres jog, a szentesítetű igazság, a vérrel megöntözött földet és tulajdonost mindenkor elvitázhatatlanul és megdönthetetlenül megillető szuverén hatalom alapján birtokolja ez a magyar nemzet.

Az a magyar, amelyik bünnös volt! S ez a bűne saját faji szempontjából sokszorosan nagy és megbocsáthatatlan volt s az ma is! Ez a bűn a vele szüle-

tett, sokszor érthetlenségig kimutatott lovagias gondolkodása és szabad akaratából jöve azon engedékenysége, amely egy évezred óta lehetővé tette azt, hogy ezen a földön, amit magyar hazának nevez a magyar, mindenkor teljesen szabad folyást engedett nemcsak az itt talált, de a honfoglaláskor birtokába vett területen később is bevándorolt és mindenkor szívesen fogadott különböző nemzetiségek óhajításainak. Ezt cselekedte mindég, amennyire ezt az engedékenységet teljes mértékben javukra fordíthatta s amennyiben ezt esetleges külső kényszerítő erők nem akadályozták.

Ez az engedékenysége okozta magatartása lett főleg azután szülőanyja Trianonnak is.

Az elért eredmény pedig újabb melegágya a bizonytalanságnak és elégedetlenségeknek.

Kétségkívül fennáll a XII. században a románságnak Erdély területére való betelepődése, az itt uralkodó magyarság engedelmevel, vagy esetleg egyes behívása útján is. De ez a betelepődés bármily nagymérvű is volt, az sohasem volt egy államszervekedési ténykedés, vagy éppenséggel egy bárminő jogszerűen felépült államalkotás, amely lehetett bár a néptelen területeknek hasznos benépesítése, de sem-

miesetre sem olyan történeti jogok utólag szentesített kútforrása, amelyekre azután éppen történeti jogon impérium változtatást alapítani lehetett volna.

És nem éppen Magyarországgal szemben, amely ország hosszú évszázadokon át volt Kelet kapujának őre, Nyugat védelmezője különböző néparadatok ellen s mindezen kívül éppen természetadta földrajzi és ebből folyólag kivívott egészséges gazdasági egységének ereje által vált az emberiség történelmi fejlődésének beláthatatlan útjában a béke és haladás őrévé.

*

X. FEJEZET.

A Székelyhadosztály tüzérezredének szerepe a bolsevizmus letörésében és a nemzeti hadsereg megszerzésénél.

A Hadosztály Demecserinél 1919 április hó 27-én és azt követő napokon végrehajtott fegyverletétel után Brassóba és Románia különböző fogolytáborába szállított. Egy része azonban néhány száz erdélyi székely, valamiint egy székely tüzérezred a fegyverletétel idején már át kelt a Tiszláni 5 így a fogságot elkerülte. Ez a különítmény azután a vörösök ^csapatai közé kerülve, a parancsnokló tüzérszáziados vezetésével Budapest irányába indult s útközben olyan parancsot kapott a vörös hadsereg vezérkari főnökétől, hogy a Felvidéket előzőnlő csehek ellen vonuljon Kassa irányába.

Ezt a különítményét a Hadosztálynak azután igen helytelenül és tévesen »vörös székely különítmény«-nek nevezték el, noha semmi vonatkozásban sem

szolgált reá erre az elnevezésre, miután az egész különítmény minden egyes tagja erős nemzeti érzéstől áthatva még a törzshadosztály fogságba jutott tagjainál is hosszabb időn át tartó súlyos megpróbáltatásokat és veszélyeket élt át, mindaddig, amíg e különítmény tagjai be nem olvadtak azután a nemzeti hadseregbe.

A csupán néhány száz emberből álló különítmény és a tüzérezred a kapott parancsnak megfelelőleg csakugyan Kassa irányában üldözőbe vette a Felvidéket megszálló cseheket és pedig olyan sikerrel, hogy azokat néhány napon át Eperjes felé úzték vissza, sajnos, azonban a kapott újabb parancsnak megfelelően onnan visszavonulni voltak kénytelenek s ekkor Budjapestre tértek vissza, ahol az U. n. Hadik laktányában nyertek elszállásolást. Időköziben azután ismét nőtt ezen különítménynek a száma azokkal az újabban hozzájuk csatlakozott ugyancsak erdélyi! székely és magyar katonákkal, akik különböző helyeken szétszórta elszakadva a fogságba induló focsapatfcol, ezideig csapattestük keretén kívül hányattattak.

A csapattestnek, illetve különítménynek igen nagy szerep jutott a cseheknek 1919. évi május havában elkövetkezett visszaszorításában s hogy ez az offen-

zíva nagyobb sikerrel és eredménnyel nem járt, az nem ezen különítményen múlt.

Valami érthetetlen magatartás volt mindenegyes alkalommal a vörös hadvezetésben éppen olyan esetekben, amikor a székely csapatok győzelmesen haladtak előre, hogy őket mindég váratlanul és indokolatlanul egyszerűen visszavonták, vagy ide-oda helyezték éppen akkor, amidőn állásaikban, meg kellett volna maradniok, vagy előre haladniok. Ez i nyilván, abban keresendő, hogy a vörös hadvezetéség miéjg ettől a »maroknyi székely különítménytől is félt, s ha azt győzelmesen előnyomulni látta, saját hatalmát vélte vele veszélyeztetni.

Megjegyzendő, hogy a különítmény a »vörös székelyek« elnevezést mindenkor a legerélyesebben visszautasította, miután mindannyian szívvel-lélekkel nemzeti! érzésűek voltak, akiknek ilyen irányú magatartásukon minden olyan kísérlet megbukott, amely arra irányult, volna, hogy a székelyeket a bolsevizmtis eszméjének megnyerhessék. Hiszen bármely körülmények közé is került ez a különítmény, cselekvésének mindenkor csak egy célja volt, a haza földjének az ellenségtől való megszabadítása.

Ez a különítmény volt azután igen nagy részben

okozója annak, hogy a vörösök uralma 1919. évi augusztus hó 8. napjával megszűnt.

Bár nem lehet ügyeimen kívül hagyni azt a körülményt sem, hogy a román kir. csapatok Budapest felé való előnyomulása is lényegileg befolyásolta a bolsevista tanácskormány meggyengülését, de ezt főleg csak abban az irányban, hogy a nagy magyar Alföld megszállás alá kerülván, a főváros és így a vörös hadsereg élelmezése napról-napra nehezebbé vált, ellenben a budapesti székhellyé!, illetve most már itteni állomással rendelkező székely különítmény láthatólag napról-napra gyengítette és rontotta a tanácskormány amúgy is gyengén álló helyzetét.

Nyílt dolog volt ugyanis a vörös hadvezetőség előtt is, hogy a székely különítmény minden egyes katojnája s úgy természetesen a vezetői is mind lelkes és hazafias eszméktől vezéreltetve eleve a legerélyesebben visszautasított minden olyan ténykedést, amely arra irányult volna, hogy a székely nemzeti érzést bármilyen kecsegtető tévtanokkal is megmételyezni megkísérelték volna. Ezen magatartását a különítmény nemcsak el nem titkolta, hanem, ahol csak lehetett, nyíltan hirdette is. Noha emiatt nap-nap után kellemetlen helyzetbe kerültek, ez egy pillanatra sem

vette el kedvüket attól, hogy nemzeti érzésüket ki ne mutassák a vörösök előtt. Így előfordult az az eset is, hogy a katonai laktanyában felülvizsgálatot tartó hadügyi népbiztost (Haubrich) magyar nemzeti zászló kitűzésével fogadták s a szemle tiszteletére kirendelt zenekar a Himnuszt kezdte játszani a hadügyi népbiztos megjelenésével, ki azt néma meglepetésében szó nélkül hallgatta s az ellen csak később emelt szót a szemle megtartása után.

*

Természetes, hogy ilyen esetek miatt és helyzetben ez a különítmény a tanácskormány szemében mindég erős szálka volt, de hozzá nyúlni még sem mertek. Ezután nemsokára különféle suttogások voltak hallhatók, hogy ellenforradalmi magatartása miatt majd egy ízben el fogják »intézni« a különítményt, de ez az »elintézés« csak egyre késett. Még a hírhedt terrorfiúk sem vállalkoztak ennek végrehajtására, minthogy már a tiszántúli frontról volt alkalmuk több ízben megismerkedni a székelyek harcaival. Nyílt dolog volt, hogy nem rendelkeztek olyan csapattal, amely a székelyek esetleges leszereltetését biztosan végrehajtott volna. E helyett azonban más eszközökhöz folyamodtak. A székely különítmény mellé több poli-

tikai megbízottat rendeltek ki. Ezek azután minden alkalmat felhasználtak arra, hogy a székelyeket a bolsevizmus eszméjének megtérítsék. Tartottak számukra különféle előadásokat. Ismertették a bolsevizmus tanait, közölték velük, hogy mennyire másként lesz megreformálva az emberi sors, az egyes ember éjlete, ha egy nagy, közös családként fognak együtt *élni*. Megszűnik a tulajdon, minden közös lesz, föld, ház, birtok stb. Ezt szóltanul, ellenvetés nélkül hallgatták a katonák már-már úgy látszott, hogy talán fog rajtuk az eszme és igehirdetés, amikor az egyik katona megkérdezte a szónokló politikai megbízottól, hogy hát: tisztesség adassék a szónok úrnak, de hát az asszony is közös lesz-e? Mire a politikai megbízott ehhez hasonló biztatást adott a kérdező csíki székelynek... Az első és utolsó eszmehirdetés azután azzal a szomorú aktussal végződött a különítménynél, hogy a szónokló politikai megbízottat hordágyon szállították el tanításainak színhelyéről. Több nem is jelentkezet előadást tartani.

Ilyen körülmények között azután a másodfokú u. n. »fegyelmi büntetésit kezdték alkalmazni a székelyekkel szemben s ez pedig abban állott, hogy rendszer népi élelmi adagjaikat — amely amúgy sem volt

egyáltalában kielégítő — most már csak felére szállították le. Bár eltekintve attól, hogy a négyéves világháborúban éppen eleget koplaló katona most már elérte azt is, hogy hazája földjén sem volt meg a szükséges mindennapi kenyere, — e kényszer alkalmazása sem térítette el őket a nemzeti eszmétől s a folyton köztük jövő-menő politikai megbízottaknak — akik nyilván az alkalmazott fegyelmi büntetés hatását kémlelték, — csupán azzal kellett megelégedniök, hogy a különítmény még a szokottnál is csendesebben végzi kötelességét és hallgat. Ez a mély csend és a helyzetnek folyton, napról-napra való rosszabbodása mellett rendkívül türelmesen viselkedő különítmény egyre gyanúsabbá vált a politikai megbízottak előtt és sietve jelentették a hadügyi népbiztosságnak, miszerint itt az idő, most már le lehet számolni a különítménnyel, megtörte őket a kiéheztetés.

A vörös hadügyi népbiztosság azután intézkedett is. Bizonyos azonban, hogy ez az »intézkedés« sikere nem rajtuk múlt, hanem a székely különítményen.

A különítmény ugyanis bámulatos kitartással és becsülettel teljesítette szolgálatát még az erősen leszállított napi élelmezési adagok gyenge tápereje mellett is, de mélyen fájlalta, hogy meg kellett érje, mi-

kép országának fővárosában nemzetközi vörös idegen vezetők politikai és katonai irányítása mellett egy négyéves világháború minden szenvedésével megterbelten, bizonytalan időben még bizonytalanabb célért kényszerül nap-nap után terhes szolgálatát teljesíteni anélkül, hogy szűkebb hazájáról: Erdélyről bármi biztos hírt, vagy hozzátartozóiról értesítést nyerhettek volna, de ami a legfájóbb volt, még csak kezdetleges jele sem mutatkozott valami olyan változásnak, anrti a felszabadulás felé vezethetné őket.

Ilyen lelki állapotban határozta el magát a különítmény, hogy elhagyja a laktanyát s elvonul a Dunántúlra, ahonnan már egy-két hír el is érkezett hozzájuk, megindult a magyar nemzeti hadsereg megszervezése a fővezér: Horthy Miklós vezetése alatt, aki akkor emelte magasra a porba hullott országot; zászlaját, amikor e nemzetnek legbizakodóbb vezérférfiait is a sötét kétségbeesés fogta el, a haza sorát illetőleg.

Új remény csillant a szemekben, új hit kelt a lelkekben. Ha van egy Horthy Miklós, akkor lesz ismét egykor új Magyarország is!

1919. évi július 29-én délután marcona külsejű terrorfiúk, állig felfegyverzett vörös katonák tömege

gyülekezett a székelyek laktanyája körül, meglehetősen csendben és minden feltűnés nélkül. Céljuk a különítmény lefegyverzése volt. Számításuk azonban balul ütött ki, mert megjelenésüket a laktanya ablakaiból lenéző géppuskák csöve fogadta s az ismét csak hallgatag székelyek sokat jelentő kijelentése: »Így nem mehet tovább.«

Az elkövetkező napokban a különítmény kisebb részekre osztva el is hagyta a laktanyát s a Dunántúlra vonult s ott kisebb-nagyobb egységekben jelentkezett a nemzeti hadseregbe való felvételre.

Messze földön híre ment a Székelyhadosztály nemzeti szellemének s ugyanezt képviselte a nemzeti hadseregbe beolvadt kisszámú különítmény is, amely fogságba ugyan nem jutott, de a szenvedésekből és a küzdelmekből talán sokkal nagyobb osztályrészt kaptak, mint a küzdelmekben méltó társaik akik ezen idő alatt a román fogság meg nem érdemelt szenvedéseit élték át mintegy 5—6 hónapon át.

XI. FEJEZET.

Az 1918. és 1919. évi román támadások különböző arcvonalairól és hadszíntereiről készült helyzetjelentések összefoglalása.

A világháborús veszteségeit alig kiheverő Románia hadserege igen nagy elővigyázattal kelt át a Kárpátok védtelenül hagyott hegyszorosain, hogy Erdélynek a Maros vonaláig terjedő részét a belgrádi fegyverszüneti szerződés értelmében megszállja.

E megszállás tervezete most már lényegesen különbözött az eredeti fegyverszüneti megállapodástól, mert az elsőben csupán a régi határokról volt szó, míg a másodikban: azaz a belgrádi megállapodásban Románia is csak fontosabb hadászati pontokat szállhatott meg, — e helyett azonban a román hadsereg egyszerűen területeket kebelezett be, — hivatkozással a Gyulaféheváron 1918. évi december 1. napján kimondott, de alig pár ezer embert képviselő

román gyűlés határozatához képest, — az Entente beleegyezésével.

Itt kell ugyanis ismételtlen leszegezni azt a tényt, hogy a páduai Diaz-féle fegyverszüneti szerződés szintén állított fel demarkacionális vonalakat s ez a vonal a történelmi Magyarország régi határa volt, így tehát Erdélynél is a régi határ volt kijelölve, a Kárpátok hegláncolatai úgy keleten, mint délen.

Ennek ellenére Károlyi Mihály és tanácsadói, akik a »függetlenségi« eszme örületében valami »nagy cselekedetet« akartak véghez vinni, vak tudatlanságukban új megegyezést kerestek s így született meg a Franchet d'Esperay francia tábornokkal megkötött belgrádi fegyverszüneti egyezmény, amely most már nem elégedett meg a régi Magyarország történelmi határainál lefektetett demarkacionális vonallal, hanem Erdélyben a Maros vonalát jelölte meg azon határsávként, ameddig a román kir. hadsereg »rendfenntartás céljából« akadály nélkül felvonulhat.

Kétségkívül el kell ismerni, hogy e vrendkívüi zavaros időkben a román diplomácia sikereket ért el, amikor el tudta hitetni az Entente-hatalmakkal, hogy Erdély területére való benyomulása nemcsak Középeurópa békéjének megvédését jelenti és azért

szükséges, hanem az erdélyi románsággal való egyesülése, mint, a két, egy és ugyanazon nép régen óhajtóit kívánságának megfelelően most már halaszthatatlanul bekövetkező elintézése felette szükséges is és arra éppen olyan idő volt a legalkalmasabb, amikor a magyarságot ért katasztrófa minden irányból leköttötte a védtelen országot.

Visszatérve a szerencsétlen Károlyi-féle belgrádi ballépésre, — felette fontos és nemzetközi, de a hadijog szempontjából is figyelemre méltó volt a két ízben az Entente részéről megállapított erdélyi u. n. demarkációs vonal kijelölése iránti tiltakozása elsősorban a Kolozsvárott 1918. december havában megtartott magyar és székely nagygyűlésnek, nemkülönben ezt követőleg a Székelyhadosztály parancsnokságának is, azon oknál fogva, mert az ti. n. belgrádi fegyverszüneti megállapodást tulajdonképpen érvénytelennek is lehetett volna tekinteni.

Érvénytelenségét mi sem bizonyítja jobban, mint az Entente megbízásából az egész osztrák-magyar hadsereggel Páduában megkötött fegyverszüneti szerződés, mely a belgrádi megállapodást időben is megelőzte s amely világosan kimondotta, hogy a Páduában megkötött fegyverszüneti szerződés az egész oszt-

rák-magyar hadsereg összes frontjaira vonatkozik és érvényes és így magától érthetően a román hadszíntérre is, tehát az erdélyi helyzetre is, — s ez a szerződés a Monarchia régi határait jelölte meg demarkációs vonalul, ahova az osztrák-magyar hadsereg minden irányból vissza tartozott vonulni.

Hogy ezek után mégis mi ösztönözte Károlyi Mihályt arra, hogy az előző megállapodásnál hazájára nézve egy sokkal súlyosabb és megaiázóbb feltételeket tartalmazó, de magában véve egy korábbi, azonban semmiféle más intézkedéssel hatályon kívül nem helyezett megállapodást fogadjon el és írjon alá, amikor már egy ilyen és kedvezőbb feltételeket tartalmazó szerződés érvényben volt s nem csak Erdélyt illető lokális jelleggel bíró intézkedéssel, hanem az egész Monarchiára nézve egyöntetű utasítással a hadviselő felek által szabályszerűen lefolytatott tárgyalások során, — csak két irányban kereshető a mentesség, ha erről egyáltalában beszélni is lehet s ez vagy a politikai téren hiányzó vak tudatlanság és bűnös tájékozatlanság, avagy egy soha nem álmodott hatalmi polcra jutás szülte időközi téboly, amelynek ha voltak is lucidum intervallumai, az csak arra szolgálhatott, hogy még mélyebbre vigye az országot ab-

ba a pusztulásba, ahova soha sem jutott volna, ha a lassan vajúdo bajokat kirobbantó politikai melegáy: az 1918. évi »ószí rózsás« forradalom nem ad te rat és lehetőséget egy súlyos bajokban vergódo ország-nak vezetésére olyanoknak, akiknek az ország irányításiában sem elhivatottságuk, sem hazafias érzésük, de még megfelelő tudásuk sem volt meg.

De ha így volt ez a belgrádi fegyverszüneti diktátum szerencsétlen elfogadója és aláírójával szemben, önkéntelenül is feltehető a kérdés, hogy az 1918. november 9. napján a keleti hadsereg főparancsnoka, Franchet d'Esperay francia tábornoknak voít-e egyáltalában olyan irányú megbízása és felhatalmazása egy u. n. részfegyverszünet megkötésére, amelyet az egyetemleges páduai fegyverszüneti szerződés már eo ipso magában foglalt, hiszen a páduai fegyverszüneti megállapodásnál nemcsak az olasz hadseregfőparancsnokság képviselőjeként, hanem az Entente, sőt a Központi Hatalmakkal még az Egyesült Államok részéről is tárgyalásokba bocsátkozással megbízott olasz vezérkari főnök — Diaz — járt ei, akinek ténykedése s az itt hozott határozat az összes akkor fennálló katonai és hadászati frontokra vonatkozott és volt érvényes.

Ha ez így van, — már pedig ez kétségbevonhatatlan —, önkéntelenül is felvetődik az a kérdés, érvényben volt-e a Franchet-Károlyi féle u. n. belgrádi fegyverszüneti megállapodás, mely beengedte a románokat Erdély területére, akkor, amidőn egy univerzális s a Központi Hatalmakkal szemben az összes frontvonalakra vonatkozó és soha semmi más megállapodás, vagy közös rendelkezéssel hatályon kívül nem helyezett fegyverszüneti szerződés a demarkacionális vonalat a Monarchia a történelmi határaitra fektette le.

Így adott módot és alkalmat a Károlyi-féle kormány a románoknak arra, hogy előbb szerzett számukra demarkacionális vonalat Erdély testén keresztül, azután pénzt, vasúti kocsikat, segítséget arra, hogy Gyulafehérváron kimondhassák az Uniót, az egyesülést Romániával, létrehozta a Károlyi-kormány a románok részére azt az Uniót, amely szónak hallátára az erdélyi románságot — értve alatta Wesselényi Unióját — hetven évvel azelőtt frenetikus tiltakozás fogta el, mondván: »elszakadni a Monarchiától iahol a Ferenc Ferdinánd-féle gondolkörben egészen szépen virágzott volna a dáko-romanizmus eszméje, — öngyilkosság lett volna.«

Az 1848. évi VII. t. c. Erdélynek az anyaországgal való Unióját — elfogadtatójuk, bölcs és nemzetének javát mélyen átérző ősz püspökük —, Lemény Jánosnak —; a felszólalása után csalódott érzelmekkel mondotta ki az erdélyi románság, de ezt a »csalódást« később úgy politikai, mint gazdasági téren megnyugvás, megelégedés, anyagi megerősödés, kulturális életükben hatalmas előretörés, a magyar sorsközösségben évszázadokon keresztül az országfenntartó magyarsággal egyformán elszenvedett küzdelmeinek látható gyümölcse váltotta fel s jutalma különösen az a testvéri egyetértés volt, amely a magyart és a románt Erdély földjén összekötötte, de talán soha olyan őszintén nem, mint éppen a négyéves világháború során.

Mert összekötötte mindaddig, míg a világháború politikai zűrzavaraiban támadt lelketlen és felelőtlen agitátorok nem bujtogatták a csendes és jámbor, de egyben megelégedett népet úgy a gazdasági, mint kulturális téren.

Az erdélyi hét református testvér-kollégium, a kir. állami középiskolák, úgy a katolikus Statusok különböző nagynevű főiskolái, de legfőképpen a kolozsvári Ferenc József tudományegyetem nyitott ka-

pukkal várta a román ifjakat s büszke volt arra, hogy a román anya szülte gyermek évek során a magyar bőkezűség és áldozatkészség révén tudással megrakodva hagyhatta el egy-egy főiskola kapuit, kilépvén az életbe, ahol igen gyakran magas állami pozíciókat nyertek el és töltöttek be.

*

A román kir. hadseregnek Erdély földjére való bevonulása előtt a rendkívüli időnek megfelelően úgy a magyar, mint a székely, román és a szász nemzetiségek részéről u. n. helyi nemzetörségeket állítottak fel. Ezek az alakulatok városokban és községekben egyaránt megszerveződtek s az akkori adott viszonyoknak megfelelően tagjai fegyvereket is kaptak. Hivatásuk a rend fenntartása volt, főfelügyelet! hatóságuk a belügyminisztérium lett volna, ha a forradalmi kormány egyáltalában törődött volna az erdélyi ügyekkel. Így természetes, hogy ezek a nemzetörségek a helyi viszonyoknak megfelelően úgy alakultak meg, ahogy éppen azt a lehetőség megengedte. Központi irányító szervük nem is volt, minthogy az Erdélyben élő mind a négy nemzetiségnek: magyar, székely, szász és románnak meg voltak a maguk

külön nemzetőrségei, amelyek mindegyike a maga saját érdekeit igyekezett megvédeni.

Két ellentétes tábor volt mindjárt kezdetben kialakulóban: a forradalmi zavarokat kezdetben megdöbentő fásultságban tétlenül szemlélő magyar társadalom, s a csendben, de annál biztosabb irányban dolgozó román tábor, amelynek vezetői zsebében már ott feküdt el a rég álmodott Mare-Románia területekben megduzzadt térképe, jutalmául az Entente részéről 1916. évben a Központi Hatalmak ellen alkalmazott katonai segítségnek, melyért az 1916. aug. 17. napján létrejött és Londonban jóváhagyott szerződés szerint csaknem a Tiszáig terjedő magyar terület jutott volna osztályrészül a megszállott Erdélyvel egyetemben.

Ezen kívül állott a székelyek tábora, ahova még nem jutott el oly gyorsan a nagy veszély híre, amint azt elzárkózottságuk is igazolta.

E nemzetőrségek közül a román volt a legelső, amely meglepő gyorsasággal épült ki és szerelődött fel, amit igen nagy mérvben segített az a körülmény is, hogy Kolozsvárott éppen a magyar kormány rendelkezésére külön kaszárnyában (a volt cs. és kir. 51. gy. e. kaszárnyája) kaptak elszállásolást s ugyancsak

a Károlyi-kormány jóvoltából mintegy 3 millió korona segínyt utaltak ki számukra. Ez az összeg lehetővé tette gyors és eredményes szervezkedésüket.

Jellemző a forradalmi kormányközpont tájékoztatlanságára éppen a kolozsvári eset, hogy a nemzetiségi nemzetőrsek hivatalos nyilvántartásából kitétszőleg a budapesti központi kormánynak csupán a kolozsvári román nemzetőrség megszervezéséről volt csak tudomása s csak ezt tartotta nyilván, de nem tudott azokról a sok különféle más román alakulatról, amelyeket a román intellektuális szervezetek meg és láttak el fegyverrel, lőszerrel és pénzzel.

Lobogó lánggal égett már ekkor a román irredentizmus, élesztői pedig nem voltak mások, mint az ősi erdélyi kollégiumok, főiskolák bőséges szeretetéből és nagylelkűségéből felnevelti papok, tanítók, ügyvédek és tanárok, sokan közülük éppen olyanok, akiknek a magyar főiskolák által kiállított diplomáikon, mely tanúbizonyosága volt a magyarság más nemzetiségű honfitársai iránt tanúsított megbecsülésének, még alig száradt meg az alma mater tintája.

Ezek, az így megalakult román nemzetőrsek voltak azután úttörői és vezetői a reguláris román hadseregnek, amelynek különféle oszlopai a Kárpátok

délkeleti hegyszorosain vonultak be a magyar földre s minthogy az Entente parancsait mély hajlongással fogadó Károlyi-kormány katonailag kiűrtette Erdélynek a Maros vonaláig terjedő déli területeit, kardcsapás nélkül vonultak előre, birtokukba vévén a még akkor tekintélyes mennyiségű és értékű hadi anyagokat rejtő katonai raktárakat — szűkös felszerelésüket kiegészítve — minden ellenállás nélkül szállták meg a területekét.

Ugyanis ekkor már magyar katonai erő nem volt a Maroson túl délre eső részén Erdélynek, miután a forradalmi hangulat és a fejetlenség különösen a »nem akarok katonát látni« jelszó szélzavarta azt a kb. 20 zászlóaljnyi sorkatonaságot, amely akkor Erdély keleti szélén még számításba vehető lett volna.

Megkezdődött tehát a román csapatok előnyomulása, amelynél legelőbb az I. és VII. gyaloghadosztály, majd a II. román vadász hadosztály vett részt. Ezen hadtestek közül a II. vadász hadosztály katonasága 1918. december 12. napján Szászvárost, majd Gyulafehérvárt szállotta meg, ugyanezen hadosztály közvetlen északi irányban 1918. december 5. napján Brassót és Nagyszebeni, csaknem egy-egy ezrednyi állománnyal, amit még növelt a különböző helyi ro-

mán nemzetőrségi alakulatok csapata is, míg a román kir. I. hadtestből kiinduló csapattek kelet irányban 1918. november 10. napján Kézdivásárhelyt, november 24. napján Csíkszeredát, majd december hó 9. napján Sepsiszentgyörgyöt szállották meg és ugyan-ezen hadtest katonasága december 13. napján elérte és megszállotta Nagyenyedet is.

A román kir. VII. hadtest katonái a megszállandó területek közvetlen északi részében Gyergyószentmiklóst és Marosvásárhelyt 1918. december hó 2. napján, Besztercét december 8. napján szállották meg. De ezenkívül Deésen, Kolozsváron, Déván, Abrudbányán és Gyulafehérváron ott állottak a megszervezett s jól felszerelt román nemzetőrségek, *várván* a reguláris román csapatok beérkezését.

Egyezerkilencszáztizennyolc december hó végéig körülbelül befejeződött azon erdélyi területek megszállása, amelyekre Románia jogot formált a belgrádi fegyverszüneti szerződés értelmében, de ténylegesen még be sem fejeződött e területek birtokba vétele, amikor már a román diplomácia teljes mértékben azon működött, hogy Erdély területéből újabb részeket vonjanak megszállás alá, ez irányban folytonos kérésekkel és jelentésekkel azt akarták igazolni az

Entente előtt, hogy a Maros folyón túl eső területek románok lakta vidékei birtokba vétele felette fontos és minden románnak létérdeke, mert az ottani román kisebbség súlyos elnyomatásban él és a forradalom! pusztítása fenyegeti fajtestvéreiket. Mint előbbi esetben is, úgy most is a román diplomácia munkája ismét meghozta a kellő sikert, mert az Entente elrendelte a demarkacionális vonalnak most már Nagybánya-Kolozsvár-Déva irányában való kiterjesztését s így ennek következtében 1918. december 21. napján Deést és 1918. december 24. napján Kolozsvárt is megszállották a román csapatok, ekkor már e városok katonai parancsnoksága Debrecenbe, illetve Bánífyhunyadra vonult vissza.

Ezt, az u. n. II. számú demarkacionális vonalat a románok még annyira sem tartották tiszteletben, mint az elsőt, mert alig érték el e vonalak szélén elfekvő területeket, máris újabb előnyomulásra tettek meg előkészületeket.

Ennek következménye lett, hogy az 1919. január 12. napjával a már említett városokban felfegyverzett román nemzetőrségek szintén támadást kíséreltek meg a magyar városok és községek ellen, mire azután az időközben megszervezett Székelyhadosztály is az el-

lenállást volt kénytelen a harc vonal egész terjedelmében kiterjeszteni s e vonal legdélibb részénél Csúcsát megszállva, megállította a román kir. csapatok előnyomulását észak-keleti irányban Cszizer-Boján-Kraszna-Szilágysomlyó-Hadad-Szilágcsseh és Nagybánya felé eső vonalakon.

Ekkor lépett az erdélyi területre a román kir. I. vadász hadosztály is, míg azután a VII. hadosztály Nagybánya, addig a VI. román hadosztály Kolozsvártól és annak környékén helyezkedett el. Megközelítőleg ez volt a román kir. haderő területi elhelyezkedése Erdélyben addig kisebb és jelentéktelenebb változtatásokkal, míg meg nem indult az általános román támadás április hó 16. napján.

Ezen általános támadást megelőzőleg már 8—10 napnál előbb lehetett látni a román csapatok csoportosulását és megerősítésüket.

Az átcsoportosítás következtében Erdély déli részén Déva és Brád környékén volt az I. és II. számú román kir. hadosztály, Kolozsvártól délre a XVIII. Bánffyhunynál a VI., Kolozsvártól északra a XVI. hadosztály, míg Zilah környékén a VII. hadosztály helyezkedett el megfelelő számú tüzérséggel. Egyetlen lovashadosztályuk pedig Szinnyérváralja, illetve Erdőszáda községek környékén vonult fel.

XII. FEJEZET.

A Magyar Igazság támogatása az általános magyar revízió és Erdély felszabadítása érdekében Olaszország részéről.

A világháborút hősiessen végig küzdő magyar nemzet a reá kényszerített trianoni békeparancs törvénybe iktatásával teljesen izoláltan állott az őt körülvevő kisentente államok vasgyűrűjében és éveken át abban a helyzetben volt, hogy elszigeteltségéből — éppen ezen államok magatartása miatt — kijutni nem tudott.

Igaz (ugyan, hogy a megcsonkított ország vezérférfiai tisztában voltak azzal, hogy Magyarország földrajzi fekvésénél fogva Európa középpontjában olyan fontos tényező, amely nélkül végleges megoldást és békés atmoszférát a Duna medencéjében megteremteni nem lehet, mégis évek kellettek ahhoz, hogy ez a helyesnek bizonyosodott feltevésre alapított elgondolás kivezető utat nyithatott a teljesen magára

hagyott, támasz és barátok nélkül álló, megcsonkított Magyarország számára.

E területi izoláltság súlyos köteléke akkor kezdett felszakadni az ország testéről, amikor Magyarország és Olaszország között 1927. évben barátsági és döntőbíróági szerződés jött létre.

Ebből lassan alakult ki az a ma már kikristályosodott és megingathatatlan felfogás, hogy e két ország érdekei merőben ködösek s teljesen egységesek, céljuk a közös együttműködés előbbrevitele, de mindenekfelett a béke biztosítása Európa délkeleti részében. Ezt pedig csak olyan elgondolás valósíthatja meg és mindkét országnak pozitív érdeke is az, hogy Magyarország addigi izoláltságából kiemelkedve erős és fejlődésképes legyen.

Ez az elgondolás azután egyre erősödve a magyar-olasz barátsági és döntőbíróági szerződés megkötésével a két országnak egymáshoz való viszonyát mind szorosabbá és bensőbbé tette és elérkezett az idő ahhoz, hogy Olaszország részéről! annak nagy vezére, Mussolini állást foglalhatott a revízió gondolata mellett a Magyarországot sújtó igazságtalan békeszerződés hatályon kívül helyezése érdekében. Így az ország megcsonkítását európai érdekű kérdéssé emel-

te s ezt ezáltal lehetőleg felszínen tartva a magyarság legégetőbb problémájának: a revíziónak békés úton való megoldását, illetve e célból erre az európai közvélemény előkészítését, minthogy a békerevízió kérdésének megoldása ma már nemzetközi feladattá fejlődött, hatalmasan pártolta és segítséget nyújtott az alapjaiban már düledező trianoni békemű végleges rombadöntéséhez.

E kérdésnek támogatása Olaszország részéről azért is fontos, meri Olaszországnak Magyarország megerősítésével éppen az a célja, hogy ellensúlyt alkosson a Duna medencéjében esetleg bekövetkező szláv nyomással szemben, mely esetben Olaszországnak az Adriai tengeri hegemoniája is veszélyeztetnek látszik.

Elsőrendű feladata a magyarságnak a trianoni békeparancs megváltoztatása és megcsonkított területének az eredeti történelmi állapotába való visszahelyezése, — éppen *ezen* s e célok érdekében a hazája sorsát szíven viselő minden magyarnak lelki szemei előtt tisztán kell álljon a megbecsülhetetlen értékű támogatás, amit Olaszország és ennek hatalmas Vezére tett és tesz ma is a trianoni békeszerződés

végleges revíziójának kiharcolása és elérésével kapcsolatban.

Ez a magyar szempontból felbecsülhetetlen értékű és jelentőségű támogatás és az ez irányban kifejtett, hallatlan erejű, önzetlen támogatás már a világ ítélőszéke elé vitte a trianoni békeroncst, feltárva annak alkotói végzetes eltévelyedéseit, és hibáit, valamint annak a középeurópai békével való elválaszthatatlan összefüggését.

E támogatás annak a bekövetkező folyamatnak hathatós elősegítése", amely a trianoni békeszerződés által jogtalanul az anyaország testéről leszakított országrészek visszacsatolását békés úton, mások jogainak szem előtt tartásával, de az ősi jogon szerzett részekről talpalattnyi területre vonatkozó joglemondás nélkül igyekszik elérni.

A trianoni békeszerződés ugyanis olyan igazságtalanságokat hozott létre Erdélyt illetően is, melynek a legsürgősebb orvoslása már felette égető. A cél ugyanis az, hogy a levált területek békés úton csatoltassanak vissza Magyarországhoz, s ha ez a legközelebbi jövőben be is következik, akkor lényegesen megszűnnek azok az ellentétek a Duna medencéjében, amelyeknek továbbra való fennállása esetén Középeu-

rópa rendje és egész Európa békéje állandóan veszélyeztetve volna.

Már a korábban felhozott számtalan érv is világosan bizonyítja, hogy a mai Csonkamagyarország helyzete az 1938. és 1939. években elért területnagybodás dacára is tarthatatlan. Ebből következik, hogy a trianoni szerződés végleges revízióra szorul.

Hogy ennek a végleges revíziónak ideje rohamosan közeledik és elérkezik, «ennek látható és észrevehető dokumentuma az egész művelt világon jelentkező rokonszenv a magyar igazságok iránt. De különösen sikraszáll ezért a baráti olasz nemzet bátorhangú sajtója s az ebben lefektetett támogatásnak kettős célját szolgálja, hogy egyfelől megismertesse az egész magyarságot ért igazságtalan elbánását a békeszerződésben rejlő tarthatatlan eltévelyedések miatt, azután az egyik utódállamban: Erdélyben élő magyar kisebbség sorsának a megjavítását szorgalmazza.

Már számtalan esetben beigazolási nyeri: ugyanis, hogy a trianoni *szerződés* a csonka ország néprajzi viszonyait teljesen figyelmen kívül hagyva, az erdélyi határt akként szabta meg, a való igazság teljes hátrányára, hogy olyan hatalmas földterületeket kebelezett be Románia uralma alá, amelyeken a lakos-

ság tiszta magyar s még elvétve sem található román ajkú lakos.

Ebből önként következik azután, hogy a trianoni román határ a színmagyarság területén keresztül vonulva, örökös vizzály és békétlenség melegágyává vált úgy a földrajzi, mint néprajzi adottságok flagráns megsértése mellett, s e hibák orvoslása nélkül mindezen helyeken újabb és újabb háborús készülődések és békétlenségek termőföldjévé lett a tájékozatlanságra és politikai könnyűvérűsége épített trianoni békeszerződés.

Ez ellen tiltakozik hatalmas szavával a baráti Olaszország !

Ámde e felbecsülhetetlen érékű tiltakozás melett nekünk minden erőnkkel kötelességünk odahatni, hogy eme, egy világon át messze hangzó, önzetlen segítséget előbbrevigyük azáltal, hogy mindaddig ne szűnjünk meg elégedetlenségünket hangoztatni, tiltakozásunkat hangsúlyozni és tőlünk elszakadt magyar testvéreink védelmét és visszatérését ma még mindig békés úton követelni, amíg az teljesedésbe nem megy. Hiszen tehetjük ezt azon indoknál fogva is, mert ez a szerződés teljesen nélkülözötte a tárgyilagos igazságot annak létrehozása alkalmával.

Még a legkérlelhetlenebb ellenfélnek is be kell látnia ma már, húsz év eltelte után, hogy e szerződés megalkotói mennyire helytelenül jártak el a világ-égésben teljesen ártatlan magyar nemzettel szemben, indokolatlanul szakítottak le az ország testéről olyan részeket, amelyek egy ezredévet meghaladó idő óta lannak mindig osztatlan részét és szerves egészét képezték.

Annyi bizonyos, hogy amilyen volt a jogcím a magyar föld megcsonkításához, olyan értékű is az a békeszerződés, amely a jogtalanul leválasztott területeket az igazságos elbírálás hiányában odaítélte az abból jogtalanul igénylőknek.

Más, egészen más volna ugyanis a helyzet akkor, ha lett volna bármely jogcím arra, hogy Magyarországot megcsonkíthassák.

De éppen ez hiányzott: a jcg, a jogosság, a tulajdonjogosság bizonyításának abszolút hiánya s annak fenn nem állása, míg ezzel szemben a magyarság ősi területéhez vérrel és vassal szerzett jogok; fegyverekkel és egy ezredév minden viharával és tengerekké duzzadt vérfolyamai árán tartotta azt meg és tartani is fogja mindaddig, míg egy fegyvert bíró magyar él e földön!

Hogy ezzel szemben felállítanak ma is fantazmagóriákat, meséket és legendákat, — ezek lehetnek mindannyian egy termékeny elmének jóakarató vagy fennhéjázó szüleményei, de éppen olyan távol állanak az igazságtól, mint amilyen távol áll Románia Erdély földjéhez való jogszerű megszerzésének valóságától.

De lehet az is, hogy ezek a jogszerűtlen feltevések, vagy téves gondolatok, avagy eszmekörök olyan alapjukban is már beteg jelenségek, melyeket a reális román elképzelés, avagy éppen a ma már helyes utakon haladó román történetírás nem vesz másnak, mint az adatgyűjtés mezején termő olyan értéktelen virágzatnak, ami bátran tekinthető a politikai elfogultság vak bírálatában megfogamzott, talán még napjainkig is kiterjedő és található bizonyítéknak, ez pedig végeredményben csak ott élheti ki magát, hogy egyszer elrettentő például szolgálhat mindazok számára, akik a történelem útirányaiban arra vállalkoznának, hogy a valóságot semminek, míg a meséket: és mondákat az igazság vetítő vásznán próbálnák az emberi képzelet elé tárni, és erre történelmi realitásokat építeni.

Éppen ezért eme eltévelyedések s ezek között is a legnagyobb: a trianoni szerződés, mindent tar-

talmaznak, de amii a legjobban kellene, — a jog-szerűséget, — abból vajmi kevés van bennük, így nera lehet csodálkozni azon, hogy egy jogalap nélkül végzett munka eredménye nem a jog fundamentumán épülve fel, észrevehetően ingadozik, összetel-dozott falaiban vészesen előrehaladó repedések van-nak, tartóoszlopai közül kettő az 1938. és 1939. évek-ben már úgyis kidőlt, s ha annak kellő időben szük-séges reparálását — revízióját — az illetékesek el nem végzik, összeomlik a trianoni kártyavár, maga alá temetve megalkotóit, s ennek helyében fog épülni a nemzetek egymás iránt való megbecsülésének ma-radéktalan és szilárd vára: az igazi béke.

A trianoni békeszerződési tarthatatlansága ma már közismert és ez legfőképen annak a támogatásnak köszönhető, amit a nagy olasz nemzet érdekeinkért való sikraszállása hozott meg a világ ébredő lelki-ismerete előtt.

Hála érte e nemzetnek és bölcs Vezérének!

Ma már élénken él a remény, hogy eljön az idő, arra, hogy a húsz éven át tétlenül álló lelkiismeret el-érkezzen ahhoz a ponthoz, amikor be fogja látni a trianoni békeparancsban leszegzett sorozatos igazság-talanságok jóvátételének gyors és gyökeres szükséges-

séglet, ezt pedig nem segítheti jobban előre más, mint betekintés a magyarság történelmébe, átható belátás annak egy ezredéves múltjába, s akkor azoknak is fel kell ismerniök és be kell látniok! ia magyarság értékét, akiket egy végeláthatatlan szenvedésekkel és pusztulásokkal telített, de úgyszólván már embrióiéban halálraitélt békeszerződés megszületése és rövid élete kellett, hogy figyelmeztessen arra, hogy a magyar az a nemzet a Duna medencéjében, a Kárpátok övezte természetalkotta területeken, ősi harcokkal, tengernyi véráldozatokkal megszentelve, mesy több, mint egy évezreden keresztül, századok viharaival dacolva, mindenkor büszkén és igazságának tudatában állott és ál! ma is Európa földjén, annak keleti kapujában, a művelt Nyugat sokszoros védelmében, a kultúra, az örök Isten egyházának páratlan szeretetében, törhetetlen hittel, reménnyel, soha el nem pusztítható élniakarással, alkotó erejének teljes virágában, egy szebb jövő, egy nagy, szabad, osztatlan Nagymagyarország közeli feltámadásának szent reményében.

XIII. FEJEZET.

Román törekvések Erdélyért.

Valódi történeti kútforrások hiányában, — tisztán csak szájhagyományok útján, — irdatlan messzeségbe visszanyúló századok időbeli távolságában keresni egy mély homályban nyugvó nép eredetét, ahol az adatok hiánya miatt támadt sötétség útvesztőiben haladó történelemkutatót gyakran a képzelet mellett csak feltevések segítik ki, nyom nélküli köd veszi körül s ha néha fel is csillan egy révedező sugár, ami a keresett utak felismerését jobban megvilágíthatná, sokszor hirtelen és váratlanul eltűnik és megsemmisíti azt a parányi kis reményt, ami olykor-olykor arra ösztönözhetné a fáradozót, hogy higgyen adatainak valódiságában s ezekben a történelem alapköveit látván, azokat reális bizonyítékokként kezelje, úgy, hogy szükség esetén fel is használhassa.

Máskor az emberi képzeletet felülmúló akadályok tömegébe ütközik az itt kutató, mert adatok, emlékek,

szájhagyományok teljes hiánya mellett a történelem újtjai átvonuló népek és nemzetek pusztulásán keresztül az idők múlásával mind mélyebb és mélyebb homályába merültek le azok létezését, életét, küzdelmeit és pusztulását igazoló adatok, s minél régebbi idő óta élő nemzetek eredetét kutatja az idők szükségessége, annál kevesebb reményt táplálhat abban az irányban, hogy eljut annak a népnek a bölcsőjéhez s megszerezheti a történelem számára azokat az adatokat, amelyeket sejt és remél, de hiteltérdemlőleg megtalálni talán soha nem bír teljes bizonyossággal.

Ilyen a helyzet Erdély őskorát illetően is.

Hogy teljes bizonyossággal, a legrégebb időkre figyelemmel, kiket nevezhetett a történelem Erdély őslakóinak, megállapítani nem lehet. A világ fennállása óta, de már a történelmi idők előtt is egyre-másra támadtak fel népvándorlások, nyomukban az ilyenkor elmaradhatatlan pusztulások, a győzők új települése, a legyőzöttek eltűnése, mind új és új helyzetet teremtett, csupán a föld maradt a régi, s ha volt, rejtette magába egy-egy teljesen kivesző népnek emlékeit, hogy évezredek elmúltával a föld felszínére került különböző tárgyokról következtetni tudjon az em-

beriség, hogy népek, nemzetek végeláthatatlan sora tűnt fel és semmisült meg a történelem színpadán.

A feljegyzések és a hagyomány szerint Krisztus előtt mini egy ötszáz évvel két egymással rokon nép: az agatirzek, majd a kazárok laktak Erdély területén, kiket követtek utódaik: egy, a szytha nyelvcsaládhoz tartozó törzs, akiket később dákoknak nevezett el a rómaiak történelme; harcias, bátor nép.

Krisztus előtt 102. évben azonban Traján római császár a dákokat levervén, az ekkor elfoglalt területet, mely magába foglalta akkor a mai Erdélyt is, Dácia elnevezés alatt a római birodalomhoz csatolta s lakosait adófizetésre kényszerítette. Azonban a terhek kirovása mellett sok figyelmet is szentelt e tartománynak, gondjaiba vevén, azon hatalmas római telepek, erődítések, városok, utak épültek fel s így a római tartománnyá lett Dácia teljes virágzásnak is indult, minthogy az oda betelepített római légionáriusok és iparosok megfelelő kiváltságokkal ruháztattak fel, császáruk adományai folytán.

Traján császár halála után e római tartomány megszűnt, mert lakosai a nagy népvándorlás megindulásával elhagyták a tartomány területét, ahová ezek kivonulása után kevésbé a gótok telepedtek meg,

akiknek bejövetele egyszerre megszüntette a tartomány gazdagságát s eltiporta a római művészet és tudás értékes alkotásait.

A gótok uralma Erdély területén Krisztus után 274-től 375. évig terjedt.

De maradásuk a gótoknak sem volt, mert Kr. u. 377—380-as években a megindult népvándorlás folytán az erdélyi területére a hunok vonultak be, az itt talált különböző keverék népet leverve, világbirodalmat alapítottak, Attila királyuk vezetésével.

Attila halála után ez a birodalom is részekre szakadván, a gótok, gepidák s még itt élő, de leigázott törzsek fellázadásából keletkezett harcok folyamán Attila utódai sorra elpusztulván, csupán legkisebb fiának vezetése mellett néhány ezer számból álló hún törzs a mai délkeleti Erdély tájára vonult le és ott telepedtek meg, Ezeket nevezik a székelyek őseinek. A gótok és gepidák után a longobárdok jöttek Erdély területére s ott 527-től 567. évig uralkodtak. Ezek után jöttek az avarok, akik csaknem másfél századnyi liőön át éltek a mai Erdély területén, de ezek is megsemmisültek.

Hogy azután az avar birodalom megsemmisülése után, 796. évtől, a magyarok bejöveteléig milyen nép-

törzsek birtokában volt Erdély, teljes bizonyossággal megállapítani nem tudták.

A magyarok Ázsiából történt kivándorlásuk folyamán második letelepedési helyüket — Lebediát — is otthagynván, 896. évben ériek a Duna-Tisza közére, míg Erdély területét Tuhutum vezérlete és annak fennhatósága alatt foglalták el a magyarok s az itt lakó népeket levervén, azt birtokukba is vették. Erdély azonban nem lett közvetlen az anyaországhoz csatolva, hanem azzal csupán testvéri közösségben és szövetségben élt, a már ott talált s Erdély délkeleti szélén lakó székelyekkel egyetemben, — mindketten együtt képezték kiegészítő részét és védelmét az anyaországnak: Magyarországnak.

Az akkori Erdélynek a Zilah mellett elhúzódó Mezszes, majd az ahhoz csatlakozó Réz hegység képezték északi hátárát, míg a székelység területe az volt mit annak idején a Csaba vezérlete alatt oda letelepült hun vitézek elfoglaltak s megszállva tartottak, ez a területet a keleti és a déli Kárpátok közé beékelte terület, a mai Székelyföld volt.

Úgy, hogy természetes határai miatt Erdély területe mit sem változhatott. Viszont a magyarok által megszállott terület mégis három részre volt oszt-

ható, ú. m.: a tulajdonképeni Magyarország, majd Erdély, mely kezdetét vette a most megjelölt határoktól, s azonkívül a Székelyföld, az említett határokkal.

A mai Erdély lakosai közül legegőbb a hagyomány szerint is a székelyek, a honfoglalás alkalmával pedig a magyarok telepedtek le s e kettő volt az uralkodó népfaj ezen a területen, de ugyanitt voltak a kazárok, gepidák, gótok és longobárdok keverék törzse is, majd a hunok s ezeket előzően a már itt letelepedetteknek leszármazottai, tehát mind a történelem! színpadán élő, de azóta letűnt népek sokasága, de sem a szytha, sémi a szláv fajú népek között sehol sem! fordult elő román.

Az Árpád vezérlete alatt bejött 108 magyar nemzetiség egy része azután Erdély területén telepedett le s (ott is terjedt el. De sem ez a helyzet, sem pedig a kereszténységnek felvétele nem változtatott ekkor semmit Erdélyen, így Szent István is meghagyta annak különleges önállóságát, s annak vezetésével vajdát bízott meg. Ugyanígy nem lett korlátozva a székelység ősi alkotmánya sem.

A történelmi Magyarország területe tehát kezdetől fogva egészen a honfoglalás bekövetkezéséig

különböző népek uralma alatt állott, minthogy a népvándorlásnak keleti irányból nyugat felé törő áradata ellenállhatatlan erővel nyomult előre, de az egymást elsöprő népáradatok közül csupán a magyarnak sikerült állandóan megtelepedni a Duna-Tisza mentén, ami már magában véve is elvitázhatatlan jogot és történelmi jelentőséget ad számára, annál is inkább, mert itt a magyarság által megalapított államalakulat, mint Európának legkeletibb állama, évszázadokon át védelmezője is volt a nyugati kultúrának és békének.

A XI—XII. század folyamán veszi kezdetét a románoknak a imái Erdély területére való bevándorlása, kisebb-nagyobb csoportokban, a Kárpátok hegyszorosain át, a Balkánról történt kiszorításuk után, s itteni elhelyezkedésük alkalmával a földművelés és pásztorkodás volt foglalatosságuk, ennél előbbre törő vágyaik ekkor még nem voltak.

Kultúrájuk és műveltségük a legkezdetlegesebb lévén, megelégedetten élték a magyarság akaratának megfelelően csendes és egyszerű életüket.

Ez a századokon keresztül egyhangúan folyó életviszony csak akkor változott meg, amidőn nemzeti

öntudatuk felébredt, innen számítható s itt veszi kezdetét a magyar-román viszály, s ezután már gyors iramban növekvő csírája. Az erdélyi rendi alkotmány ugyanis csak három nemzetet: magyar, székely és szász nemzetet ismert el s biztosította azoknak szabadságát, úgy politikai, mint vallási téren is, de a román nem tekintette nemzetnek, bárha számarányuk és természetes szaporodásuknál fogva az volt a helyzet, hogy az 1800-as évek során Erdély 1,500.000 lelket számláló lakosából 880.000 volt a tiszta román. Az erdélyi alkotmány megváltoztatásáról hallani sem akaró rendek tudni sem akartak a románságnak sem vallási, sem nemzeti téren való elismeréséről, s ez az indokolatlan és egyoldalú magatartás vetette azután el a román irredentizmus magvát, s a századokon keresztül erőszakosan elfojtott nemzeti és politikai igényeiket számarányuknál fogva is éppen a nemzeti-ségi téren figyelemre méltó tényezővé emelte, annál is inkább, mert © nemzetiség elmaradott rétegeiben meginduló művelődési folyamat, bár lassan, de előretörő irányban, megkezdte fejlődését e nép felé felé törekvő útján.

A katolikus hitnek soraikban való térhódítása s így Rómával való összeköttetésük új lökést adott

fejlődésüknek, s ekkor fogant meg e nemzetiségben a dáko-romanizmus súlyosan téves s azóta már igen tekintélyes román szakférfiak által is megcáfolt, meszeszerű elmélete is, ami természetesen már eleve megsemmisítette Erdélyhez ezen a jogon való igényeik törvényszerűségét is.

Sem az erdélyi alkotmány megváltoztatására irányuló azon törekvés, hogy negyedik, törvényes nemzetnek vétessék fel és ismertessék el a román *nép*, úgy politikai, mint vallási téren, sem később, a II. Lipót császárhoz intézett egyetemes kérelmük, hogy nemzeti öntudatuk birtokában századokon keresztül viselt primitív sorsukat enyhítendő, elismerésre és meghallgatásra találjanak, sikerrel nem járt. Itt már meg erősebben lappangott az a tűz, amely azután az 1918. évben teljes erejével lángra lobbant, s megégette a Monarchiát, s ez magával rántotta a történelmi Magyarországot is.

Amint a román nemzetiségi kérdés mind előbbre lépett, úgy vette kezdetét annak erőteljes kialakulása is, szem előtt tartva a dáko-romanizmus elméletet. Ugyanekkor az előre kitűzött terveik keresztülvitelére szükségés támogatásról is kellett gondoskodni. Eb-

ben azonban nem volt hiány, mert az Erdélyben élő századok mindent elnyomó politikája is hathatósan szította a román ellentállást és törekvéseiket támogatta, míg ezzel szemben a nemesi előjogait érzékenyen féltő magyar nemesség által tanúsított s a román kívánságok elől való elzárkózottság még jobban indokoltá tette a román nacionalizmus előretörését. Pedig éppen a román nemzetiségi kérdés megoldása volt a legégetőbb Erdélyben, amely elől kitérni az adott időben: egyenlő volt a biztosan bekövetkező veszély maradéktalan elvállalásával. Amíg ugyanis a román nemzetiségi kérdés, s ennek szóvivői által ez irányban végzett tevékenység már annyira előrehaladott volt s kitűzött célját kitartóan követte, addig az azok megadását ellenző magyarság még távolról sem ismerte fel azt a veszélyt ami már feléje elindult, s hitte rendületlenül, hogy a nemzetiségi törekvések legfeljebb csak a kulturális téren növekvő nacionalizmus természetes következményei, mert hiszen éppen Erdélyben a magyar hatalmi érdek letimpított igénye mellett is ősi adottságánál fogva csupán elméletileg voltak meg a nemzetiségi igényeket gátló akadályok, amelyek lassanként állandóan veszítettek ható erejükből s gyökereik pedig abban az erdélyi alkot-

mányban végződtek, amelyek megváltoztatását célzó nemzetiségi törekvések az idők folyamán csakugyan be is következtek.

Az Unió kérdésének felszínre hozásával kezdetben az a látszat merült fel, hogy az erdélyi románság örömmel fogadja az Unió tervét, ez annál is természetesebb és érthetőbb is volt, mert ez esetben magyarországi fajtestvéreikkel egyesülve, számban és erőben is szaporodtak volna. így az Uniónak a román részről való pártolása természetes folyamat volt, azonban ennek a kezdetben spontán jövő szimpátiának az *is* volt a természetes *folyománya*, hogy ezáltal a románság elismertetik negyedik, törvényesen bevett nemzetnek, s elnyeri mindazon kiváltságokat, amelyeket a már *törvényesen* bevett három nemzet addig élvezett. Ez az Unióra vonatkozó s eleinte jelentkező kedvező helyzet később részint az emigráns román agitátorok titkos aknamunkája, részint a szászok általános magyarelles magatartása miatt egyelőre — mégis megghiúsult. Kevés részük az Unió mellett, addig nagy többségük később ellene volt, sőt híveket toborozott magának olyan tábor is, amely önálló államtesttel bíró, független, autonóm alakulat megszervezését tűzte ki céljául, de voltak olyanok is, akik a

Dákó-Románia eszmeképet a Habsburg-dinasztia jogára alatt kívánták keresztülvinni.

Hogy az Unió eszméjének ellenzése román t részről mennyire alaptalan volt, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszava alatt felszabadult magyar nemzet a rég óhajtott szabadságjogok birtokában egy pillanatig sem gondolt arra, hogy ilyen jogok birtokában megkülönböztesse nemzetiségi testvéreit, éppen akkor, amidőn az Európán keresztül viharzó általános forradalmi szelek hozta kiváltságaiban egyformán részeltethette az itt lakó nemzetiségeket, annál is inkább, mert most már nem volt jobbágy, de megszűntek a nemesi kiváltsági jogok is. Tehát, amikor módjában lett volna a román nemzetiségnek Erdély területén a szabadság hozta jogokat annak nagylelkű megadóival együtt élvezni, már ekkor letért eredeti kívánságainak évszázadokon keresztül hajszolt útjáról s közös vívmányok gyümölcsének igénybevétele helyett céltudatosan arra törekedett, hogy Erdélyt leszakítsa a történelmi Magyarország testéről.

Ilyen helyzetben most már szükségessé vált a nemzetiségi kérdéseknek gyorsabb és szélesebb körben való ébrentartása, s felelős tényezők annak bí-

ralatát magukévá is tették, s ezek között legelső sorban is a román nemzetiségi kérdés volt az, amelynek megoldása íelette égetőnek bizonyult Erdélyben. E könyv elején megemlített Wesselényi Miklós báró terjesztett be legelőször törvényjavaslatot a román nemzetiségi kérdés rendezésére. E törvényjavaslat azonban, amely úgy vallási, mint politikai téren tekintélyes jogokat biztosított volna a románság részére, törvényerőre nem emelkedett. Bár erre vonatkozóan hanazottak el biztató nyilatkozatok, de sikerre nem vezettek. Nyomban ezt követte egy másik tervezet, amely a Wesselényi-féle javaslatot annyira kedvezően és az előző esetben elbírált jogokat olyan mértékben igyekezett a románok részére megadni, illetve biztosítani, hogy ezt a törvénytervezetet maga a román bizottság is elfogadhatónak találta, de a magyar belpolitikai átalakulással támadt új helyzet képtelen volt e rendkívül nagy horderejű javaslatot a napirendről levenni anélkül, hogy ebből bármit is elfogadtak volna. Így a románság keserűen látta, hogy az általa óhajtott alkotmányos kívánságai meghallgatásra nem találhatnak. Igaz ugyan, hogy az 1848-ias események hatása alatt a felelős kormányzat még egyízben megkísérelte a románokkal való megegyezés létrehozását,

s e tárgyalások folyama alatt megszerkesztett pontokat maguk a románok is elfogadták, s annak betartására komoly Ígéretet is tettek, sőt ezt a javaslatot az 1848. évi július hó 21. napján Szegeden megtartott országgyűlés is jóváhagyja, illetve ezt megerősítette, ennek dacára ez a törvény sem lépett életbe, az akkor adódott s hirtelen támadt belzavarok miatt, de ennek a törvénynek is az volt az elgondolása és felépítésének alapja, amit Wesselényi báró dolgozott íki, s amely teljes szabadságot és egyenlőséget biztosított volna a hazai románságnak.

Így e megkezdett, de soha életbe nem lépett törvényjavaslatok hiányában a román igények az 1848. évi októberi események után még kevésbé lettek kielégítve, mert az osztrák abszolutizmus bekövetkezése magával hozta Erdély eddigi politikai beosztásának teljes megváltoztatását, ekkor ugyanis Erdély új kerületi beosztást nyervén, a románság helyzete is akként változott meg, hogy a kevés számú szász nemzetiség került a nagyszámú románsággal szemben úgy politikai, mint gazdasági téren előnybe, úgyhogy ezáltal helyzetük veszedelmesen megközelítette az 1848. év előtti állapotukat.

Az egész országot megbilincselő 1849. évi ál-

lapotok után az 1867. évben bekövetkezett kiegyezésig kellett varrni a románságnak, hogy a nemzeti-ségi törvény, illetve az erre vonatkozó kérdés újra felszínre kerüljön. Végre ez bekövetkezett az 1868. év elején s így jött létre azután az első nemzeti-ségi törvény, amely az 1868. évi XLIV. t.-cikket foglalta magában, s amely hivatva volt azon kor szellemének megfelelőleg a nemzeti-ségi ügyeket s azoknak sérelmeit rendezni. Ennek pillére az 1848. évben megalapozott jogállapotokon nyugodott s ugyanazon jogokat tartalmazta a nemzeti-ségek részére is, amelyeket magának a fajfenntartó magyarságnak biztosított, most már nyelvi és vallási különbség nélkül, mint az ország területén élő minden egyes teljes jogú polgárnak és alattvalónak. Ez a törvény azután teljesen szabad utat nyitott a magyar földön élő bármelyik nemzeti-ségnek úgy politikai, mint kulturális törekvéseik kielégítésére. Ámde már ekkor ez sem elégítette ki az örökös elégedetlenkedőket.

Az 1848. évben meggyújtott nemzeti-ségi zsarát-nok csak tovább égett lassan, egészen az 1918. évben bekövetkezett hatalmas fellobbanásig.

Bár az 1868. évi XLIV. t.-c. — a nemzeti-ségi törvény, — valóban a nemzeti-ségi kívánalmak kiegyenlí-

tését volt hivatva kielégíteni, s a törvény szelleme is ezt a célt szolgálta, eredménye mégis az lett, hogy az ország területén élő különböző nemzetiségek, de közöttük főleg a románok okoztak folytonos belpolitikai zavarokat, súlyosan érzett hiánya a nemzetvédelemnek, lassanként ismét észrevehető volt a nemzetiségek titkos mozgolódása, amely most inkább már a külföld felé tolódott ki s különösen a románok kísérték élénk figyelemmel az 1869. évben Moldva és Havasalföld területeiből egyesített s később a berlini kongresszus alkalmával függetlenségét is elnyerő kis Románia feltörő igényeit és azidő szerint hangosan ki nem mondott olyan irányú célját, mikép arra volna hivatva, hogy minden románok hön óhajtott álmát: Mare Romániát, magában egyesítve az erdélyi testvérekkel együtt politikai, szellemi és kulturális (központja legyen az itt lerakott országalapításnak. így és ebben az irányban folyt az egyesülési tevékenység a teljes román nemzeti egység elérése érdekében s cél volt az összes románlakta területeknek Romániával való egyesítése.

Különös erővei folyt az ezirányú szervezkedés már nyomban a kiegyezés után s szálai most már rendszerint külföldre vezettek. Politikai adottságuk és

készültségük hiányában legelőbb is kulturális egyesületeik jártak elől az egyesítés eszméje érdekében. Később a kulturális és irodalmi térről ez a mozgalom átterelődött a politikai térre is, sőt odáig fejlődött, hogy az erdélyi románság helyzetének mind sűrűbben való emlegetése és az erre vonatkozó felszólalások magában a román parlamentben is csaknem mindennaposak lettek, természetes, hogy mindezek nagyított és kiszínezett formában, arról pedig, hogy ilyen esetek előfordulhassanak, nem minden önzetlenség nélkül gondoskodtak a jól fizetett agitátorok és besúgók, akiknek legnagyobb része természetesen mindig magyar földön látta meg a nap világát és a magyar bőkezűség nyújtotta magyar iskola padjaiban nevelkedett fel. Ekkor már az irredentizmus teljesen kilépett a maga megszokott, nyugalmas medréből és nyíltan, úton-útfélen hirdetett szószólója lett Magyarország területi államisága és természetes egysége ellen. Évek múltán ez az állapot mindjobban mindjobban erősödött s mindez akkor történt, amikor Románia tagja lett a hármasszövetségnek, illetve amikor azt belépésével négyes szövetséggé emelte.

Sajnos, hogy ebben az időben is, mint jóval később, az 1918. év folyamán, a magyar társadalom

fásultsága rendkívül elszomorító volt. S ha a nemzetiségeinknek hatalmas előretöréseiben kifejtett céltudatos munkát, annak pontosan előre kiszámított és megjelölt irányait kellő éberséggel és politikai előrelátás, avagy teljes tájékozatlanságunk következtében megakadályozni nem tudtuk, az ebből eredő felelősség és bekövetkezéséért teljes őszinteséggel bevallható hibánk alól való mentesítésünk céltalanságát legalább ismerjük el.

XIV. FEJEZET.

Útban Trianon felé...

A történelmi magyar állam szétesésének okai nem az 1918. évi őszi rózsás forradalom, sem a világháború Magyarországra nézve szerencsétlen befejezésének eseményei között fejlődtek ki, mint ahogy ennek valóságát hajlandó volt elhinni a magyar társadalom igen tekintélyes része. A bomlás tárgyi rugója a nemzetiségi kérdésben található fel, aminek ismerete nem volt soha kellően megvilágítva előtte.

Wesselényi Miklós báró látnoki figyelmeztetése, majd később a nemzetet szétbomlasztó erejű nemzetiségi kérdés komoly megfontolását célzó intelmek évtizedek során meghallgatásra nem találtak, éppen a legégetőbb kérdésnél: a román nemzetiség kívánságainak teljesítésével szemben. Ott volt a legnagyobb hiba, hogy a tájékozatlan felelős körök mellett maga az egész magyar társadalom is elzár-

között e kérdés tárgyilagos megvitatása elől, míg azután annak hirtelen jött s a Monarchiát szétfeszítő hatásától megriadva, tetterős cselekvés helyett a veszély bekövetkezésekor csupajni csak szomorú elfársultságban és meddő tehetetlenségben keresett menedéket. Magatartásának tulajdonképeni morális hatása az volt, hogy elmulasztotta felismerni a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos kötelezettségei szükségességét, majd azt, hogy a múlt század derekán Európán keresztül átviharzó forradalmi szelek csaknem kivétel nélkül minden nemzetben felébresztették a szabadság utáni vágyat s az önálló nemzeti életre irányuló törekvést mindannyiuk függetlenségének kivívása árán.

Az idő és a gyorsan rohanó események hatásának védelme alatt biztos irányban növekedő nemzetiségi előretörést s az abból eredő mozgalmat már nem állott módjában a magyarságnak leszerelni a veszélyeztetett területeken, s így két irányban is mulasztást követett el e nemzet önmagával, szemben is, amidőn egyfelől saját fajtáját ellenállóbbá és erősebbé tenni nem tudta a reá zuhanó áradatként támadt bel- és külső veszélyekkel szemben, másrészt pedig az idők méhében már ekkor megérett s Európa-

szerte vajúdo nemzetiségi kívánalmak korszerű ki-
 elégítésére akkor kellő gondot nem fordított.

Tény az is, hogy megmagyarázhatatlan engedé-
 kenysége és vele született nagylelkű áldozatkészsége
 valamint lovagiassága folytán prédára bocsátott ha-
 talmas véráldozata a világháború során, merőben for-
 dított arányban állított azzal az igazságtalan elbírálás-
 sá! amit számára a trianoni szerződés megterem-
 tett,

A nemzetiségi kérdésnek a kiegyezési követő
 második évében létrejött ezirányú törvénye a héza-
 gokból lassanként szakadékokká változó űrt póóüni
 képtelen volt, amikor ez a kérdés már nem is
 annyira a történelmi Magyarország területén, mint
 inkább külföldön lett divatossa, s mindez még a
 világháború kitörése előtt, főleg a külföldön működő
 agitátorok és az ország emigrált ellenségei segítsé-
 gével.

Ilyen helyzetben különösen Románia állott
 a legjobban biztosítva kívánságának teljesítése felől,
 csupán az alkalmas időt várva kész terveinek keresz-
 tülvitelére. De ez sem késett sokáig s a legelső ki-
 nálkozó alkalommal — az őszirózsás forradalom ki-
 törésével, — be is következett a vég:

Egymásután jött a horvátok, csehek, szerbek elszakadása. Majd ezt követőleg a románság külön államiságának megteremtésére irányuló intézkedések.

Az országot érő rohamos csapások bekövetkezése után, az 1918. december hó 1. napján megtartott gyulafehérvári román nemzetgyűlés uniójának egyidejű kimondásával az országban csaknem mindenütt egyszerre kirobbanó belzavarok, amelyeknek sem orvoslására, sem megszüntetésére akkor még csak kilátás sem volt, az élelmiszerek és nyersanyagok hiánya miatt keletkezett féktelen torzsalkodás, a forradalmi kormányzat esztelen kapkodása, az az általános zűrzavar, amely egyszerre öntötte el az országot a veszedelmek tengernyi árjával egyetemben, mit csak még sokszoros erővel megnövelt a különböző harcterekről minden oldalról az országba beérkező vak és ellenőrizhetetlen hírtömeg, melyeknek szárnyán — nap-nap után kelt lábra a megsemmisüléssel szemében érzett vak tehetetlenség, a különböző harctereken elért sikerek után hirtelen bekövetkezett irodokolatlan visszavonulások, a nemzetiségi csapatok fegyelmének meglazulása, az egész ország területén zabolátlanul működő politikai alapostolok rombolómunkája, tanácstalanság és a jobb jövőben való hit

teljes hiánya mellett a most már mind erőszakosabban fellépő nemzetiségek parancsszerű követelődései, megterhelve a szövetséges hatalmak utasításainak ultimátumszerű végrehajtásával, amely előtt az emberi felelősségérzet legparányibb atomjával sem rendelkező forradalmi árnyékkormányzat mindenkor hétrét görnyedve hajolt meg.

Majd az ország területére egyszerre három oldalról is benyomuló ellenséges haderők akadály nélkül előnyomulásai mind olyan elháríthatatlan okok, illetve okozatok voltak, melyek feltartóztathatatlanul magukkal sodorták a végzetet, s meghozták a történelmi magyar állam; pusztulását, s ezzel együtt kitermelték a sokat szenvedett magyarság számára Trianont, egy, a minden idők legigazságtalanabb, de létalapjában már is erősen düledező békeművét.

TARTALOM:

I. RÉSZ:

Első fejezet:

Az Unió eredete.

Wesselényi, az Unió megteremtője.

Wesselényi munkássága.

Második fejezet:

Erdély szerepe az Uniótól a világháború kitöréséig terjedő időben.

Erdély az abszolutizmus alatt.

Harmadik fejezet:

Erdély, mint a Monarchia és Románia viszonyának ütköző pontja a világháborút közvetlen megelőző évek alatt.

Negyedik fejezet:

A vérző Erdély.

II. RÉSZ:

Első fejezet:

Román támadás Erdély ellen.
Erdély megtámadása.

Második fejezet:

Erdély a pusztulás útján ...

Harmadik fejezet:

Erdély végórái...

Negyedik fejezet:

A Székelyhadosztály szerepe Erdély védelmében.

Ötödik fejezet:

Erdély a nemzeti összeroppanás idején.

Hatodik fejezet:

A Székelyhadosztály hivatása és leszerelése.

Hetedik fejezet:

A Székelyhadosztály harcainak jelentősége a bol-
sevizmus továbbterjedésének megakadályozásá-
ban.

Nyolcadik fejezet:

A Székely Nemzeti Tanács működése és érdemei.

Kilencedik fejezet:

Amiről nem akart tudni Trianon ...

Tizedik fejezet:

A Székelyhadosztály tüzérezredének szerepe a bolsevizmus letörésében és a nemzeti hadsereg megszervezésénél.

Tizenegyedik fejezet:

Az 1918—1919. évi román támadások különböző harcvonalairól és hadszíntereiről készült helyzetjelentések összefoglalása.

Tizenkettedik fejezet:

A magyar igazság támogatása az általános revízió és Erdély felszabadítása érdekében Olaszország részéről.

Tizenharmadik fejezet:

Román törekvések Erdélyben.

Tizennegyedik fejezet:

Útban Trianon felé...

IRODALOM

Az erdélyi országgyűlési emlékek, Budapest, 1875-től 1898-ig.

Erdély története, különös tekintettel a működésére. Pest, 1866. Szilágyi Sándor.

A dinasztikus politika területi eredményei és Erdély területi vátozása. Budapest, 1918. Luchinich Imre,

A két Wesselényi. Életrajz. Dr. Kardos Samu.

A szatmári béke története és okirattára. Budapest, 1925. Luciiinich Imre.

Dél-Bihar népesedési és nemzetiségi viszonyai, negyedféláz év óta. Budapest 1915. földrajzi Közlöny.)

Az oláhság települése és a lis. Duántúli népmozgalmak. Budapest. Györffy István.

A magyar jobbágyság története. Budapest, 1906. — Acsády Ignác.

Magyarország története Szilágyi Sándor.

Az abszolutizmus kora, Magyarország. Budapest 1922. Berzeviczy Albert.

Forrástanulmányok gróf Tisza román nemzetit égi politikájához. Budapest 1927. Albrecht Ferenc.

A nemzetiségi kérdés Magyarországán 1867-től 1914-ig. (Századunk. 1933.) Kemény Gábor.

Románia. Szász Zsombor.

A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapot) Bukarest 1896 Jancsó Benedek

Erdély és a nagyromán aspirációk. Budapest. 1918. Jancsó Benedek.

Visszaemlékezés a román nemzeti komitéval folytatott aradi tárgyalásaimra. Kolozsvár. 1921. Jászi Oszkár

A Székelyhadosztályra vonatkozó részben. A hadosztály működésére vonatkozó eredeti naplószerű feljegyzés 1918. november 6. napjától – valamint az 1918 december hó 19. napjától vezetett időszerű kivonatok, kísérvé a különböző zászlóaljak részére kiadott központi katonai parancsnokság utasításokkal és a hadosztály kikülönített katonai ügyességénel teljesített szolgálat alatt készült napi helyzetjelentések és összefoglaló tájékoztató vázlatok felhasználásával.